

Master Thesis | Planologie

Bewonersparticipatie (*is*) in de buurt

Een inventarisatie van condities en aandachtspunten voor een slagvaardige toepassing van bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing

Master Thesis van:

D.P.I. van Hemert

Opleiding:

Master Planologie

Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen

Rijksuniversiteit Groningen

Begeleid door:

Drs. I.M. Nienhuis | Ir. G.H. Heins

December 2006

Colofon

Titel:

Bewonersparticipatie (is) in de buurt

Subtitel:

Een inventarisatie van condities en aandachtspunten voor een slagvaardige toepassing van bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing

Onderwerp:

Bewonersparticipatie

Auteur | Student:

D.P.I. van Hemert

Studentnummer:

S1501437

Opleiding:

Master Planologie
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

Studieonderdeel:

Master Thesis

Eerste begeleider:

Drs. I.M. Nienhuis

Tweede begeleider:

Ir. G.H. Heins

Lay-out:

D.P.I. van Hemert

Omslag:

Foto: Hart voor je buurt, gemeente Breda
Afbeelding: plattegrond gemeente Franeker

Datum:

December 2006

Voorwoord

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van de afronding van de opleiding Master Planologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Deze laatste fase van de Master Planologie wordt afgerond door het schrijven van een Master Thesis - afstudeerscriptie. Planologie is de wetenschap, die de wijze waarop we onze fysieke en sociale woon- en leefomgeving kunnen beïnvloeden centraal stelt ten behoeve van de ruimtelijke kwaliteit, de leefkwaliteit, het maatschappelijk proces, het maatschappelijk welbevinden enzovoorts. Het doel van het schrijven van een Master Thesis is om ervaring op te doen met wetenschappelijk onderzoek, en het leren omzetten van theoretische verworvenheden naar concrete handelingen die horen bij het doen van onderzoek.

Dit rapport behandelt mijn Master Thesis met als onderwerp bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing. De titel van dit rapport heeft een dubbele betekenis: 1. Bewonersparticipatie in de buurt – bewonersparticipatie speelt zich af in de buurt en 2. Bewonersparticipatie is in de buurt – bewonersparticipatie komt steeds dichterbij en bereikt steeds meer mensen. Waar je de afgelopen jaren ook komt, overal worden herstructureringsprojecten uitgevoerd. Ook wordt er veel over het onderwerp gepraat en geschreven. Ook in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2006¹ werd dit weer eens bevestigd. De aanpak van probleemwijken stond hoog op de politieke agenda en vele debatten werden er aan gewijd. Tevens zijn probleemwijken een favoriet onderwerp in de media. In 2004 had televisiestation SBS6 een serie genaamd "Probleemwijken". Ook de Evangelische Omroep heeft een tv-programma op dit gebied: "Een betere buurt". Ik ben al heel lang geïnteresseerd in de aanpak van probleembuurt en -wijken. Tijdens mijn stages voor de opleiding Civiele Techniek aan de Hanzehogeschool Groningen heb ik vaak opdrachten uitgevoerd ter voorbereiding van dergelijke herstructureringsprojecten, maar door het volgen van het vak Volkshuisvesting en Stedelijke Vernieuwing in het kader van de opleiding Planologie aan de Rijksuniversiteit Groningen is mijn interesse gegroeid. Daarbij sprak de participatie van bewoners mij erg aan. Ik denk dat door wederzijds vertrouwen tussen bewoners en professionals en het in elkaar verdiepen, veel sociale problemen kunnen worden voorkomen dan wel effectiever worden aangepakt. Uit vooronderzoek is gebleken dat de resultaten van bewonersparticipatie echter in de praktijk tegenvallen en nogal teleurstelling teweegbrengt. Ik denk dat hiermee een kans verloren gaat en dat gekeken dient te worden waar dit aan ligt en hoe het anders kan.

Tot slot wil ik van de gelegenheid gebruik maken om een dankwoord te richten aan mijn begeleiders van de wetenschappelijke staf van de Rijksuniversiteit Groningen: dhr. G.H. Heins voor zijn begeleiding in de beginfase en dhr. I.M. Nienhuis voor zijn begeleiding in de eindfase. Met zo nu en dan een goed advies ben ik de juiste richting ingeslagen. Toch was het een proces van vallen en opstaan, waarbij ik veel heb kunnen leren! Daarnaast wil ik alle contactpersonen bedanken voor hun medewerking en de tijd en moeite die zij hebben vrijgemaakt om mij van informatie te voorzien. Terugkijkend is het schrijven van deze Master Thesis een belangrijke ervaring geweest. Vooral wanneer in ogenschouw genomen wordt dat ik nu een kijkje heb mogen nemen in de wereld van de volkshuisvesting en stedelijke vernieuwing, hopelijk mijn toekomstig vakgebied.

Danny van Hemert | Assen, december 2006

¹ Zie onder andere deze stelling op de website van de gemeente Amsterdam: www.amsterdam.nl/gemeente/gemeenteraad/-item_9396/er_moet_een.

Samenvatting

De probleem- en doelstelling

Dit onderzoek is verricht met het oogpunt vanuit de literatuur en praktijk condities en aandachtspunten te inventariseren die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing kunnen vergroten. Bepaalde buurten en wijken hebben te maken met fysieke en sociale problemen. Bij de aanpak hiervan en om fysiek verval en sociale achteruitgang te kunnen voorkomen wordt beoogd bewoners hierbij te laten participeren. In de praktijk blijkt al jaren dat de uitkomsten van bewonersparticipatie wisselend zijn. Het proces verloopt vaak moeizaam en de resultaten vallen voor de participanten vaak tegen. Daar liggen een aantal succes- en faalfactoren aan ten grondslag. Het gaat om die factoren die te beïnvloeden zijn: de procesfactoren. Deze zouden inzichtelijk moeten worden gemaakt zodat er rekening mee kan worden gehouden. In de vorm van algemeen toepasbare condities en aandachtspunten voor de toepassing van bewonersparticipatie zouden hierdoor de resultaten kunnen worden vergroot. De doelstelling binnen dit onderzoek is dan ook: *het inventariseren van condities en aandachtspunten die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing doen vergroten. Daartoe dient tevens een inventarisatie van succes- en faalfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie te worden uitgevoerd.*

De methode en aanpak

Om de doelstelling te kunnen bereiken is de volgende hoofdvraag opgesteld: *welke condities en aandachtspunten kunnen op basis van succes- en faalfactoren worden opgesteld die de slagvaardigheid (doelmatig- en doeltreffendheid) van bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing doen vergroten?* Om daarnaast de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zijn enkele onderzoeksvragen opgesteld:

1. *Wat is bewonersparticipatie?*
2. *Hoe wordt bewonersparticipatie in de praktijk vormgegeven?*
3. *Wat is stedelijke vernieuwing?*
4. *Wat zijn de motieven voor de toepassing van bewonersparticipatie?*
5. *Wat is slagvaardige (doelmatige en doeltreffende) bewonersparticipatie?*
6. *Wat zijn de voordelen van bewonersparticipatie?*
7. *Wat zijn de nadelen van bewonersparticipatie?*
8. *Wat zijn de succesfactoren van bewonersparticipatie?*
9. *Wat zijn de faalfactoren van bewonersparticipatie?*

Het onderzoek is uitgevoerd op basis van de antwoorden op de onderzoeksvragen. Vanuit de literatuur en praktijk zijn een aantal succes- en faalfactoren geïnventariseerd die het resultaat van bewonersparticipatie doen beïnvloeden. De verschillende succes- en faalfactoren zijn tevens één voor één uitgelicht en geïllustreerd aan de hand van een praktijkvoorbeeld. Om tot condities en aandachtspunten te komen zijn de succes- en faalfactoren vervolgens geclusterd rond een aantal thema's betrekkinghebbende op het participatieproces. Door deze thema's worden de losse succes- en faalfactoren aan elkaar gekoppeld en met elkaar in verband gebracht. Met behulp van literatuur en onderzoeksrapporten zijn deze thema's vervolgens vertaald naar een aantal condities en aandachtspunten die de slagvaardigheid (doelmatig- en doeltreffendheid) van bewonersparticipatie kunnen vergroten.

De conclusies

Het onderzoek heeft de volgende condities en aandachtspunten betreffende het participatieproces opgeleverd die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie doen vergroten:

- Eisen aan de aanpak & proces:
 - een zorgvuldige voorbereiding van bewonersparticipatie;
 - een proces- en projectleider dient aangewezen te worden voor een duidelijke regie;
 - een gezamenlijke vastlegging van rol, taken en verwachtingen van participanten en organisatiestructuur;
 - een gezamenlijke vastlegging van problemen, doelen en beoogde resultaten;
 - een zorgvuldig Plan van Aanpak;
 - een zorgvuldig procesarchitectuur en;
 - bepaalde eisen voor een optimaal proces.

- Eisen aan de competenties van de participanten:
 - participanten dienen over bepaalde kennis (bewonersparticipatie, communicatie, specifieke informatie) te beschikken;
 - participanten dienen over bepaalde (sociale en communicatieve) vaardigheden te beschikken en;
 - participanten dienen een juiste houding en inzet te tonen.

- Eisen aan participatie (samenwerking & communicatie):
 - eisen voor een goede participatie (gelijkwaardigheid, participanten vanaf het eerste moment betrekken);
 - eisen voor een optimale samenwerking (houding, betrouwbaarheid) en;
 - eisen voor een optimale communicatie (informatievoorziening, volledigheid).

- Eisen aan planning & uitvoering:
 - eisen aan de planning (flexibel en maatwerk: integraal en gebiedsgericht) en;
 - eisen aan de uitvoering (evaluaties, terugkoppeling en beheer).

De aanbevelingen

Aan de hand van de geïllustreerde succes- en faalfactoren en geïnventariseerde condities en aandachtspunten betrekkinghebbende op het participatieproces kunnen een aantal praktische aanbevelingen worden gedaan waarmee de slagvaardigheid van het bewonersparticipatie kan worden vergroten. De belangrijkste condities en aandachtspunten ter vergroting van de slagvaardigheid die binnen dit onderzoek naar voren komen zijn dat:

- bewonersparticipatie goed moet worden voorbereid en dat voldoende aandacht dient te worden besteed aan de organisatie. Van belang is dat voldoende tijd, middelen en budget beschikbaar worden gesteld. Ook is het van belang dat professionals (gemeente en woningbouwcorporaties) goed voorbereid zijn op bewonersparticipatie. Professionals moeten de beschikken hebben over voldoende (achtergrond)informatie. De gaat om de achtergronden van fysieke en sociale problemen, achtergronden van de buurt of wijk en de achtergronden van bewoners. Daarnaast moeten rollen, taken en verantwoordelijkheden van te voren worden vastgelegd;
- participanten dienen te beschikken over benodigde kennis en vaardigheden. Bewoners en professionals dienen bepaalde kennis te bezitten op het gebied van participatie en daarnaast te

beschikken over communicatieve vaardigheden. Ook is het belangrijk dat externe deskundigen, die beschikken over de nodige kennis en ervaring, bij bewonersparticipatie worden betrokken. Ook dienen bewoners tijdens het participatieproces ondersteund te worden. Daarnaast dient aandacht te worden besteed aan een goede communicatie tijdens het participatieproces. Communicatiespelregels en een goede informatievoorziening naar bewoners toe is daarbij van groot belang en;

- bij bewonersparticipatie de relatie tussen bewoners en professionals (verticale cohesie) van groot belang is. Professionals moeten vertrouwen tonen in bewoners zodat zij het gevoel hebben serieus te worden genomen en een gelijkwaardig participant zijn. Dit begint bij een juiste benadering van bewoners die vanaf het begin van het proces moeten worden betrokken. Een goede benadering kan door middel van huis-aan-huis bezoeken, voorlichting in de media en gebruikmakend van bestaande bewonersnetwerken. In het participatieproces dienen de betrokken bewoners tevens een goede afspiegeling van buurt of wijk te zijn.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	4
1 Inleiding	9
1.1 De aanleiding van dit onderzoek	9
1.2 De probleem-, doel- en vraagstelling	12
1.2.1 De probleemstelling	12
1.2.2 De doelstelling	12
1.2.3 De vraagstelling	12
1.2.4 De maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	13
1.3 De onderzoeks aanpak en methoden & technieken	13
1.3.1 De verantwoording onderzoeks aanpak	13
1.3.2 De toegepaste onderzoeksmethodieken en -technieken	14
1.4 Opbouw van de rapportage	15
2 Een theoretische reflectie op bewonersparticipatie	16
2.1 Achtergronden bewonersparticipatie	16
2.1.1 Wat is bewonersparticipatie?	16
2.1.2 Ruimtelijk schaalniveau	17
2.1.3 De motieven voor de toepassing van bewonersparticipatie	18
2.1.4 De fysieke en sociale problemen	20
2.1.5 Leefbaarheid en sociale cohesie	21
2.1.6 Planningtheoretische beschouwing op bewonerparticipatie	23
2.2 De vormen van bewonersparticipatie	25
2.2.1 De mate van participatie	25
2.2.2 Buurtprojecten en interactieve planning	26
2.3 De voor- en nadelen van bewonersparticipatie	28
2.3.1 De voor- en nadelen voor bewoners	29
2.3.2 De voor- en nadelen voor gemeenten en woningbouwcorporaties	29
2.3.3 De algemeen voor- en nadelen van bewonersparticipatie	30
2.4 Een slagvaardige toepassing van bewonersparticipatie	30
2.5 De succes- en faalfactoren van bewonersparticipatie	32
2.5.1 Wat zijn succes- en faalfactoren?	32
2.5.2 De succes- en faalfactoren van buurtprojecten	33
2.5.3 De succes- en faalfactoren van interactieve planning	35
2.5.4 De algemene succes- en faalfactoren van bewonersparticipatie	37
3 Casestudie: illustraties uit de praktijk	40
3.1 De casestudie	40
3.2 Verantwoording en selectiecriteria casestudie	41
3.3 De illustraties uit de praktijk	41
3.3.1 Participatief toneelstuk Marsdijk	41
3.3.2 Wijkbudgetten Zwolle	42
3.3.3 Onze Buurt aan Zet in Enschede	43

3.3.4	Herstructurering Zeeheldenbuurt Groesbeek	44
3.3.5	Hoor de Oosterparker	45
3.3.6	Buitengewone lokale democratie Amsterdam Oud-West	46
3.3.7	Fysieke herstructurering Hoogvliet.....	47
3.3.8	Minneapolis Neighborhood Revitalization Program.....	49
4	De condities en aandachtspunten bij bewonersparticipatie	51
4.1	Aanpak & proces	52
4.1.1	Een zorgvuldige voorbereiding	52
4.1.2	Het aanwijzen van een proces- en projectleider.....	54
4.1.3	Gezamenlijke vastlegging van rollen, taken, verwachtingen en organisatiestructuur ..	54
4.1.4	Gezamenlijke vastlegging van problemen, doelen en beoogde resultaten.....	54
4.1.5	Een zorgvuldig plan van aanpak	55
4.1.6	Een zorgvuldig procesarchitectuur	55
4.1.7	Optimaal proces	55
4.2	Competenties van de participanten	56
4.2.1	Kennis	57
4.2.2	Vaardigheden.....	57
4.2.3	Houding van participanten	57
4.3	Participatie (samenwerking & communicatie)	57
4.3.1	Samenwerking	58
4.3.2	Communicatie.....	59
4.4	Planning & uitvoering	60
4.4.1	De planning	60
4.4.2	De uitvoering	61
5	Conclusies en aanbevelingen	63
5.1	De conclusies.....	63
5.1.1	Beantwoording van de onderzoeksvragen	63
5.1.2	Beantwoording van de hoofdvraag	68
5.2	De aanbevelingen.....	68
	Nawoord	70
	Bronnenlijst	71
	Bijlage 1 Overzicht interviewvragen	76
	Bijlage 2 Onderzoeksaanpak	77
	Bijlage 3 Geraadpleegde bronnen voor de inventarisaties binnen dit onderzoek	79
	Bijlage 4 Onderdelen Plan van Aanpak	82
	Bijlage 5 Overzicht succes- en faalfactoren casestudie	83

1 Inleiding

In dit inleidend hoofdstuk van dit rapport wordt een introductie gegeven op het onderzoek. In *paragraaf 1.1* wordt daarbij ingegaan op de aanleiding van dit onderzoek, waarna in *paragraaf 1.2* de probleemstelling, doelstelling en vraagstelling met bijbehorende onderzoeksvragen aan bod komen. *Paragraaf 1.3* behandelt de gekozen onderzoeksaanpak en de toegepaste onderzoeksmethodieken binnen dit onderzoek. Als laatste wordt in *paragraaf 1.6* in het kort de opbouw van dit rapport besproken.

1.1 De aanleiding van dit onderzoek

Dit rapport is geschreven in het kader van de Master Planologie als afstudeerscriptie en behandelt het onderwerp bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing. Dit onderzoek beoogt tevens een bijdrage te leveren aan de aanpak van probleembuurtten en -wijken. Nederland kent een groot aantal buurten en wijken die te maken hebben met fysiek verval en sociale achteruitgang (Ministerie van VROM, 2000). Deze buurten en wijken kennen een verscheidenheid aan fysieke en sociale problemen: van achterstallig woningonderhoud tot en met criminaliteit. Deze problemen vinden hun oorsprong in een slechte woningvoorraad, achterstallig onderhouden van woon- en leefomgeving en onvoldoende of ontbreken van sociale cohesie met onvoldoende leefbaarheid tot gevolg. Om deze problemen aan te pakken of om fysiek verval en sociale achteruitgang tegen te gaan worden verschillende maatregelen genomen: het Grotestedenbeleid (GSB), de stedelijke vernieuwing, landelijke initiatieven (zoals de Buurt aan Zet) en allerlei gemeentelijke en particuliere initiatieven. Bewonersparticipatie blijkt in deze aanpakken en in wetenschappelijke literatuur een belangrijk instrument (Marissing, 2005). De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) concludeert in haar rapport "Vertrouwen in de buurt" uit 2005 dat samenwerking met burgers (door middel van bewonersparticipatie) altijd een belangrijke voorwaarde is voor succes bij de aanpak van fysieke en sociale problemen.

Bewonersparticipatie kan omschreven worden als de actieve betrokkenheid van bewoners bij activiteiten betreffende de kwaliteit van hun fysieke en sociale woon- en leefomgeving. Uit vooronderzoek blijkt dat in de praktijk onderscheid kan worden gemaakt tussen twee vormen van bewonersparticipatie (*zie ook van der Graaf e.a., 2005*). Te weten:

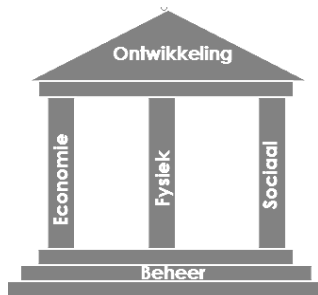
1. buurtprojecten: de participatie van bewoners in het actiegericht meedenken en -doen op korte termijn met betrekking tot het beheer van woon- en leefomgeving tot doel de eigenverantwoordelijkheid van bewoners, de leefbaarheid en sociale cohesie te verbeteren dan wel te vergroten en;
2. interactieve planning: de participatie van bewoners in het proces van plan- en beleidsontwikkeling met als doel bewoners zich betrokken te laten voelen en invloed te geven om zo onder andere de kwaliteit en draagvlak van plan en beleid te vergroten.

Er zijn een aantal motieven voor het samenwerken met bewoners. Ten eerste zijn bewoners mondiger en zelfbewuster geworden, doordat zij steeds vaker hoger opgeleid zijn en hebben door

onder andere het medium Internet een steeds groter wordende toegang tot informatie (de Roo en Voogd, 2004). Bewoners willen overal bij betrokken worden als het gaat om hun woon- en leefomgeving en door middel van bewonersparticipatie kan het draagvlak voor plannen en beleid worden vergroot. Ten tweede hebben veel problemen in buurten en wijken te maken met de leefbaarheid en veiligheid, welke grotendeels bepaald worden door de bewoners zelf en afhankelijk is van de sociale cohesie (Marissing, 2005 en WRR, 2005). Sociale cohesie wordt hier omschreven als de onderlinge relatie tussen bewoners. Bewonersparticipatie kan bijdragen aan verbetering van de sociale cohesie. Bewonersparticipatie wordt ten derde toegepast uit oogpunt van democratische legitimiteit (Duivendak, 2004). Beleidskeuzes die (ingrijpende) gevolgen hebben voor woon- en leefomgeving mogen niet zonder steun van bewoners plaatsvinden. Ten vierde kan door de participatie van bewoners de kwaliteit en tevredenheid van plan en beleid worden verhoogd. Door het feit dat bewoners, overheden, woningcorporaties en maatschappelijke instanties vaak uiteenlopende belangen hebben staan normaal gesproken rechtlijnig tegenover elkaar. Hierdoor worden vaak suboptimale besluiten genomen (de Roo en Voogd, 2004). Door participatie wordt er geluisterd naar de problemen en wensen van bewoners, wordt gebruik gemaakt van kennis over en de achtergrond van een buurt of wijk en worden beslissingen genomen op basis van consensus. Ondanks deze motieven is het niet zo dat bewonersparticipatie alleen op buurten en wijken met problemen kan worden toegepast. Er zijn verschillende projecten uitgevoerd in buurten en wijken juist om fysiek verval en sociale achteruitgang te voorkomen.

Van huis uit hebben overheden, woningcorporaties en andere (maatschappelijke) instanties de taak zorg te dragen voor de leefbaarheid in de maatschappij en de taak om deze te beheren (Ekkers, 2002). Tot de jaren zeventig bestond de aanpak van probleembuurten en -wijken (die vooral te maken hadden met sociale problemen) vooral uit fysieke maatregelen. De gedachtegang in die tijd was "social engineering" oftewel samenlevingsopbouw: de maakbaarheid van de maatschappij en haar burgers (Ekkers, 2002). Planologen, architecten en bestuurders dachten dat zij de samenleving konden opbouw (Ekkers, 2002). Fysieke herstructurering van probleembuurten en -wijken werd gezien als de methode om de fysieke en sociale problemen aan te kunnen pakken, maar de oorzaken van de problemen – werkloosheid, gezinsproblemen, criminaliteit enzovoorts – bleven vaak bestaan (B&G juli, augustus 2001 en februari 2005). Vanaf de jaren zeventig komt er dan ook meer aandacht voor de sociale kant bij de aanpak van probleembuurten en -wijken. Gebleken is dat problemen zich vaak verplaatsen naar andere buurten en wijken of maar gedeeltelijk worden opgelost (Kleinhaus, 2005). Naast beleid voor de fysieke woon- en leefomgeving diende er meer aandacht te worden geschonken aan de bewoners – ook wel de sociale leefomgeving genoemd (Nationaal Akkoord Wonen). Vaak wordt ook wel gesproken van de sociale herstructurering naast fysieke herstructurering (Ministerie van VROM en VWS, 2004). De invoering van het GSB halverwege de jaren negentig weerspiegelt de gedachte dat fysieke ingrepen alleen niet voldoende zijn om de problemen op te lossen, ook sociale en economische ingrepen zijn nodig (Marissing, 2005 en WRR, 2005). Zie tevens *figuur 1.1* waarin deze aanpak duidelijk wordt gemaakt. Bij de aanpak van probleembuurten en -wijken gaat het om de samenwerking van professionals (gemeenten, woningcorporaties en maatschappelijke instanties) met bewoners – door bijvoorbeeld participatieprojecten –, waarbij op een gezamenlijke en interactieve manier wordt gewerkt. Hierbij is een goede communicatie en wederzijds vertrouwen van groot belang (de Roo en Voogd, 2004). Bij de aanpak van probleembuurten en -wijken is het verder van belang dat er gewezen wordt op wat bewoners zelf voor hun buurt of wijk kunnen betekenen, bijvoorbeeld door mee te praten over de buurt of wijk, maar ook door elkaar op ongewenst gedrag aan te spreken of elkaar te helpen

wanneer er problemen zijn. In veel gemeentelijke nota's op het gebied van herstructurering en stedelijke vernieuwing staat het versterken van de sociale cohesie en het bevorderen van de participatie van buurt- en wijkbewoners centraal.

Figuur 1.1 De tempel van de stedelijke vernieuwing met zijn drie pijlers [Bron: Ministerie van VROM, 2006 en Heins, 2006]

Er is de afgelopen jaren veel gesproken en geschreven over bewonersparticipatie in politieke en bestuurlijke kringen en ook vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines (planologie, stedenbouw-, bestuurs- en communicatiekunde) is er de nodige aandacht aan besteed. Iedereen is het er wel over eens dat bewoners betrokken dienen te worden bij plan en beleid betreffende hun woon- en leefomgeving. Er is dan ook veel ervaring opgedaan en elke gemeente heeft wel één of meerder interactieve projecten of buurtinitiatieven uitgevoerd. Toch komt steeds het beeld naar voren dat bewonersparticipatie niet zo éénvoudig is als het lijkt. In het artikel "*Volwaardige bewonersparticipatie met de sociocratische methode, een experiment bij de renovatie van een hoogbouwflat*" uit 2004 beschrijven van de Lustgraaf en van Veen² de huidige problematiek van bewonersparticipatie. Het komt erop neer dat het participatieproces in de praktijk nogal stroef verloopt en dat het resultaat niet doelmatig en of doeltreffend is. Dit wordt onderbouwd door het rapport van "*Bewonersinvloed bij herstructurering*" van de Woonbond uit 2004. Ook blijkt uit het verslag van een bijeenkomst³ in 2004 van experts op het gebied van bewonersparticipatie dat bewonersparticipatie in de praktijk vaak moeizaam verloopt en zeker niet slagvaardig genoemd kan worden. Participatieprojecten leveren wel resultaten op – woningen worden gerenoveerd, buurthuizen worden opgezet enzovoorts –, maar de resultaten voldoen vaak niet aan de verwachtingen (weinig doeltreffend) of worden tegen een veel te hoge 'prijs' behaald (weinig doelmatigheid). De samenwerking is niet optimaal, de communicatie is slecht, weinig inbreng van bewoners, de resultaten vallen tegen en overschrijding van tijd, middelen en budget. Af en toe levert bewonersparticipatie successen op maar nog vaker frustraties. De oorzaken – zo komt uit het eerder genoemd verslag naar voren – blijken vooral in het participatieproces te liggen. Het gaat er dus om dat bewonersparticipatie slagvaardiger moet worden. Dit betekent dat de doelmatigheid en doeltreffendheid⁴ van het participatieproces moeten worden vergroot.

² Van de Lustgraaf is beleidsadviseur bij corporatie de Woningbouw te Weesp en van Veen is adviseur bij Comsent te Nijmegen. Zie: www.blogger.xs4all.nl/rluvpn/archive/2005/12/05/69320.aspx.

³ Het projectteam herstructurering en de sociale opgave van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW) organiseerde op 20 februari 2004 ter voorbereiding op een publicatie over bewonersparticipatie een expertmeeting. Zie voor het verslag: www.nizw.nl/Docs/Sociaal%20Beleid/Buurt%20en%20Wijk/herstructurering/-word/Verslag%20expertmeeting%2020-02-2004.doc.

⁴ Zie ook rapport: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2003) *Burgerparticipatie: inspiratiebron voor de Europese Unie? Verslag van een onderzoek naar burgerparticipatie in Nederland, ter gelegenheid van het Europese seminar over 'Multilevel Governance & Democratic Legitimacy*.

1.2 De probleem-, doel- en vraagstelling

In deze paragraaf wordt de bovengenoemde aanleiding van dit onderzoek vertaald in een probleem-, doel- en vraagstelling binnen dit onderzoek.

1.2.1 De probleemstelling

Bepaalde buurten en wijken hebben te maken met fysieke en sociale problemen. Bij de aanpak van hiervan en om fysiek verval en sociale achteruitgang te kunnen voorkomen wordt beoogd bewoners te hierbij te laten participeren. In de praktijk blijkt al jaren dat het ene participatieproject beter verloopt dan het ander. Het proces verloopt vaak moeizaam en de resultaten vallen voor de participanten vaak tegen. Daar liggen een aantal succes- en faalfactoren aan ten grondslag. Een aantal van die factoren – indirecte factoren als opleidingsniveau van bewoners – kunnen niet worden beïnvloedt. Het gaat om die factoren die juist wel te beïnvloeden zijn: de procesfactoren. Deze zouden inzichtelijk moeten worden gemaakt zodat er rekening mee kan worden gehouden. In de vorm van algemeen toepasbare condities en aandachtspunten bij toepassing van bewonersparticipatie zouden hierdoor de resultaten kunnen worden vergroot. Veel publicaties gaan in op dit onderwerp waarbij gezocht wordt naar een kant-en-klare methode, maar dat is volgens de auteurs van het rapport "Zet een boom op in de wijk"⁵ uit 2004 niet mogelijk. Bewonersparticipatie is daar te complex voor doordat elke buurt en wijk zijn eigen problemen en achterliggende oorzaken kent. Wel kunnen lessen – zowel positief als negatief – uit verschillende projecten met theoretische onderbouwing leiden tot inzichten om de slagvaardigheid (en dus de doelmatig- en doeltreffendheid) van bewonersparticipatie te kunnen vergroten. Hiervoor dienen als het ware een aantal condities – in de vormen van aandachtspunten – te worden opgesteld waaraan aandacht dient te worden besteed bij toepassing om de slagvaardigheid van bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing te kunnen vergroten.

1.2.2 De doelstelling

De bovengenoemde probleemstelling leidt tot de volgende doelstelling binnen dit onderzoek: *een inventarisatie van condities en aandachtspunten die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing doen vergroten. Daar toe dient tevens een inventarisatie van de succes- en faalfactoren van het participatieproces te worden uitgevoerd die het resultaat van bewonersparticipatie doen beïnvloeden.* Vermeld dient te worden dat deze condities en aandachtspunten geen garantie zijn voor een succesvolle toepassing van bewonersparticipatie, wel kan het ertoe bijdragen dat de slagvaardigheid wordt vergroot doordat een aantal problemen tijdens het proces en de uitvoering kunnen worden voorkomen. Tevens moet worden opgemerkt dat binnen dit onderzoek bij bewonersparticipatie een onderscheid wordt gemaakt tussen aan de ene kant buurtprojecten en aan de andere kant interactieve planning (*zie tevens paragraaf 2.2*).

1.2.3 De vraagstelling

De doelstelling van dit onderzoek kan vertaald worden in de volgende hoofdvraag: *welke condities en aandachtspunten kunnen op basis van succes- en faalfactoren worden opgesteld die de*

⁵ Verreck, K. en Wijffels, B. (2004) *Zet een boom op in de wijk, Over bewonersparticipatie en duurzaamheid*, Gemeente Den Haag.

slagvaardigheid (doelmatig- en doeltreffendheid) van bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing doen vergroten? Uit deze hoofdvraag kunnen een aantal onderzoeksvragen worden afgeleid. Deze onderzoeksvragen zijn:

1. *Wat is bewonersparticipatie?*
2. *Hoe wordt bewonersparticipatie in de praktijk vormgegeven?*
3. *Wat is stedelijke vernieuwing?*
4. *Wat zijn de motieven voor de toepassing van bewonersparticipatie?*
5. *Wat is slagvaardige (doelmatige en doeltreffende) bewonersparticipatie?*
6. *Wat zijn de voordelen van bewonersparticipatie?*
7. *Wat zijn de nadelen van bewonersparticipatie?*
8. *Wat zijn de succesfactoren van bewonersparticipatie?*
9. *Wat zijn de faalfactoren van bewonersparticipatie?*

1.2.4 De maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

In de praktijk van bewonersparticipatie worden een aantal problemen ervaren. Het proces loopt moeizaam en resultaten vallen vaak tegen. Dit onderzoek geeft een praktisch inzicht in de succes- en faalfactoren die de resultaten van bewonersparticipatie beïnvloeden. Daarnaast wordt een overzicht gegeven van condities en aandachtspunten die van belang zijn voor het vergroten van de slagvaardigheid (doelmatig- en doeltreffendheid) van bewonersparticipatie. De maatschappelijke relevantie van dit onderzoek is dat de uitkomsten ervan in de praktijk bij participatieprojecten kunnen worden toegepast om zo de slagvaardigheid te vergroten. De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek is dat theoretische kennis vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines gekoppeld kan worden aan praktische ervaringen waardoor nieuwe praktische inzichten ontstaan. Op basis van deze nieuwe inzichten kan theoretische kennis een praktische bijdrage leveren op het gebied van bewonersparticipatie.

1.3 De onderzoeksaanpak en methoden & technieken

In deze paragraaf worden de onderzoeksaanpak en de gebruikte onderzoeksmethoden en -technieken behandeld die tijdens dit onderzoek zijn toegepast. Bij een objectieve onderzoeksmethode moet het doen en laten tijdens het onderzoek te rechtvaardigen zijn (Nederhoed, 2000). *Paragraaf 1.3.1* staat hierbij in het teken van de toegepaste onderzoeksaanpak. In *paragraaf 1.3.2* komen vervolgens de gehanteerde onderzoeksmethoden en -technieken, te weten literatuurstudie, deskresearch, interviews en casestudie, aan bod.

1.3.1 De verantwoording onderzoeksaanpak

Dit onderzoek heeft tot doel een aantal condities en aandachtspunten te inventariseren die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie vergroten. Om dit te kunnen onderzoeken is binnen dit onderzoek gebruik gemaakt van een beschrijvend onderzoek. Een beschrijvend onderzoek is toegepast omdat het gaat om het beschrijven van kenmerken van onderzoekseenheden, zonder nadere aanduiding van verbanden of relaties (Terpstra, 2004). De beschrijving volgt in concrete termen die theoriegeoriënteerd zijn, oftewel wetenschappelijke begrippen.

Het onderzoek is uitgevoerd aan de hand van het stappenplan in *bijlage 2*. Kort samengevat zijn er vanuit de literatuur en praktijk een aantal succes- en faalfactoren geïnterpreteerd voor zowel buurtprojecten als interactieve planning die het resultaat van bewonersparticipatie invloeden. Vervolgens zijn de succes- en faalfactoren teruggebracht tot een aantal algemeen geldende succes- en faalfactoren voor de toepassing van bewonersparticipatie. De verschillende succes- en faalfactoren zijn tevens één voor één uitgelicht en geïllustreerd met een praktijkvoorbeeld om aan te tonen dat zij daadwerkelijk in de praktijk worden ervaren. De losse succes- en faalfactoren zijn vervolgens rond een aantal thema's geclusterd waardoor zij met elkaar in verband kunnen worden gebracht. Met behulp van literatuur zijn deze thema's vervolgens vertaald en uitgewerkt naar een aantal condities en aandachtspunten die de slagvaardigheid (doelmatig- en doeltreffendheid) van bewonersparticipatie kan vergroten.

1.3.2 De toegepaste onderzoeksmethodieken en -technieken

In dit onderzoek zijn een aantal methodieken en technieken gebruikt om informatie te verkrijgen. In deze paragraaf wordt uiteen gezet welke methodieken en techniek binnen dit onderzoek zijn gebruikt. De aanpak van het onderzoek bestaat uit een combinatie van een aantal verschillende onderzoeksmethodieken, te weten: literatuurstudie van wetenschappelijke bronnen en onderzoeksrapporten, deskresearch van beleidsnota's, interviews met personen die ervaring hebben op het gebied van participatie en casestudies.

Literatuurstudie

Voor de uitvoering van dit onderzoek is een literatuurstudie naar relevante wetenschappelijke kennis met betrekking tot onderdelen van bewonersparticipatie uitgevoerd. Het gaat hierbij om wetenschappelijke literatuur en onderzoeksrapporten. In het theoretisch kader van dit onderzoek is deze kennis verwerkt in een raamwerk om zo meer grip op het onderwerpen te verkrijgen om zo de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Dit raamwerk is onder andere opgebouwd uit de volgende onderdelen:

- de achtergronden van bewonersparticipatie;
- de voor- en nadelen van bewonersparticipatie;
- de vormen van bewonersparticipatie en;
- de succes- en faalfactoren van bewonersparticipatie.

Deskresearch

Naast wetenschappelijke literatuur zijn er de afgelopen jaren door allerlei instanties veel nota's verschenen op het gebied van probleembuurt en -wijken, de aanpak daarvan en bewonersparticipatie. Het gaat hierbij vooral om praktijkervaringen die zijn opgedaan en zijn verwerkt in evaluatierapporten.

Interviews

Ook zijn voor dit onderzoek een aantal personen geïnterviewd die ervaring hebben op het gebied van stedelijke vernieuwing en bewonersparticipatie. Het doel van de interviews was om informatie en ervaringen van directbetrokkenen te verkrijgen. Het gaat hierbij om betrokken actoren bij bewonersparticipatie zoals, gemeentelijke projectleiders, woningcorporaties en projectontwikkelaars, bewoners, bewonersverenigingen en intermediairs.

Casestudie

Als laatste zijn voor dit onderzoek een aantal casestudies uitgevoerd. Hierbij is een inventarisatie en analyse uitgevoerd naar succes- en faalfactoren van bewonersparticipatie van projecten in de praktijk. De cases dienen als praktijkvoorbeeld ter illustratie van de in *paragraaf 2.5* geïnventariseerde succes- en faalfactoren.

1.4 Opbouw van de rapportage

Het rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt het theoretisch kader van dit onderzoek geschetst dat als onderlegger heeft gediend voor de inventarisaties van de succes- en faalfactoren en de condities en aandachtspunten. Het theoretisch kader begint in *paragraaf 2.1* met de behandeling van relevante achtergronden van het onderwerp bewonerparticipatie. Daarbij wordt aandacht besteed aan het begrip bewonersparticipatie, het ruimtelijke schaalniveau van bewonersparticipatie, de motieven voor de toepassing van bewonersparticipatie, de begrippen leefbaarheid en sociale cohesie, de fysieke en sociale problemen en de planningtheoretische reflectie op bewonersparticipatie. In *paragraaf 2.2* wordt gekeken hoe bewonersparticipatie in de praktijk wordt vormgegeven, waarbij buurtprojecten en interactieve planning centraal staat. In *paragraaf 2.3* worden de voor- en nadelen van de toepassing van bewonersparticipatie behandeld. In *paragraaf 2.4* wordt besproken wat binnen dit onderzoek onder een slagvaardige bewonersparticipatie wordt verstaan. De begrippen doelmatig- en doeltreffendheid worden daarbij besproken. Als laatste wordt in *paragraaf 2.5* ingegaan op de succes- en faalfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie die tijdens de studie van theoretische literatuur, onderzoeksrapporten en projectevaluaties zijn geïnventariseerd.

Hoofdstuk 3 behandelt de casestudie die is uitgevoerd om de succes- en faalfactoren te illustreren aan de hand van een aantal praktijkvoorbeelden. Hierbij wordt in *paragraaf 3.1* eerst in het kort algemeen ingegaan op de uitvoering van een casestudie, waarna in *paragraaf 3.2* de verantwoording van de geselecteerde cases wordt behandeld. Als laatste worden in *paragraaf 3.3* achtereenvolgens een achttal projecten behandeld, te weten: Participatief toneelstuk Marsdijk, Wijkbudgetten Zwolle, Onze Buurt aan Zet Enschede, Zeeheldenbuurt Groesbeek, Hoor de Oosterparker, Buitengewone lokale democratie Amsterdam Oud-West, Fysieke herstructurering Hoogvliet en tot slot het Minneapolis Neighborhood Revitalization Program.

In hoofdstuk 4 worden de geïnventariseerde succes- en faalfactoren uit *hoofdstuk 2* geclusterd rond een aantal thema's die door middel van theoretische literatuur en onderzoeksrapporten zijn uitgewerkt tot een aantal condities en aandachtspunten die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie kunnen vergroten.

Het rapport wordt in *hoofdstuk 5* afgesloten met de conclusies en aanbevelingen waarin antwoord wordt gegeven op de in *paragraaf 2.1* geformuleerde vraagstelling met bijbehorende onderzoeksvragen en worden een aantal praktische aanbevelingen gedaan.

2 Een theoretische reflectie op bewonersparticipatie

In dit onderzoek worden condities en aandachtspunten geïnventariseerd die de slaagbaarheid van bewonersparticipatie kunnen vergroten. Daartoe wordt in dit hoofdstuk het theoretisch kader ofwel raamwerk geschetst welke dient als theoretische onderlegger voor dit onderzoek. In dit theoretisch kader wordt een theoretische reflectie gegeven op het onderwerp bewonersparticipatie, waarbij relevante begrippen vanuit diverse literatuur geraadpleegd zijn om zodoende inzicht te krijgen in het onderwerp bewonersparticipatie. In *paragraaf 2.1* wordt ingegaan op de achtergronden van bewonersparticipatie. Daarbij wordt onder andere het begrip bewonersparticipatie, de motieven voor de toepassing van bewonersparticipatie behandeld en wordt de planningtheoretische beschouwing op bewonersparticipatie besproken. In *paragraaf 2.2* wordt besproken hoe bewonersparticipatie in de praktijk wordt vormgegeven. Buurtprojecten en interactieve planning staan hierbij centraal. Daarna worden in *paragraaf 2.3* de voor- en nadelen van bewonersparticipatie behandeld, waarna in *paragraaf 2.4* besproken wordt wat binnen dit onderzoek onder een slagvaardige toepassing van bewonersparticipatie wordt verstaan. Als laatste wordt in *paragraaf 2.5* ingegaan op de succes- en faalfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie die tijdens onderzoek van theoretische literatuur, onderzoeksrapporten en projectevaluaties zijn geïnventariseerd.

2.1 Achtergronden bewonersparticipatie

Het onderwerp van dit onderzoek betreft bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing. Maar wat is bewonersparticipatie en wat houdt stedelijke vernieuwing in? Voor dit onderzoek is het dus eerst van belang de achtergronden van bewonersparticipatie te bespreken. In deze eerste paragraaf van het theoretisch kader worden achtereenvolgens behandeld: het begrip bewonersparticipatie, het ruimtelijke schaalniveau, motieven voor de toepassing van bewonersparticipatie, leefbaarheid en sociale cohesie, de fysieke en sociale problemen en een planningtheoretische beschouwing op bewonersparticipatie.

2.1.1 Wat is bewonersparticipatie?

Het onderwerp van dit onderzoek betreft bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing. Maar wat wordt nou precies bedoeld met bewonersparticipatie? Krek (2005) zegt over de betekenis van participatie: *"The word participation in general means something positive; it implies that someone is cooperating, 'playing' along with the group or an individual, working with others in order to achieve a common goal"*. Bewonersparticipatie betekent letterlijk het deelnemen en de inbreng van bewoners of het nou gaat om jong of oud, autochtoon of allochtoon of ondernemers. In *paragraaf 1.1* is bewonersparticipatie al eerder omschreven als: *de actieve betrokkenheid van bewoners bij activiteiten betreffende de kwaliteit van hun fysieke en sociale woon- en leefomgeving*. Het gaat volgens Hellemans (2004) om een vraaggerichte bottom-up aanpak, waarbij bewoners gezamenlijk met andere belanghebbenden (gemeenten, woningbouwcorporaties, maatschappelijke instanties, politie en justitie enzovoorts) actief zorgdragen voor de kwaliteit van woon- en leefomgeving. Bewonersparticipatie is een ruim begrip. Aan de definitie uit *paragraaf 2.1* moeten

twee opmerkingen worden toegevoegd. Ten eerste komt in de literatuur en praktijk van bewonersparticipatie naar voren dat het bij bewonersparticipatie aan de ene kant gaat om het actief participeren van bewoners in plannen en beleid – om concrete fysieke en sociale problemen aan te pakken – en aan de andere kant dat bewoners actief participeren bij het beheer van de woon- en leefomgeving. Bij de aanpak van concrete fysieke en sociale problemen gaat het om actieve participatie van bewoners in plan en beleid van buurten en wijken met zowel fysieke als sociale onderdelen. Het kan gaan om herstructureringsplannen en om beleid betreffende het technisch onderhouden (*lees in standhouden*) van woningen en woon- en leefomgeving. Bij het beheer van de woon- en leefomgeving (zowel fysiek als sociaal) gaat het om actieve participatie van bewoners in preventieve en structurele activiteiten met een open doeleinde gericht op behoud van sociale samenhang tussen bewoners, behoud van (een bevredigend) woon- en leefklimaat en aanpassingen aan veranderende behoeften (Hortulanus, 1995). In de praktijk komt het neer op het technisch onderhouden (*lees in standhouden*) van de woning en bijbehorende tuin en groenstroken. Ten tweede blijkt dat het bij bewonersparticipatie enerzijds kan gaan om concrete inbreng en zeggenschap van bewoners betreffende de kwaliteit van hun woon- en leefomgeving en dat het anderzijds gaat om de eigen verantwoordelijkheid en initiatief van bewoners.

Bij bewonersparticipatie verandert de traditionele bestuursstijl van: een top-down besturing – waarbij gemeenten en of woningbouwcorporaties zowel plan en beleid ontwikkelen als uitvoeren – naar een bottom-up besturing – waarbij zij interactief samenwerken met bewoners en andere belanghebbenden (Duurzame Wijk, 2004). Bewonersparticipatie is overigens niet hetzelfde als burgerparticipatie. Bewonersparticipatie heeft betrekking op de concrete samenwerking van bewoners van een bepaald gebied met professionals betreffende de invloed op plan en of beleid van dat gebied. Volgens het Vernieuwingsimpuls⁶ (2006) is burgerparticipatie de samenwerking van burgers en politiek betreffende beleid in het algemeen waardoor burger onderwerpen op de politieke agenda kunnen zetten.

2.1.2 Ruimtelijk schaalniveau

Tussen woongebieden worden vaak onderscheid gemaakt in verschillende sociaal-ruimtelijke eenheden. Doorgaans wordt onderscheid gemaakt tussen buurt, wijk, stadsdeel, stad, stadsgewest en stedelijke regio (Ekkers, 2002). Bewonersparticipatie wordt op buurtniveau en in mindere mate op wijkniveau toegepast, omdat fysieke en sociale problemen het beste op dit niveau kunnen worden aangepakt. Hiervoor zijn drie argumenten te noemen (Hortulanus en Kempen, 1987):

- de buurt en wijk als nabijheidskader: buurten en wijken nemen een belangrijke plaats in, in het dagelijkse leven van mensen en in de sociale organisatie van de stedelijke samenleving;
- buurten en wijken vormen het organisatieniveau voor beherende instanties: de wijze waarop de bij het sociaal beheer van de gebouwde omgeving betrokken instanties georganiseerd zijn en;
- buurten en wijken vormen het differentiatiemoment in het leefklimaat: de wijze waarop woonmilieus zich van elkaar in kwaliteit en functioneren onderscheiden.

⁶ Zie ook: www.vernieuwingsimpuls.nl/themas/burger_bestuur/burgerparticipatie.

2.1.3 De motieven voor de toepassing van bewonersparticipatie

In deze paragraaf wordt gekeken waarom bewonersparticipatie wordt toegepast. Het gaat hier om de motieven en doelen van bewonersparticipatie, waarbij in het kort de context van bewonersparticipatie wordt besproken. Waarom bemoeit de overheid zich met volkshuisvesting en waarom laat het bewoners participeren?

Om te beginnen is de overheid nauw betrokken met het wel en wee van haar burgers en hun woon- en leefomgeving (Ekkers, 2002). De overheid heeft als taak de sociale grondrechten van bestaanszekerheid van zijn burgers te waarborgen en te streven naar zijn individuele en maatschappelijke ontplooiing (van der Cammen en de Klerk, 2003). Dit betekent dat de overheid zorg moet dragen voor bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu. Dit is essentieel in de verzorgingsstaat⁷. De zorg voor voldoende en goede huisvesting van de overheid in onze grondwet vastgelegd en uitgewerkt in het volkshuisvestingsbeleid. Het volkshuisvestingsbeleid kan volgens Voogd (2001) en Ekkers (2002) het best omschreven worden als het beleidsveld dat zich richt op de productie, verdeling en het beheer van woningen en woon- en leefomgeving. Daarbij kan ook de kwaliteit – als essentieel aspect van het beheer – en de betaalbaarheid als onderdelen van het beleidsterrein worden gezien. Met dit beleid proberen overheden en woningbouwcorporaties te streven naar voldoende woningen (kwantiteit), van voldoende kwaliteit die financieel bereikbaar moeten zijn ook voor de lagere inkomensgroepen (Voogd, 2001). In het verlengde hiervan dienen overheid en woningbouwcorporaties plan en beleid te maken om probleebuurt en -wijken aan te pakken (herstructurering) en om daarnaast fysiek verval en sociale achteruitgang te voorkomen (beheer).

Historisch gezien komt bewonersparticipatie voort uit de groeiende kritiek in Nederland eind jaren zestig en begin jaren zeventig op de nog te veel fysiek gerichte stadsvernieuwing in het volkshuisvestingsbeleid. Voornaamste tegenwerping is dat ondanks betere woningen, de kwaliteit van buurten en wijken als geheel niet wezenlijk verbetert. Veel vooral sociaal-maatschappelijke problemen konden door de fysieke aanpak niet worden opgelost (Hortelanus, 1987). Veel buurten en wijken in Nederland blijven zich handhaven aan de onderkant van de woningmarkt, grote groepen mensen deelde niet mee in de economische vooruitgang, de werkloosheid bleef aanvankelijk nog hoog, de integratie van allochtonen was geen succes en steeds meer mensen raakten in een maatschappelijk isolement (Helleman, 2004). De sociale vernieuwing is een reactie hierop, wat werd gezien als nieuwe vorm van samenlevingsopbouw: de werkloosheid doen dalen, versterken van de sociale cohesie en tegengaan van verloedering en vervuiling van de woon- en leefomgeving. De stelling dat fysieke maatregelen niet zonder sociale maatregelen kunnen, krijgt in deze tijd steeds meer steun. De sociale vernieuwing heeft gewerkt als katalysator voor verder ontwikkeling op het gebied van de aanpak van probleemwijken (De Boer en Duyvendak, 2000). De rijksoverheid gaf de gemeenten en woningbouwcorporaties het advies plan en beleid meer te richten op de sociale problematiek en daarbij zeggenschap te geven aan bewoners. In de loop van de daaropvolgende jaren geven gemeenten en woningbouwcorporaties steeds meer aandacht aan de participatie bewoners (Hellemans, 2004). Bewonersparticipatie ontwikkelde zich uiteindelijk van inspraak naar

⁷ Nederland is een verzorgingsstaat. Dat wil zeggen: er is sociale zekerheid voor de burgers. Sociale zekerheid is een publiek stelsel dat bedoeld is om inkomen en of verzorging te garanderen voor personen ten tijde van pensioen, ziekte, arbeidsongeschiktheid, overlijden of werkloosheid. De mate van zorg wijzigt voortdurend wat te maken heeft met hoe het land er economisch voor staat [Bron: Wikipedia.nl].

achtereenvolgens participatie, interactieve beleidsvorming en zelfinitiatieven (Rottier en Hopstaken, 2004). De participatie van bewoners is ook wettelijk geregeld. Koningin Beatrix zei in de troonrede van 2004: "Het zijn de burgers, maatschappelijke organisaties en sociale partners die vorm geven aan de Nederlandse samenleving". Deze ideeën zijn sterk terug te zien in het huidige regeringsbeleid. In de Nota Stedelijke Vernieuwing en het GSB worden ook eisen gesteld aan de communicatie naar burgers en participatie van bewoners (ministerie van VROM, 1999). De Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) stelt dat betrokkenheid van bewoners een voorwaarde is bij plan en beleid voor de fysieke woon- en leefomgeving. Bewoners zijn belanghebbenden, veranderingen spelen zich af in hun woon- en leefomgeving. In veel gemeentelijke nota's op het gebied van herstructurering en stedelijke vernieuwing komen het versterken van de sociale cohesie en het bevorderen van de bewonersparticipatie terug. Ook de Europese Unie (EU) geeft middels het Europese sociaal beleid aan dat burger veel vaker, zo niet altijd, betrokken dienen te worden bij plannen voor de leefomgeving (Actief Burgerschap en Bewonersparticipatie, 1997). Toenmalig voorzitter van de Europese Commissie, dhr. Santer, zei tijdens het eerste Forum voor het Europese Sociaal Beleid in maart 1996: *"De mensen moeten gemobiliseerd worden, dialoog is van wezenlijk belang en niets kan worden bereikt zonder de betrokkenheid van de bevolking, wij moeten naar een meer actieve, op participatie gerichte samenleving toe"*. Soortgelijke gevoelens worden dikwijls geuit door professionals op nationaal en regionaal niveau. De professionals lijken hierbij te denken aan het vermogen van mensen om een actieve rol te spelen bij maatschappelijke vraagstukken.

Zoals uit *hoofdstuk 1* blijkt is de participatie van bewoners bij plan en beleid betreffende de fysieke en sociale woon- en leefomgeving van belang. Bewoners dienen inspraak en zeggenschap te hebben in zaken hun woning en woon- en leefomgeving (Hortulanus en Kempen, 1987). Zoals uit *paragraaf 1.2* blijkt zijn hier een viertal redenen voor aan te dragen (zie ook Fokkema en Krebber, 1999). Ten eerste uit strategische overwegingen (draagvlak, geld –en tijdwinst). Veel woningcorporaties, gemeenten en welzijnsorganisaties hebben inmiddels ondervonden dat het van belang is naar buiten te treden om de verticale cohesie – de relatie tussen bewoners en professionals – in het oog te houden. Bewoners uitnodigen voor informatieavonden is daarvoor niet voldoende (Marissing, 2005). De individualisering van de samenleving en de emancipatie hebben grote gevolgen voor de assertiviteit van bewoners. Bewoners zijn mondiger, actiever en zelfbewuster geworden, doordat zij steeds vaker hoger opgeleid zijn en hebben door onder andere het medium internet een steeds groter wordende toegang tot informatie (de Roo en Voogd, 2004). Bewoners nemen geen genoegen met alleen uitleg. Ze willen overal bij betrokken worden als het gaat om woon- en leefomgeving en bepalen liever zelf wat er gebeurd. Door participatie van bewoners kan tegenwerking worden voorkomen en de draagvlak voor plannen en beleid te kunnen vergroot (Marissing, 2005). Ten tweede wordt bewonersparticipatie toegepast omdat veel problemen in buurten en wijken hebben te maken met de leefbaarheid en veiligheid van woon- en leefomgeving, welke grotendeels bepaald worden door de bewoners zelf en mede afhankelijk is van de sociale cohesie (Marissing, 2005 en WRR, 2005). Behoud van leefbaarheid is alleen effectief met de medewerking van bewoners. Door inspraak en medezeggenschap zag men kansen om de betrokkenheid van bewoners bij hun verantwoordelijkheden voor hun woon- en leefomgeving te vergroten (Hortulanus en Kempen, 1987). Bewonersparticipatie kan daarnaast bijdragen aan verbetering van de sociale cohesie doordat gewerkt kan worden aan de relatie tussen bewoners onderling en tussen bewoners en professionals. Bewonersparticipatie biedt de verschillende partijen de gelegenheid elkaar te ontmoeten, nieuwe contacten te leggen en te onderhouden. Ten derde uit oogpunt van democratische legitimiteit (Duivendak, 2004). Beleidskeuzes die (ingrijpende) gevolgen hebben voor woon- en leefomgeving

mogen niet zonder steun van bewoners plaatsvinden. Het argument van Duyvendak (2004) voor bewonersparticipatie: "*Participatie is niet vanwege pragmatische redenen een groot goed, maar vanwege principiële, dergelijke ingrijpende beslissingen moeten met instemming van de meerderheid van betrokkenen worden genomen, waarbij de 'stakeholders' nader moeten worden ingevuld*". Ook Marardet en Rio (2002) geven als reden voor participatie: "*a mean to empower individuals and improve democracy*". Het vierde en laatste motief voor het toepassen van bewonersparticipatie is om de tevredenheid en kwaliteit van plan en beleid te verhogen (Hofman, 2003). Gemeenten en of woningcorporaties, bewoners en maatschappelijke instanties hebben over het algemeen uiteenlopende belangen waardoor vaak suboptimale besluiten worden genomen (de Roo en Voogd, 2004). Door participatie wordt er geluisterd naar de problemen en wensen van bewoners, wordt gebruik gemaakt van kennis en de achtergrond van een buurt of wijk en worden beslissingen genomen op basis van consensus.

Het is van belang om te merken dat het niet altijd nodig is om alle bewoners overal bij te betrekken (Marissing, 2005). Soms is het eenvoudiger en kost het minder tijd en inzet om knopen door te hakken met een selectieve groep participanten. Wel is het belangrijk te voorkomen dat bewonersparticipatie zich beperkt tot altijd hetzelfde kleine groepje mensen. De beslissing van bewoners al dan niet actief te participeren in het beleid, hangt volgens onderzoek van, van Marissing (2005) in belangrijke mate af van de manier waarop ze worden benaderd, en van de aard van de gevraagde participatie. Een aanpak die succesvol blijkt is die waarbij bewoners op hun specifieke kwaliteiten worden aangesproken, en waarbij hen wordt gevraagd wat ze zelf zouden kunnen betekenen voor hun buurt of wijk. Ook is het niet zo dat bewonersparticipatie alleen moet worden toegepast in buurten en wijken met fysieke en sociale problemen. Toepassing van bewonersparticipatie uit oogpunt van beheer is het juist van belang dat door middel van participatietrajecten in buurten en wijken fysieke verval en sociale achteruitgang kan worden voorkomen.

In voorgaande is besproken wat onder bewonersparticipatie wordt verstaan, namelijk: de actieve betrokkenheid van bewoners bij activiteiten betreffende de kwaliteit van hun fysieke en sociale woon- en leefomgeving. Ook is de aanleiding tot de toepassing van bewonersparticipatie besproken. Bewonersparticipatie wordt namelijk toegepast als instrument bij de aanpak van fysieke en sociale problemen. Maar om welke fysieke en sociale problemen gaat het precies? Dit wordt in het kort in de volgende paragraaf besproken.

2.1.4 De fysieke en sociale problemen

Problemen ontstaan door een combinatie van factoren, welke onder te verdelen zijn in een drietal groepen (Adriaanse, 2004), zie tabel 2.1 voor een opsomming van veel voorkomende problemen in probleebuurt en -wijken. De eerste groep problemen heeft te maken met fysieke en functionele aspecten van een buurt of wijk, zoals leegstand van woningen, fysiek verval door veroudering van de woningvoorraad, woontechnische veroudering, vervuiling van de woon- en leefomgeving en de afname van (draagvlak voor) voorzieningen. De tweede groep van problemen heeft te maken met de sociale woon- en leefomgeving en het gedrag van buurt- en wijkbewoners (Hortulanus, 1995). Hierbij gaat het om grote doorstroming van bewoners wat leidt tot verzwakkende sociale cohesie en steeds minder interesse in de buurt en in buurtactiviteiten, toenemende criminaliteit, uitstroom van huishoudens met midden en hoge inkomens terwijl tegelijkertijd sprake is van een sterke instroom

van huishoudens met een laag inkomen, waaronder huishoudens met specifieke kenmerken zoals sociaal-psychologische problemen, drugsverslaafden en alcoholisten. Volgens Adriaanse (2004) wordt de aanwezigheid van een groot aantal werklozen, de instroom van kinderen met leerachterstanden, een uitstroom van goede leerlingen en sociale en etnische spanningen tussen verschillende groepen bewoners vaak als een indicator gezien voor probleembuurten en -wijken. Als derde hebben veel probleembuurten en -wijken vaak te maken met een slecht of negatief imago bij buitenstaanders. Dit versterkt dan weer de tweede groep van probleemfactoren en dus de problemen in het algemeen.

<i>Problemen (hypothesen)</i>
Fysiek verval door veroudering woningvoorraad
Woontechnische veroudering
Veruiting woonomgeving
Grote doorstroming bevolking / zwakke sociale cohesie
Instroom van zwakkere sociaal-economische statusgroepen en probleemgroepen
Groot aantal werklozen
Toenemende criminaliteit
Sociale en etnische spanningen, gepaard gaand met onveiligheidsgevoelens
Afname voorzieningen door dalende koopkracht en criminaliteit
Instroom op scholen van kinderen met leerachterstanden en uitstroom van goede leerlingen
Slecht / negatief imago bij buitenstaanders
Onveilige plekken
Veroudering van de openbare ruimte

Tabel 2.1 Lijst met veel voorkomende problemen [Bron: Adriaanse, 2004]

2.1.5 Leefbaarheid en sociale cohesie

Uit de behandeling van het tweede motief voor de toepassing van bewonersparticipatie blijkt dat de leefbaarheid en sociale cohesie een belangrijkste rol spelen als doel binnen de participatie van bewoners, daarom wordt in het kort verder op deze beide begrippen ingegaan.

Leefbaarheid

Een goede en eenduidige definitie van het begrip leefbaarheid is niet voorhanden. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) omschrijft het begrip 'leefbaarheid' als: het samenspel tussen fysieke kwaliteit, sociale kenmerken en veiligheid van de woon- en leefomgeving (De Hart 2002). Leefbaarheid is volgens Deuten en Pauwels (2004) een containerbegrip: "*iedereen lijkt er iets anders onder te verstaan*". Ze geven de voorkeur aan de term 'leefkwaliteit': de kwaliteit van woon-, werk- en leefmilieu. Omdat de buurt- of wijkbewoners oordelen in hoeverre een buurt of wijk leefbaar is, is er sprake van een koppeling tussen de beleving van de bewoners en het gebruik van de woon- en leefomgeving. In dit onderzoek wordt leefbaarheid gedefinieerd als: de kwaliteit die bewoners ervaren met betrekking tot de (fysieke, sociaal-culturele, economische en milieukenmerken van) de woon- en leefomgeving, waarbij sociale cohesie, sociale interactie en veiligheid van belang zijn. De achterliggende gedachte van veel beleidsprogramma's en projecten is dat de leefbaarheid kan worden vergroot wanneer bewoners sociaal actief zijn en zich betrokken voelen bij hun woon- en leefomgeving.

Sociale cohesie

Met sociale cohesie wordt de sociale samenhang in onze maatschappij bedoeld. Sociale cohesie kan worden gezien als een remedie tegen diverse maatschappelijke problemen, zoals individualisme, sociaal isolement en het verval van waarden en normen. Sociale cohesie is voor het slagen van initiatieven van bewonersparticipatie van groot belang (Marissing, 2005). Er wordt onderscheid gemaakt tussen: horizontale cohesie, verticale cohesie en institutionele cohesie (Kleinmans, 2004).

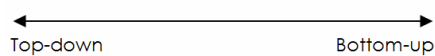
Horizontale cohesie is de onderlinge formele en informele banden tussen bewoners – zowel binnen en buiten de eigen groep –, en de verbondenheid met de buurt of wijk. Sociale banden spelen daarin een belangrijke rol en zorgen voor sociale controle en voor betrokkenheid bij de buurt of wijk. De samenhang tussen bewoners is de laatste decennia sterk veranderd (Marissing, 2005). Vroeger waren de contacten vanzelfsprekend gekoppeld aan de fysieke buurt of wijk, nu is dat veel complexer. Oude sociale verbanden hebben plaats gemaakt voor nieuwe. We zijn anders gaan denken over normen en waarden, religie en politiek. Andere culturen hebben zich in meer of mindere mate met de onze verweven. Vandaag de dag is integratie⁸ een vaak besproken thema. Naarmate mensen meer in de samenleving zijn geïntegreerd en naarmate dat voor meer mensen en groepen geldt, is de cohesie sterker. Gezinnen wijken steeds vaker af van het traditionele gezin en we besteden onze vrije tijd anders dan onze ouders. Al deze veranderingen hebben invloed op de samenhang van de samenleving. Mensen zoeken elkaar nog wel op, op grond van gemeenschappelijke kenmerken of belangen, vooral het hebben van kinderen is vaak een aanleiding om samen iets te organiseren. De binding van bewoners met hun buurt of wijk wordt door een aantal factoren bepaald (Van der Land, 2003). Kenmerken van een buurt of wijk en de mate waarin deze voldoen aan de individuele kenmerken van de bewoners, stedenbouwkundige kenmerken en de mate van gelijkgestemden (sociaal-economisch en sociaal-cultureel vergelijkbare individuen) in de buurt of wijk. Verticale cohesie is de relatie tussen bewoners en professionals (gemeenten, woningbouwcorporaties en maatschappelijke instanties). De overweging van bewoners om zich wel of niet voor hun buurt of wijk in te zetten wordt volgens onderzoek van Marissing (2005), beïnvloed door het vertrouwen dat de bewoners hebben in de professionals hebben. Bewoners die het gevoel hebben dat ze niet serieus worden genomen, voelen er weinig voor zich om zich actief in te zetten voor hun buurt of wijk, hetgeen niet ten goede komt aan de sociale contacten tussen buurt- en wijkbewoners. Soms daarentegen kan ontevredenheid over de politiek juist tot meer samenhang leiden. Uit het onderzoek van, van Marissing e.a. (2005) *Stedelijk Beleid en Sociale Cohesie*, blijkt dat het hebben van een gemeenschappelijke vijand zelfs leidt tot nieuwe structurele contacten, bijvoorbeeld door het oprichten van actiecomités en belangengroepen. Als laatste is er de institutionele cohesie, ook wel uitgelegd als de onderlinge relatie en samenhang van professionals. Dit kan zowel intern als extern zijn. Bij complexe processen als stedelijke vernieuwing, waar veel tegengestelde doelstellingen⁹ zijn, is het steeds belangrijker dat alle partijen zoveel mogelijk op één lijn zitten en samen tot de beste oplossingen komen. Daarbij is een gezamenlijke visie bij professionals.

⁸ Met het begrip integratie wordt bedoeld op betrokkenheid van een persoon of groep bij en hun deelname aan de samenleving. Hierbij kan het bijvoorbeeld gaan om allochtonen, gehandicapten, ex-gedetineerden en ouderen. Iemand is geïntegreerd wanneer er sprake is van deelname op sociaal-economisch terrein, kennis van de Nederlandse taal en wanneer gangbare waarden, normen en gedragspatronen worden gerespecteerd [Bron: www.wijkalliantie.nl].

⁹ Bij tegengestelde belangen bij stedelijke vernieuwingen moet gedacht worden aan: woningbouwcorporaties die duur mogelijke huizen willen bouwen, gemeente die zoveel mogelijk wilt renoveren en bewoners die een zo laag mogelijke huur willen.

2.1.6 Planningtheoretische beschouwing op bewonerparticipatie

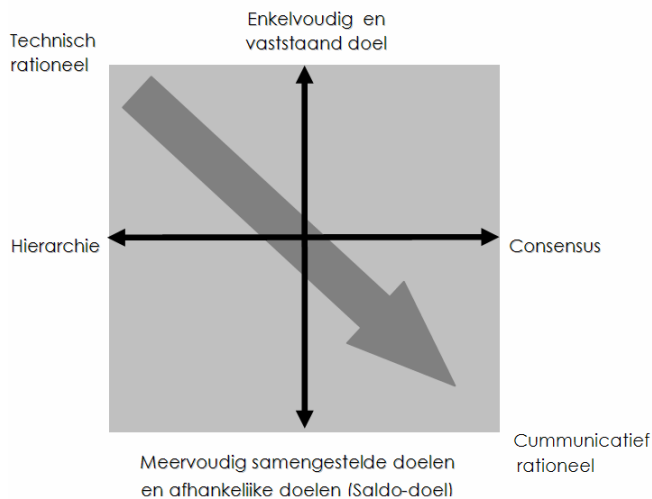
Zoals al eerder besproken heeft de aanpak van fysieke en sociale problemen in de stedelijke planning in de tijd een verandering doorgemaakt die voor een deel is veroorzaakt door de verschuiving op het gebied van planningtheoretische beschouwingen van een top-down benadering naar een bottom-up benadering (Voogd, 2001 en de Roo en Voogd, 2004), zie *figuur 2.2*. Daar waar voorheen de overheid de enige belanghebbende was, worden nu ook bewoners en allerlei marktpartijen bij het besluitvormingsproces betrokken. Het is interessant om stil te staan bij zowel de klassiek technisch rationele aanpak, welke bij de toepassing van bewonersparticipatie vervangen wordt door de communicatieve rationele aanpak.

Figuur 2.2 Aspect participatie [Bron: de Roo en Voogd, 2004]

Tot de jaren zeventig werd het plan- en beleidsproces van de woon- en leefomgeving vaak als een technisch ontwerpproces gezien met een enkelvoudig en vaststaand doel. Plan en beleid werden éézijdig en alleen door gemeente en of woningbouwcorporaties ontwikkeld en uitgevoerd (de Roo, 2001). Maar doordat deze technisch rationele aanpak van probleembuurtten en -wijken niet de gewenste resultaten opleverde is men vanaf de jaren zeventig het plan- en beleidsproces steeds meer als een communicatief keuzeprocess gaan beschouwen (zie *teven figuur 2.3*). De verschuiving laat zien dat er een steeds grote waarde wordt gehecht aan de interactie van gemeente en of woningbouwcorporaties met belanghebbenden (de Roo, 2001). In het algemeen betekent het niet dat technisch rationele planning verdwenen is integendeel, in de meeste gevallen is het de beste oplossing om te plannen (de Roo en Voogd, 2004). Technisch rationeel en communicatief rationeel kunnen beide als extremen van een spectrum worden gezien. Afhankelijk van de complexiteit van het maatschappelijke probleem, de technische complexiteit van het object en de politiek-bestuurlijke context, zal er voor een bepaalde aanpak (technisch dan wel communicatief) met bijbehorende procesarchitectuur¹⁰ worden gekozen.

¹⁰ Procesarchitectuur is een schematisch overzicht van taken, activiteiten en (betrokken) belanghebbenden (Voogd, 2001). Een goed procesarchitectuur is van belang voor het verloop van een plan- en beleidsproces. Er zijn dan ook verschillende mogelijkheden voor de vormgeving van een procesarchitectuur. Een standaard procesarchitectuur bestaat volgens de Roo en Voogd (2004) niet. Integendeel, het plan- en beleidsproces is sterk contextbepaald. De gevolgde aanpak hangt sterk af van de betrokken participanten de fysieke en sociale problemen en de ervaring en bekwaamheid van de betrokken professionals.

Figuur 2.3 Planningarena [Bron: de Roo, 2003]

Technisch rationeel

De technisch rationele benadering (ook wel blauwdrukplanning genoemd) wordt toegepast in de relatief eenvoudige gevallen met een hoge mate van zekerheid en controle (de Roo en Voogd, 2004). Het gaat om een 'top-down' benadering, waarbij gemeente en of woningbouwcorporaties plan en beleid voor de woon- en leefomgeving ontwikkelen en uitvoeren zonder hierbij bewoners en andere belanghebbenden te betrekken (de Roo, 2001). De technische rationele aanpak heeft tot doel eenvoudig en op korte termijn een bepaald fysiek probleem op te lossen. Dit houdt in dat plan en of beleid georiënteerd is op doelmaximalisatie van het fysiek object van planning (de Roo, 2001). Het proces is daarbij sterk ondergeschikt aan het object, waarbij weinig tot geen terugkoppeling en of evaluaties plaatsvinden.

Communicatief rationeel

Om ook plan en beleid te kunnen ontwikkelen en uitvoeren in de zeer complexe gevallen – zoals bij buurten en wijken met fysieke en sociale problemen –, vormt de communicatieve rationele aanpak (ook wel open planproces genoemd) een oplossing (Voogd, 2001 en de Roo en Voogd, 2004). Het gaat om die gevallen waarbij een groot aantal belanghebbenden tegengestelde belangen hebben en waarbij de onzekerheden omtrent de uitkomsten groot zijn (de Roo, 2001). De communicatief gerichte aanpak is een 'bottom-up' benadering, waarbij het gaat om de interactie tussen gemeente en of woningbouwcorporaties met bewoners en andere belanghebbenden om vanuit de context van een probleem tot consensus en commitment te komen over plan of beleid (de Roo en Voogd, 2004). Niet langer staan de professionals centraal, maar gaat het om de kennis en de visie van de bewoners, wat kan leiden tot complete en gedragen plannen.

Nu besproken is wat bewonersparticipatie inhoudt, waarom het wordt toegepast en de theoretische onderbouwing is behandeld wordt in de volgende paragraaf verder ingegaan op de verschillende vormen van bewonersparticipatie.

2.2 De vormen van bewonersparticipatie

Zoals uit voorgaande blijkt worden bewoners in de praktijk veelvuldig bij de aanpak van fysieke en sociale problemen betrokken. Daarbij zijn verschillende vormen van bewonersparticipatie mogelijk. Voordat deze vormen van participatie worden besproken wordt in *paragraaf 2.2.1* eerst ingegaan op de verschillende mate van participatie in plan en beleid.

2.2.1 De mate van participatie

Bewoners kunnen in verschillende mate invloed hebben op plan en beleid: van non-participatie, symbolische participatie tot aan zelfbestuur (de Roo en Voogd, 2004). Om het niveau van participatie te kunnen weergeven kan gebruik worden gemaakt van een participatieladder (*zie tabel 2.4*), waarbij onderscheid wordt gemaakt in verschillende gradaties van participatie. Bij een stap op de participatieladder, zal de mate van participatie toenemen en het aantal betrokken participanten afnemen (van Vliet, 2006).

Besluitvorming Overheid	Rol van de Overheid	Rol van de participant
↓ INTERACTIEVE BELEIDSVORMING		
Directe Democratie (Zelfbestuur)	Overheid biedt ondersteuning aan de partijen voor het maken van hun keuzes	Participant is initiatiefnemer en maakt de keuzes
Samenwerking	Overheid en overige partijen hebben gelijkwaardige rol en vullen samen de plannen in	Gelijkwaardige rol, dus samen kiezen
Delegering	Overheid biedt ruime kaders voor andere partijen om in te vullen	Invullen en beslissen van de aangegeven kaders
↓ SYMBOLISCH INTERACTIEF		
Participatie	Overheid biedt ruimte binnen de planvorming voor het meepraten en meebeslissen van betrokkenen	Discussie en inbreng leveren, advisering
Consultatie	Overheid biedt een gesloten oplossing, waar de partijen binnen strikte randvoorwaarden kunnen meepraten	Mening en commentaar leveren
Voorlichting	Overheid informeert de andere partijen over beslissingen	Consumeren van de informatie
↓ NIET INTERACTIEF		
Authoritair	Overheid geeft geen informatie, kiest eigen weg	Geen rol, vaak zelfs geen kennis

Tabel 2.4 Participatieladder [Bron: Heins, 2006]

In theorie zijn een zevental gradaties op de participatieladder mogelijk met als extremen: non-participatief en zelfbestuur (Pröpper en Steenberg, 1999). Deze extremen vallen af omdat het bij bewonersparticipatie juist gaat om interactie en samenwerking tussen belanghebbenden¹¹ (Pröpper en Steenberg, 1999). Bij bewonersparticipatie zijn de volgende vijf vormen van interactie mogelijk: voorlichting, consultatie, participatie, delegering en samenwerking (Pröpper en Steenberg, 1999 e.a.). Voorlichting is de laagste vorm van interactie, wat inhoudt dat de gemeente en woningbouwcorporaties de bewoners informeren over het plan en beleid. Bij consultatie oftewel inspraak wordt de rol van de bewoners enigszins vergroot. De gemeente presenteert een

¹¹ Als er wordt gesproken over belanghebbenden dan het gaan om: gemeente en woningbouwcorporaties, bewoners, maatschappelijke instanties (jeugd- en welzijnsorganisaties), politie en justitie en het bedrijfsleven [Bron: rapport Vertrouwen in de buurt, 2005]. De Roo en Voogd (2004) maken onderscheid in: overheid, semi-publiek en privaat.

afgerond plan of beleid waarom inspraak wordt gesteld. Bewoners kunnen hierover slechts hun mening geven. Gemeente en of woningbouwcorporaties kunnen dan besluiten om vervolgens iets met de inspraakinformatie te doen. Bij participatie oftewel raadplegen en adviseren biedt de gemeente en of woningbouwcorporaties aan bewoners de mogelijkheid een plan en of beleid te kiezen uit een aantal alternatieve plannen en beleidsvoorstellen. Delegatie houdt in dat de gemeente en of woningbouwcorporaties een kader – in de vormen van randvoorwaarden opstelt – voor plan en beleid, waarbij bewoners voor de invulling ervan zorgen. Bij de hoogste vorm van participatie gaat het om samenwerking, waarbij sprake is van gelijkwaardige partijen die gezamenlijk tot doel hebben plan en beleid te ontwikkelen. Beslissingen worden met elkaar genomen; zowel de gemeente, woningbouwcorporaties en bewoners zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de planvorming, randvoorwaarden en formulering van het beleid.

Volgens Kensen (2006) kunnen de in praktijk toegepaste vormen van bewonersparticipatie vaak worden herleid tot de volgende participatievormen: inspraak, buurtprojecten, interactieve planning en leefbaarheidbudgetten. Binnen dit onderzoek wordt alleen gekeken naar buurtprojecten en interactieve planning als vormen van bewonersparticipatie. Inspraak valt af om de reden dat er bij deze vorm van participatie geen echte interactie tussen bewoners en professionals plaatsvindt. Daarnaast worden leefbaarheidbudgetten binnen dit onderzoek gezien als een combinatie van interactieve planning en buurtprojecten. Bij leefbaarheidbudgetten vindt een interactieve planvorming plaats waarbij een bepaald budget wordt verdeeld over een aantal buurtprojecten. In de volgende paragraaf worden buurtprojecten en interactieve planning in het kort besproken.

2.2.2 Buurtprojecten en interactieve planning

Binnen dit onderzoek staan buurtprojecten en interactieve planning centraal. Uit vooronderzoek blijken de meeste participatieprojecten uit één van deze vormen van bewonersparticipatie te bestaan. In het hier onderstaande worden beide participatievormen achtereenvolgens besproken.

Buurtprojecten

Buurtprojecten zijn projecten betrekkinghebbende op een buurt waarbij bewoners activiteiten organiseren en uitvoeren ten behoeve van behoud dan wel verbetering van woon- en leefkwaliteit van die buurt, met een sociale insteek (Winsemius e.a., 2005). Bij buurtprojecten is het moeilijk om deze vorm van bewonersparticipatie te koppelen aan de participatieladder, omdat van een besluitvormingsproces betreffende een plan of beleid geen sprake is. Het beste valt de vergelijking met delegatie, omdat bewoners binnen bepaalde kaders eigen beslissen kunnen nemen over (beheer)projecten. Bij buurtprojecten gaat het vaak om kleine éénmalige projecten gericht op sociale cohesie die op korte termijn effecten hebben (van der Graaf e.a., 2005). De bewoners kunnen zelf bijdragen aan de aanpak van leefbaarheidproblemen in hun directe leefomgeving, speciaal wat betreft veiligheid en sociale problemen. Zoals eerder is aangegeven zijn het juist de bewoners die in belangrijke mate zorgen voor de leefbaarheid in de buurten en wijken. Zij zijn dan ook de aangesproken personen om deze te beheren (Ekkers, 2002). "Buurtprojecten" is één van de onderwerpen die de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in de huidige raadsperiode (2003-2007) op de agenda heeft gezet (WRR, 2003). Eén van de dragers van veel buurtprojecten in Nederland is de in 1996 opgestarte landelijke campagne 'De Wijk is van ons Allemaal'. Om dit initiatief te versterken, volgde in februari 1997 de oprichting van de onafhankelijke

Stichting De Wijk is van ons Allemaal. Vanaf 1999 is De Wijk met eigen mensen actief in een groot aantal wijken in Nederland.

Buurtprojecten vinden hun toepassing ten behoeve van: klein fysiek beheer van woon- en leefomgeving, voor sociaal beheer en in combinatie van herstructurering. Buurtprojecten kunnen worden toegepast als instrument voor klein fysiek beheer. Bewoners moeten een actieve rol hebben bij het aanbrengen van verbeteringen en zich ook medeverantwoordelijk voelen voor het onderhoud van de straat en de buurt (Ekkers, 2002). Gezamenlijk onderhoud van groenstroken door buurtbewoners en schoonmaakacties zijn voorbeelden. Daarnaast kunnen buurtprojecten worden uitgevoerd als sociaal instrument voor sociaal beheer ter voorkoming van sociale achteruitgang dan wel verbetering van het leefbaarheid van een buurt. Steeds meer mensen leven hun eigen leventje zonder te weten wie de burens zijn (Marissing, 2005). In een groeiend aantal buurten en wijken wordt de verscheidenheid van bewoners steeds groter: jong, oud, allerlei leefstijlen en culturen. Dit alles maakt het best ingewikkeld om met elkaar samen te leven. Irritaties, conflicten en een kille sfeer kunnen de leefbaarheid van een buurt beïnvloeden (van der Graaf e.a., 2005). Door allerlei activiteiten, zoals een straatbarbecue of theatervoorstelling kunnen bewoners gemobiliseerd worden en kan de verstandhouding worden verbeterd. Als laatste worden buurtprojecten toegepast in combinatie met herstructurering. Buurtactiviteiten kunnen daarbij de sociale cohesie versterken (Marissing, 2005 en Postma, 2005).

Buurtprojecten kunnen in veel gevallen op eigen initiatief of zonder overheidsinvloed worden opgezet. Maar juist ter verbetering van de sociale cohesie is het bij buurtprojecten belangrijk dat bewoners samen met gemeente en of woningbouwcorporaties projecten organiseren (Marissing, 2005). De buurtbewoners krijgen zo op een positieve manier contact met gemeenten en of woningbouwcorporaties. De gemeente en woningbouwcorporaties kunnen hierbij het initiatief nemen, stimuleren of faciliteren. Door steun van gemeente en woningbouwcorporaties in de vorm van financiering (subsidies), het bieden van voorzieningen (vergader ruimte en materialen) en ondersteuning en begeleiding (workshops en interne en externe deskundigen) kan de slagvaardigheid van projecten worden vergroot.

Interactieve planning

Interactieve planning wordt ook wel open planproces genoemd en wordt gevoed door de communicatieve rationele planningtheoretische beschouwingen (Voogd, 2001 en de Roo en Voogd, 2004). Bij interactieve planning vindt de plan- en beleidsvorming¹² betreffende de fysieke woon- en leefomgeving interactief plaats, dit wilt zeggen dat plan en beleid in samenspraak en wisselwerking met bewoners wordt ontwikkeld. Het gaat om intensieve communicatie (dialog) tussen gemeente en woningbouwcorporaties met de civil society – bewoners en maatschappelijke organisaties – door middel van meedenken en meebeslissen over gemeentebestuur in het kader van stedelijke vernieuwing. De nadruk wordt gelegd op het creëren van draagvlak, maar ook gebruik maken van beschikbare kennis, op zoek gaan naar creatieve oplossingen en een kwaliteitsverbetering zijn belangrijke bestanddelen (van Vliet, 2006). Interactieve planning is proces gericht en vaak

¹² In essentie kan in ieder planproces een tweetal hoofdstadia onderscheiden worden: planvorming en planuitvoering. Bij planvorming gaat het om activiteiten die primair gericht zijn op de voorbereiding, op de evaluatie en op de vaststelling van het plan. Bij de planuitvoering gaat het om de fase van het planproces waar de daadwerkelijke uitvoering zich afspeelt [Bron: Voogd, 2001].

projectgebonden – tijdelijk en lokaal – waarbij meervoudig samengestelde doelen (saldodoelen) worden nagestreefd door middel van consensus (de Roo, 2001). Consensus wordt bereikt door op gelijke voet samen te werken, met een evenwichtige inbreng van alle belanghebbende. Hidding en Kerstens (2001) zeggen over deze interactie tussen bewoners en professionals: *"Het doel van de interactie is niet beheersing of aanpassing van actoren en hun gedrag maar afstemming tussen de verschillende actoren"*. Van belang is dat bewoners in de plan- en beleidsvoorbereiding ook probleem- en doelstellingen mede mogen vaststellen (Marissing, 2005). Hierdoor kunnen plan en beleid beter aansluiten op de door bewoners ervaren fysieke en sociale problemen. Daarnaast moet advies aan de bewoners gevraagd worden en mogen zij meebeslissen omtrent stedenbouwkundige en architectonische keuzes. Interactieve planning als vorm van bewonersparticipatie valt binnen dit onderzoek in de groep van samenwerking op de participatieladder. Bij interactieve planning kan volgens de adviesraad Vernieuwingsimpuls Dualisme en Lokale Democratie onderscheid worden gemaakt tussen een vijftal fasen:

- fase 1: het verkennen van het probleem en het inwinnen van informatie;
- fase 2: het opzetten van een organisatie. Daarnaast een speelveld, een speelstijl en spelregels opstellen;
- fase 3: het ontwikkeling van een haalbaar plan. Dit is fase van plan- en besluitvorming. Oplossingen worden aangedragen, alternatieven ontwikkeld en evaluatie vindt plaats waarna een besluit moet worden genomen;
- fase 4: de planuitvoering en;
- fase 5: het uitvoeren van een evaluatie. Er dient beoordeeld te worden of doelen gehaald zijn en of de verschillende participanten zich aan de afspraken hebben gehouden.

Het is niet mogelijk om een standaardbeleid voor interactieve beleidsvorming op te stellen. Zoals Pröpper terecht beschrijft is elke situatie anders en vergt elke situatie een andere aanpak (Pröpper en Steenbeek, 1999). Ook geldt dat niet alles interactief hoeft te gebeuren. Interactieve planning moet selectief worden toegepast, daarbij rekeninghoudend met variabelen zoals de schaal, de historie en de urgentie en de complexiteit van het probleem, de belangen, de samenstelling van de groep en de onderling gevoelde afhankelijkheid van elkaar (Marissing, 2005). Soms is het beter knopen in een kleine groep door te hakken – de meer klassieke aanpak – in plaats van iedereen te betrekken en veel tijd te verliezen (*zie paragraaf 2.1.6*).

2.3 De voor- en nadelen van bewonersparticipatie

In *paragraaf 2.1.3* zijn een viertal motieven voor de toepassing van bewonersparticipatie besproken. Maar wat zijn de voor- en nadelen van bewonersparticipatie ten opzichte van het niet laten participeren van bewoners betreffende plan en beleid ten behoeve van de kwaliteit van woon- en leefomgeving? Om op deze vraag antwoord te krijgen worden eerst de voor- en nadelen voor bewoners en de voor- en nadelen voor gemeenten en woningbouwcorporaties geïnventariseerd. Aan de hand van deze voor- en nadelen worden de algemene voor- en nadelen voor het toepassen van bewonersparticipatie benoemd. De onderstaande voor- en nadelen zijn willekeurig weergegeven en de [B.+nummers] corresponderen met de belangrijkste bronnen vermeld in *Bijlage 3 - Geraadpleegde bronnen voor de inventarisaties binnen dit onderzoek*.

2.3.1 De voor- en nadelen voor bewoners

De voordelen van het toepassen van bewonersparticipatie voor bewoners zijn:

- het kunnen verwezenlijken van algemene wensen en verlangens van bewoners voor een betere woon- en leefomgeving [B.5];
- persoonlijke winst voor bewoners. Ze voelen zich serieus genomen ongeacht het besluit (dit leidt tot draagvlak voor proces) [B.5, B.8 en B.15];
- meer helderheid en duidelijkheid voor bewoners omtrent plan en beleid van gemeente en woningbouwcorporaties [B.15] en;
- het hebben van een uitlaatklep voor het uiten van ontevredenheid over woon- en leefomgeving [B.11].

Eigenlijk heeft bewonersparticipatie alleen maar voordelen voor bewoners ten opzichte van de klassieke aanpak, maar een paar mogelijke nadelen voor bewoner kunnen zijn:

- proces is complex door het aantal belanghebbenden met vaak tegengestelde belangen, dit kan een lange procesduur en inzet met zich meebrengen [B.4, B.14 en B. 17] en;
- tegenvallende uitkomsten, mogelijk anders dan bewoners van te voren hadden verwachten [B.7, B.15 en B.16].

2.3.2 De voor- en nadelen voor gemeenten en woningbouwcorporaties

De voordelen van bewonersparticipatie voor gemeenten en woningbouwcorporaties zijn:

- zelfgunstige en praktische motieven: door het vergroten van de betrokkenheid van bewoners bij het proces vermindert de weerstand tegen plan en beleid, ontstaat een breder draagvlak, waardoor de kans op succes groter wordt en door grotere betrokkenheid zijn (toekomstige) investeringen (in andere projecten) meer renderend [B.5, B.8 en B.14];
- kwaliteitsverhogingmotief: kwaliteit en de duurzaamheid van de plannen wordt vergroot [B.5, B.8 en B.14];
- strategische motieven: doordat het draagvlak wordt vergroot, kan geld –en tijdwinst worden gerealiseerd. Dit betekent ook lagere maatschappelijke kosten [B.5 en B.14];
- principiële motieven, vaak gedreven door een maatschappijvisie: zo goed mogelijk leefkwaliteit voor iedereen [B.5];
- windowdressing of beleidsmarketing voor bedrijfsvoering van gemeenten en woningbouwcorporaties [B.6] en;
- versterken beeld tegenover bewoners en maatschappelijke organisaties [B.8 en B.14];

De nadelen van bewonersparticipatie voor gemeenten en woningbouwcorporaties zijn:

- proces is complex door het aantal partijen met vaak tegengestelde belangen, dit kan een lange procesduur en -kosten met zich meebrengen [B.4, B.14 en B.17];
- de traagheid van het proces kan leiden tot afbrokkeling van steun van bewoners [B.4, B.10, B.14, B.15, B.17 en B.18];
- de uitkomsten zijn onzeker doordat de wegen ernaar toe liggen niet van tevoren vast [B.4 en B.17];
- de kwaliteit van de uitkomsten zijn afhankelijk van proces. Verloopt het proces soepel dan zal dit de kwaliteit van de resultaten ten goede komen [B.14, B.15, B.16 en B.17];
- het is een proces met extra kosten en inzet [B.11, B. 12 en B.16] en;

- verlies aan macht doordat rekening gehouden dient te worden met onder andere bewoners [B.1 en B.5].

Nu voor bewoners en voor gemeenten en woningbouwcorporaties de voor- en nadelen zijn geïnventariseerd kunnen deze worden vertaald naar een aantal algemene voor- en nadelen. Deze worden in de volgende paragraaf benoemd.

2.3.3 De algemeen voor- en nadelen van bewonersparticipatie

De algemene voordelen van het toepassen van bewonersparticipatie zijn:

- het bevordert de samenwerking tussen verschillende partijen met tegengestelde belangen en kan de samenwerking nieuw leven in blazen door een meer gelijkwaardige positie. Het gevolg hiervan is dat de kwaliteit van de resultaten kan worden vergroot door inbreng en inzichten van verschillende belanghebbenden [B.5 en B.14];
- versterking van de sociale cohesie in een buurt en het ontstaan van een groepsgevoel [B.8];
- versterking van het wederzijds begrip tussen de verschillende partijen (bewoners versus overheid), die normaal gesproken verschillende belangen hebben of vertegenwoordigen [B.2, B.7, B.8 en B.12];
- mogelijkheid tot het realiseren van compromissen en consensus door het samen bezig zijn, wat kan leiden tot een gezamenlijk gedragen visie, wat ten goede kan komen van de processnelheid [B.15, B.10 en B.18];
- het van elkaar leren en uitwisseling van ervaringen en kennis wat kan leiden tot het verkrijgen van gedeelde kennis en verrijking van kennis [B.5, B.8 en B.14] en;
- ideeën en oplossingen worden gegenereerd en gemobiliseerd [B.8 en B.14].

De algemene nadelen van het toepassen van bewonersparticipatie zijn:

- proces is complex door het aantal belanghebbenden met vaak tegengestelde belangen, dit kan een lange procesduur en -kosten met zich meebrengen [B.4, B.14 en B.17];
- de uitkomsten zijn onzeker doordat de wegen er naar toe niet van tevoren vastliggen [B.4 en B.17];
- de kwaliteit van de uitkomsten zijn afhankelijk van proces. Verloopt het proces soepel dan zal dit de kwaliteit van de resultaten ten goede komen [B.14, B.15 en B.17] en;
- er zijn bijzondere vaardigheden nodig, dit geldt zowel voor professionals als voor bewoners: het is als het ware een leerproces [B.3, B.12, B.13, B.14 en B.15].

2.4 Een slagvaardige toepassing van bewonersparticipatie

Dit onderzoek heeft tot doel condities en aandachtspunten te inventariseren die de slagvaardigheid (doelmatig- en doeltreffendheid) van bewonersparticipatie doen vergroten. Maar wanneer kan gesproken worden van geslaagde bewonersparticipatie? Volgens een rapport¹³ van het Ministerie van

¹³ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2003) *Burgerparticipatie: inspiratiebron voor de Europese Unie? Verslag van een onderzoek naar burgerparticipatie in Nederland, ter gelegenheid van het Europese seminar over 'Multilevel Governance & Democratic Legitimacy*.

Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) uit 2003 kunnen de volgende kenmerken worden opgesteld:

- als alle participanten tevreden zijn over de voorbereidingen (volwaardige inbreng en gezamenlijke doelstellingen);
- als alle participanten tevreden zijn over het verloop van het proces – weinig conflicten en snelle consensus;
- wanneer er grote betrokkenheid van bewoners is;
- als de doelstellingen zijn behaald en als alle participanten tevreden zijn over de uiteindelijke resultaten en effecten en;
- als er geen overschrijding heeft plaatsgevonden van tijd, middelen en budget.

Door rekening te houden met bepaalde condities en aandachtspunten kan de slagvaardigheid van bewonersparticipatie worden vergroot. De slagvaardigheid heeft hierbij betrekking op het vergroten van de doelmatig- en doeltreffendheid van bewonersparticipatie. Maar wat wordt met de doelmatig- en doeltreffendheid van bewonersparticipatie bedoeld? Volgens de adviesraad Vernieuwingsimpuls Dualisme en Lokale Democratie gaat het bij doelmatigheid (ook wel efficiëntie genoemd) van bewonersparticipatie erom dat het realiseren van een bepaalde prestatie (output) met zo min mogelijk middelen¹⁴ (input) kan plaatsvinden. Binnen dit onderzoek kan doelmatigheid worden vertaald naar het minimaliseren van de te besteden tijd, middelen en budget – met minder middelen dezelfde prestaties (output) kunnen worden geleverd – en daarnaast om het optimaliseren van de resultaten – met evenveel middelen meer prestaties. Er wordt in het geval van de doelmatigheid van sociaalbeleid ook wel gesproken over het maatschappelijk rendement. Maatschappelijk rendement geeft namelijk een beeld van de geleverde prestatie, in verhouding tot de benodigde investering (Deuten en de Kam, 2005). Bij doeltreffendheid (ook wel effectiviteit genoemd) van bewonersparticipatie gaat het om de mate waarin de beoogde doelstellingen (output) van bewonersparticipatie ook na toepassing ervan worden behaald met de beoogde maatschappelijke effecten¹⁵. Het gaat dan dus om de vraag of de goede activiteiten en juiste middelen zijn gekozen om bepaalde doelen te halen. Anders gezegd: worden de zaken op de juiste manier aangepakt? Volgens het rapport *Handreiking meten van doelmatigheid*¹⁶ uit 2003 moet voor het vaststellen van de doelmatigheid van projecten met bewonersparticipatie de volgende gegevens beschikbaar zijn:

- de doelstellingen en de effecten of prestaties;
- de middelen die gebruikt zijn om de effecten of prestaties te leveren en;
- de kwaliteit van de effecten of prestaties.

Er zijn drie groepen factoren die invloed kunnen uitoefenen op de outcome en dus op de doelmatig- en doeltreffendheid van bewonersparticipatie, te noemen: beleidsfactoren, procesfactoren en exogene factoren (Ministerie van Financiën, 2003). Bij beleidsfactoren kan het gaan om ontwikkelingen in beleid die invloed kunnen hebben op het functioneren van een bepaald gebied.

¹⁴ Bij doelmatigheid spelen dus ook de middelen die zijn ingezet om de effecten dan wel prestaties te realiseren een rol. Voorbeelden van middelen zijn: het ingezette personeel, het verbruikte materiaal, de ingehuurde diensten en de uitgaven aan subsidies, leningen en voorlichtingsprogramma's [Bron: Israël e.a., 2003].

¹⁵ Effecten zijn de gevolgen van plan en beleid die merkbaar zijn in de maatschappij. Voorbeelden van effecten zijn: groter gevoel van veilig op straat en betere inburgering van allochtonen [Bron: www.rekenkamer.nl/9282000/d/p326_herziene_%20handreiking%20-doelm.pdf].

¹⁶ Zie: Israël e.a. (2003) *Handreiking meten van doelmatigheid*, Algemene Rekenkamer.

participanten. Het is geen uitputtende lijst en mogelijk zijn er nog enkele factoren te benoemen, maar binnen dit onderzoek van een groot aantal bronnen zijn deze naar voren gekomen. De succes- en faalfactoren zijn willekeurig weergegeven en de [B.+nummers] achter elke factor correspondeert met de belangrijkste bronnen vermeld in *Bijlage 3 - Geraadpleegde bronnen voor de inventarisaties binnen dit onderzoek*.

2.5.2 De succes- en faalfactoren van buurtprojecten

De succesfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie met betrekking tot buurtprojecten:

- gemeenten en woningbouwcorporaties faciliteren en stimuleren projecten (beschikbaar stellen deskundigen, materialen, werkruimte) [B.4, B.7, B.8, B.15, B.16 en B.25];
- aanwezigheid van kennis en ervaring van gemeenten en woningbouwcorporaties [B.4, B.8, B.9, B.13, B.16, B.17, B.18 en B.25];
- er dient voldoende bewegingsruimte te zijn om projecten op te zetten en uit te voeren [B.16, B.17 en B.26];
- verandering in directe leefomgeving (woning, achtertuin of buurt) motiveert bewoners tot participatie [B.1];
- er dienen voldoende financiële middelen te zijn. Een opmerking hierbij is dat men niet alleen gericht moet zijn op subsidie van de gemeente maar dat er vele manieren zijn om aan inkomsten te komen [B.2, B.4, B.8, B.15, B.16, B.17 en B.22];
- gevoel voor urgentie met betrekking tot de aanpak van problemen [B.15 en B.22];
- aansluiten bij bestaande initiatieven en projecten [B.2, B.6, B.8, B.13, B.17 en B.23];
- buurtprojecten die bestaan uit concrete activiteiten en het gebruiken van opgedane ideeën elders [B.2, B.13, B.17 en B.22];
- investeren in de opbouw van vertrouwen van bewoners [B.1, B.6, B.10, B.11, B.12 en B.16];
- laagdrempeligheid voor de bewoners om deel te nemen aan activiteiten en te komen met initiatieven [B.8, B.14, B.17, B.22 en B.26];
- het betrekken van een verscheidenheid aan bewoners – zowel jong als oud, man als vrouw en allochtoon als autochtoon. Samen maken zij de buurt en zorgen zij voor de leefbaarheid. Gebruik bovensculturele thema's om mensen met elkaar in contact te brengen [B.1, B.6, B.8, B.10, B.12, B.14, B.15, B.16, B.22 en B.23];
- gebruik van de aanwezigheid van buurtnetwerken om zo projecten op te kunnen opzetten [B.7, B.8, B.13, B.16, B.17 en B.21];
- het betrekken van lokale ondernemers (middenstand), waar vaak geen aandacht aan wordt besteed [B.6 en B.25];
- Werken met deskundigen voorkomt dat ontwerpen verworden tot compromissen met lage (ruimtelijke) kwaliteit [B.4, B.6, B.7, B.8, B.9, B.15 en B.22];
- ambtenaren en professionals die zich in de buurt laten zien, mensen aanspreken en zo kennis nemen van de leefwereld van bewoners [B.10, B.11, B.17 en B.26];
- zeggenschap en een financiële vergoeding voor bewoners voor het beheer van hun woon- en leefomgeving (straatverlichting, inrichting, bereikbaarheid, veiligheid). Hierdoor wordt de verantwoordelijkheid van de bewoners vergroot [B.7, B.17 en B.25];
- inspelen op wat er speelt, zowel in de buurt als maatschappij [B.14, B.23 en B.26];
- trainingen van bewoners in de vorm van cursussen en workshops op het gebied van communiceren enzovoorts [B.4, B.6, B.7 en B.16];

- goede samenwerking tussen verschillende participanten [B.4, B.8, B.9, B.17, B.18, B.20, B.24, B.25 en B.26];
- het meedoen van scholen en andere openbare gelegenheden zoals kerken, moskeeën [B.6, B.8, B.16 en B.23];
- inspelen op de achtergronden en historie van een buurt [B.8, B.23 en B.26];
- aandacht voor de communicatie tussen bewoners en professionals indien noodzakelijk [B.4, B.6, B.8, B.9, B.15, B.16, B.18, B.20, B.24 en B.26];
- aanwezigheid van een trekker (sleutelfiguur) met voldoende gewicht en eigenwijsheid [B.8, B.14, B.15 en B.25];
- maak de voortgang van het proces zichtbaar. Vier successen [B.14 en B.25];
- Opzoek gaan naar de mogelijkheden van een buurt en van haar bewoners (creatief kapitaal) [B.6, B.8 en B.15,] en;
- aanwezigheid opbouwwerk. Deze kan ondersteuning geven bij het vormen en versterken van een groep bewoners [B.6, B.8, B.14, B.23 en B.25].

De faalfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie met betrekking tot buurtprojecten:

- tegenwerking gemeente en of woningbouwcorporaties. Het initiatief wordt als concurrent, als overbodig gezien [B.8 en B.18,];
- geen politiek draagvlak [B.8, B.10 en B.11];
- overschrijding van tijd, middelen en budget [B.4, B.8, B.9 en B.22];
- onduidelijkheden over rollen, taken, verantwoordelijkheden en mogelijkheden voor bewoners [B.6, B.8 en B.23];
- geen of weinig kennis en vaardigheden [B.4, B.8, B.18, B.20, B.22, B.23 en B.24];
- te lange duur voordat effecten zichtbaar worden (doorlooptijd), bewoners haken of verminderen hun inzet en er kunnen zich interne en externe veranderingen afspelen binnen projectorganisatie [B.8, B.10, B.14, B.23 en B.25];
- geen vertrouwen bij bewoners in gemeenten en woningbouwcorporaties [B.8, B.10, B.11 en B.12];
- weinig sociale cohesie: te grote sociale problemen. Het bestaan van conflict situatie tussen bepaalde groepen bewoners [B.8, B.10 en B.12];
- problemen die buurtverstijgende oorzaken hebben. Deze zijn moeilijker aan te pakken [B.25];
- alleen bepaalde bewonersgroepen zijn betrokken. Het betreft vaak maar een beperkte groep actievelingen [B.12, B.23 en B.25];
- verkeerde toenadering naar bewoners toe van gemeente en woningbouwcorporatie. De inzet bij participatie zal hiervan afhangen. Het gaat om verschil tussen overheid en bewoners en beleidstaal en taal van de bewoners. Raadpleeg bewoners op belangrijke ontmoetingsplaatsen in de buurt of wijk, zoals de bibliotheek of de moskee [B.4, B.8, B.18, B.20, B.22, B.25 en B.26];
- projecten bij voltooiing niet als 'af' te zien, maar om regelmatig met elkaar – ook met nieuwe bewoners – na te gaan of de resultaten nog wel voldoen en of er tussentijds geen nieuwe problemen zijn ontstaan [B.4];
- te veel willen bereiken [B.4, B.8, B.23 en B.25];
- gericht op een te groot projectgebied [B.1, B.4, B.8 en B.20];
- ongemotiveerd gedrag werkt negatief en kan het project doen falen en [B.22 en B.25] en;
- project sluit niet aan op wat er in de buurt leeft [B.8, B.23 en B.25].

2.5.3 De succes- en faalfactoren van interactieve planning

De succesfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie met betrekking tot interactieve planning:

- helder proces, duidelijkheid over de mogelijkheden van interactieve planning tegen over bewoners [B.2, B.15, B.16, B.18, B.20, B.21, B.22 en B.26];
- open proces, bottom-up gericht waarbij communicatie van groot belang is wordt geacht [B.5, B.15, B.16, B.18, B.20, B.21 en B.26];
- heldere verdeling van taken en verantwoordelijkheden [B.2, B.15, B.16, B.20, B.21, B.22 en B.26];
- soepel en snel procesverloop [B.2, B.5, B.16, B.21, B.22 en B.26];
- voldoende tijd, middelen en budget [B.15, B.16 en B.22];
- (vroeg)tijdig bewoners betrekken (al vanaf voorbereidingsfase) [B.1, B.5, B.6, B.18, B.20, B.21 en B.26];
- respectvolle benadering van bewoners [B.1, B.5, B.6, B.10, B.11, B.15, B.18, B.20, B.21 en B.22];
- investeren in de opbouw van vertrouwen van bewoners (dit kan door middel van buurtprojecten) [B.5, B.6, B.10, B.11, B.12 en B.16];
- een verscheidenheid van type bewoners: jong, en oud, autochtoon en allochtoon [B.1, B.6 en B.22];
- goede (project)organisatie [B.5, B.15, B.20, B.21, B.22 en B.26];
- integrale aanpak bij stedelijke vernieuwing. Problemen zijn vaak complex dus vragen zowel technische, sociale en economische ingrepen die goed op elkaar moeten worden afgestemd [B.2, B.5, B.15 en B.19];
- sluit aan bij andere plannen in omgeving en beleid [B.2, B.18, B.19, B.20, B.23 en B.24];
- betrek middenstand en bedrijfsleven [B.19 en B.25];
- het benutten van de (lokale) kennis en communicatieve vaardigheden van bewoners [B.5, B.13 B.20, B.22 en B.23];
- bewoners belonen bij inzet [B.7];
- trainingen van bewoners in de vorm van cursussen en workshops op het gebied van communiceren enzovoorts [B.7, B.16 en B.21];
- vraag- en klantgericht werken (in plaats van aanbieden) [B.6, B.15, B.16 B.20 en B.21];
- bewoners die het gevoel hebben dat ze invloed hebben op het proces en het resultaat van het proces (empowerment) en dat ze zich kunnen identificeren met het uiteindelijke resultaat (ownership) [B.1, B.5, B.6, B.10, B.14, B.16 en B.22];
- partnerschap en co-producent gezamenlijke visie en streefbeeld [B.1, B.5, B.6, B.15, B.16, B.18, B.20, B.21, B.22, B.25 en B.26];
- organiseren van buurtprojecten ter vergroting van de interesse en betrokkenheid van bewoners [B.6, B.10, B.12 en B.15];
- laagdrempeligheid voor bewoners om deel te nemen aan activiteiten en om gedachten te uiten [B.5, B.6, B.14, B.21, B.22 en B.26];
- ambtenaren en professionals die zich in de buurt laten zien, mensen aanspreken en zo kennis nemen van de leefwereld van bewoners [B.6, B.15, B.21, B.22 en B.25];
- inzetten van een intermediair in de vorm van een onafhankelijke organisatie, die weet bewoners te binden en zorgt voor draagvlak [B.5, B.6, B.14, B.15, B.21, B.22 en B.25];
- presenteren van plannen door bewoners zelf (vergroten draagvlak) [B.6, B.22 en B.25];

- werken met (externe) deskundigen c.q. professionals (adviesbureaus). Vergroot kennis en ervaring en voorkomt dat plannen compromissen worden met lage (ruimtelijke) kwaliteit [B.6, B.13, B.15, B.21 en B.22];
- de organisatie van bewoners, in de vorm van netwerken en bewonersorganisaties [B.5, B.6, B.16 en B.21];
- verschillende manieren en aandacht voor communicatie: overleg, nieuwsbrief en website [B.6, B.15, B.20, B.22 en B.25];
- maatwerk. Gebiedsgericht en integraal [B.2, B.16, B.18, B.20 en B.22];
- gevoel voor urgentie met betrekking tot de aanpak van problemen [B.15 en B.22];
- relatie tussen beleidsmakers en professionals onderling. Naast horizontale (tussen bewoners) en verticale cohesie (tussen bewoners en beleidsmakers en professionals) moet ook aandacht worden besteed aan de institutionele cohesie. Hierbij gaat het om ambtenaren, politici, woningbouwcorporaties, politie, jeugdzorg, hulpverlening en opbouwwerk [B.10, B.11, B.12, B.16 en B.25];
- maak de voortgang van het proces zichtbaar [B.5, B.6, B.14, B.16, B.22 en B.25];
- inspelen op bewoners en de achtergronden en historie van een buurt [B.14, B.21 en B.26];
- plan beleid sluiten aan op wat er in de buurt of wijk en samenleving speelt [B.21 en B.26];
- aanwezigheid van een trekker (sleutelfiguur met aanzien) met voldoende gewicht en eigenwijsheid [B.5, B.6, B.22 en B.25];
- goede voorbereiding [B.5, B.16, B.20, B.21, B.22, B.24 en B.26];
- ondanks de participatie van belanghebbenden dient er een goede leider te zijn die het proces leidt en begeleid [B.6 en B.15].
- bewoners ook bij andere activiteiten te betrekken, en om daarbij gebruik te maken van een voor hen vertrouwde omgeving, zoals het wijkcentrum, een park of een winkelstraat [B.6, B.10, B.12 en B.29];
- heldere verdeling van taken en verantwoordelijkheden [B.2, B.5, B.15, B.16, B.21, B.22, B.24, B.25 en B.26];
- de noodzaak van interactieve planning. Dit hangt af van de complexiteit van de problemen, beleidsruimte, de politieke wil, de afhankelijkheid van andere projecten, de hoeveelheid geld en capaciteit om ingebrachte ideeën en wijzigingen ook te honoreren [B.15, B.18, B.20, B.22 en B.24];
- opbouwwerk kan ondersteuning geven bij het vormen en versterken van een groep bewoners [B.5, B.6, B.14, B.16, B.22, B.23 en B.25] en;
- stabiele organisatie overheid en woningbouwcorporatie [B.22, B.25 en B.26].

De faalfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie met betrekking tot interactieve planning:

- het proces heeft gesloten kenmerken, participatie vooral symbolisch [B.4, B.5 en B.20];
- te laat bewoners betrekken of te éézijdig [B.4, B.5 en B.21];
- verkeerde toenadering naar bewoners toe, de inzet bij participatie zal hiervan afhangen. Het gaat om verschil tussen overheid en bewoners en beleidstaal en taal van de bewoners. Raadpleeg mensen op belangrijke ontmoetingsplaatsen in de buurt of wijk, zoals in de bibliotheek of de moskee [B.14, B.21, B.22 en B.25];
- alleen bepaalde bewonersgroepen zijn betrokken: intensieve participatie in een herstructureringsproject betreft vaak maar een beperkte groep actievelingen (ook wel "quasi-professionals" genoemd). Gewaakt dient te worden dat deze actievelingen niet door de andere bewoners verantwoordelijk worden gesteld voor de uitkomsten van plannen. Inspraaktrajecten,

avonden waarop alle bewoners aan het woord komen, zijn dan ook cruciaal voor het proces [B.12, B.21 en B.25];

- afwezigheid van een gemeenschappelijke ambitie [B.21 en B.22];
- niet kijkend naar andere plannen in omgeving [B.19 en B.21];
- te groot plangebied [B.4, B.18, B.20 en B.25];
- conflict situatie tussen bepaalde groepen bewoners [B.10 en B.12];
- ondeskundige personen met te weinig kennis en ervaring enzovoort [B.4, B.5, B.18, B.21, B.22 en B.23];
- een te lange doorlooptijd waardoor de inzet van bewoners verminderd en dus verlies van draagvlak en er kunnen interne en externe veranderingen plaatsvinden. Opgemerkt dient te worden dat te snel willen gaan en bepaalde stappen of fasen proberen over te slaan ook een negatieve invloed heeft [B.14 en B.22];
- geen politiek draagvlak (de institutionele cohesie is onvoldoende aanwezig, het zij tussen politiek en ambtenaren en ambtenaren onderling) [B.10, B.21 en B.25];
- aanwezigheid van horizontale (tussen bewoners), verticale (tussen bewoners en beleidsmakers en professionals) en institutionele cohesie (tussen politici, woningbouwcorporaties, politie, jeugdzorg, hulpverlening en opbouwwerk) [B.5, B.10, B.11, B.12 en B.21];
- niet rekening houden met de toekomst en toekomstige bewoners [B.5 en B.21];
- bewonersorganisaties die niet meedenkend zijn maar meer actiegericht [B.21];
- plan en beleid sluiten niet aan op wat er in de buurt of wijk leeft [B.5, B.21 en B.23];
- vertraging plannen [B.4, B.21, B.22 en B.23];
- overschrijding van tijd, middelen en budget [B.4, B.5, B.8, B.14, B.22 en B.23];
- onduidelijkheid omtrent rol, verantwoordelijkheid en bevoegdheid van de participanten [B.4, B.21, B.22 en B.23];
- te hoge en verkeerde verwachtingen en ambities [B.5, B.21 en B.22] en;
- onderschatting van het proces [B.4, B.8, B.23 en B.25].

2.5.4 De algemene succes- en faalfactoren van bewonersparticipatie

De bovengenoemde succes- en faalfactoren voor zowel buurtprojecten als interactieve planning kunnen worden teruggebracht tot een aantal algemene succes- en faalfactoren voor een optimaal resultaat bij toepassing van bewonersparticipatie.

De algemene succesfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie zijn:

- S.1: een goede (project)organisatie;
- S.2: de aanwezigheid van kennis en ervaring bij gemeenten en woningbouwcorporaties en zij passen dit toe, ook ter ondersteuning van bewoners;
- S.3: de aanwezigheid van horizontale (tussen bewoners), verticale (tussen bewoners en beleidsmakers en professionals) en institutionele cohesie (tussen politici, woningbouwcorporaties, politie, jeugdzorg, hulpverlening en opbouwwerk);
- S.4: voldoende tijd, middelen, budget en inzet van gemeenten en woningbouwcorporaties;
- S.5: het gebruik van opgedane kennis en ervaring, zowel intern als extern;
- S.6: dat een project of proces begeleid wordt door een project- procesleider;
- S.7: dat gewerkt wordt met (externe) deskundigen c.q. professionals (adviesbureaus, intermediair, opbouwwerker). Vergroot kennis en ervaring;

- S.8: veranderingen in directe leefomgeving (woning, achtertuin en buurt) wat bewoners motiveert tot participatie;
- S.9: het investeren in het vertrouwen van bewoners. Aanwezigheid van opbouwwerk voor ondersteuning en versterking van een groep bewoners;
- S.10: de laagdrempeligheid voor de bewoners om deel te nemen aan activiteiten en om gedachten te uiten;
- S.11: het betrekken van alle soorten en maten van bewoners – zowel jong als oud, man als vrouw en allochtoon als autochtoon. Samen maken zij de buurt en zorgen zij voor de leefbaarheid. Gebruik bovensculturele thema's om mensen met elkaar in contact te brengen;
- S.12: het betrekken van lokale ondernemers (middenstand), waar vaak geen aandacht aan wordt besteed;
- S.13: het gebruik van de aanwezigheid van buurtnetwerken en stimuleren van bewonersorganisaties. Scholen en andere openbare gelegenheden zoals kerken, moskeeën en sportverenigingen zijn hierbij van belang;
- S.14: respect en gelijkwaardigheid van ambtenaren en professionals tegenover bewoners, ook bij de benadering van bewoners;
- S.15: maatwerk: inspelen op de achtergronden en historie van een buurt en aansluiten op wat er in buurt en samenleving speelt. Ga daarbij uit van behoeften en interesses van bewoners;
- S.16: de aanwezigheid van een trekker (sleutelfiguur) met voldoende gewicht en eigenwijsheid;
- S.17: een helder en open proces: duidelijkheid over doelen, activiteiten, taken en verantwoordelijkheden;
- S.18: een goede communicatie (opstellen communicatieregels) en informatievoorziening;
- S.19: gevoel voor urgentie met betrekking tot de aanpak van problemen. Bij het slagen van projecten is de motivatie van bewoners van belang;
- S.20: aandacht voor een soepel (flexibel) en snel verloop van het participatieproces;
- S.21: trainingen van bewoners in de vorm van cursussen en workshops op het gebied van communiceren enzovoorts;
- S.22: een goede voorbereiding. Voldoende noodzaak voor toepassing van bewonersparticipatie;
- S.23: informele feestelijke activiteiten ter voorbereiding op projecten, om tussentijdse resultaten te vieren en ter afsluiting van een project;
- S.24: concrete gestelde doelstellingen. Projecten met resultaten op korte termijn;
- S.25: de juiste instelling, Willen gaan voor veranderingen en openstaan voor nieuwe aanpak en bereid te willen leren en ervaring op te doen en;
- S.26: een integrale aanpak. Zowel fysiek (infrastructuur en milieu), sociaal als economisch.

De algemene faalfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie zijn:

- F.1: geen politiek of ambtelijk draagvlak voor de toepassing van bewonersparticipatie. Nut en noodzaak is niet bekend en bewonersparticipatie wordt als lastig gezien;
- F.2: een lange doorlooptijd. Bewoners verliezen hun motivatie en haken af en er kunnen interne en externe veranderingen plaatsvinden welke gevolgen kunnen hebben voor bewonersparticipatie;
- F.3: bewonersparticipatie dat vooral symbolisch is, dus gesloten kenmerken kent;
- F.4: onvoldoende tijd, middelen, budget en inzet. Hierbij kan het ook gaan om de inzet van bewoners;
- F.5: een te hoge en verkeerde verwachtingen en ambities, zowel bij bewoners als bij gemeente en woningbouwcorporatie;

- F.6: onvoldoende kennis, vaardigheden en ervaring met betrekking tot participatieprocessen bij zowel bewoners als gemeente en woningbouwcorporatie;
- F.7: geen vertrouwen bij bewoners in gemeenten en woningbouwcorporaties;
- F.8: een verkeerde toenadering naar bewoners toe van gemeente en woningbouwcorporatie. De inzet bij participatie zal hiervan afhangen. Het gaat om verschil tussen overheid en bewoners en beleidstaal en taal van de burgers. Raadpleeg mensen op belangrijke ontmoetingsplaatsen in de wijk, zoals de bibliotheek of de moskee;
- F.9: dat alleen bepaalde bewonersgroepen betrokken zijn. Bij bewonersparticipatie is vaak maar een beperkte groep actieve bewoners (ook wel "quasi-professionals" genoemd) betrokken. Gewaakt dient te worden dat deze actieve bewoners niet door de andere bewoners verantwoordelijk worden gesteld voor de uitkomsten van plannen. Inspraaktrajecten, avonden waarop alle bewoners aan het woord komen, zijn dan ook cruciaal voor het proces;
- F.10: de afwezigheid van een gemeenschappelijke ambitie;
- F.11: onvoldoende horizontale (tussen bewoners), verticale (tussen bewoners en beleidsmakers en professionals) en institutionele cohesie (tussen ambtenaren, politici, woningbouwcorporaties, politie, jeugdzorg, hulpverlening en opbouwwerk);
- F.12: de onduidelijkheid omtrent rol, verantwoordelijkheid en bevoegdheid van de participanten;
- F.13: onvoldoende aandacht voor communicatie. Dit kan zowel extern (tussen professionals en bewoners) als intern (tussen professionals onderling) zijn en;
- F.14: onvoldoende ondersteuning en begeleiding van bewoners tijdens het participatieproces.

Nu in deze paragraaf de succes- en faalfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie zijn besproken worden deze in het volgende hoofdstuk geïllustreerd aan de hand van een aantal praktijk voorbeelden. Opvallend aan de succes- en faalfactoren is dat in de geraadpleegde onderzoeksrapporten er een groter aantal succesfactoren worden benoemd dan faalfactoren. Dit kan betekenen dat er dus meer dingen goed dan fout gaan. Tevens komt uit de gehouden gesprekken met gemeenten en woningbouwcorporaties naar voren dat zij onderkennen dat er fouten worden gemaakt, maar dat zij hierover weinig kunnen of willen zeggen. De evaluaties van bewonersparticipatie – en dan het participatieproces in het bijzonder – vinden nog niet algemeen plaats. Vaak wordt alleen stilgestaan bij de uiteindelijk behaalde projectresultaten en niet bij het participatieproces in bijzonder.

3 Casestudie: illustraties uit de praktijk

In dit hoofdstuk wordt de casestudie behandeld die voor dit onderzoek is uitgevoerd. De algemene succes- en faalfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie, geïnterviewd in *paragraaf 2.5*, worden geïllustreerd aan de hand van succes- en faalfactoren van een aantal projecten die op basis van bewonersparticipatie zijn uitgevoerd. Het doel van deze illustraties is om te laten zien dat de geïnterviewde succes- en faalfactoren ook daadwerkelijk ook echt zo in de praktijk worden ervaren. Eerst wordt in *paragraaf 3.1* in het kort ingegaan op de kenmerken van de casestudie methode, waarna in *paragraaf 3.2* in het kort wordt ingegaan op de verantwoording van de geselecteerde cases. In *paragraaf 3.3* wordt achtereenvolgens ingegaan op de verschillende projecten met bijbehorende succes- en faalfactoren, te weten: Participatief toneelstuk Marsdijk, Wijkbudgetten Zwolle, Onze Buurt aan Zet Enschede, Zeeheldenbuurt Groesbeek, Hoor de Oosterparker, Buitengewone lokale democratie Amsterdam Oud-West, Fysieke herstructurering Hoogvliet en tot slot het Minneapolis Neighborhood Revitalization Program.

3.1 De casestudie

In dit onderzoek zijn een aantal belangrijke condities of aandachtspunten geïnterviewd die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie kunnen vergroten. Deze zijn gebaseerd op de algemene succes- en faalfactoren van bewonersparticipatie die op hun beurt zijn geïnterviewd aan de hand van literatuur en onderzoeksrapporten. Deze succes- en faalfactoren worden in deze paragraaf geïllustreerd aan de hand van een aantal praktijkvoorbeelden. Hiervoor is een casestudie uitgevoerd. Per case is aan de hand van projectevaluaties en interviews met betrokkenen een project geanalyseerd op succes- en faalfactoren die het participatieproces hebben beïnvloed.

Voor de analyse van projecten is de casestudie de meest geschikte onderzoekstechniek om gegevens te verzamelen. De casestudie is een onderzoekstechniek voor het verzamelen van kwalitatieve gegevens en past het beste bij een kwalitatieve onderzoeksopzet. Een casestudie kan gedaan worden wanneer er een "hoe" of "waarom" vraag wordt gesteld over tijdelijke voorvallen waarover de onderzoeker geen controle uit kan oefenen (Yin, 2002). Een casestudie is een empirisch onderzoek dat een tijdelijk fenomeen onderzoekt waarbij (Ministerie van Financiën, 2003):

- een probleem/verschijnsel in zijn complexe en concrete context wordt bestudeerd;
- de grenzen tussen het verschijnsel en zijn context niet altijd duidelijk zijn en;
- verschillende gegevensbronnen worden gebruikt.

Casestudies zijn er in verschillende soorten. Er kan naar één case worden gekeken of naar verschillende tegelijkertijd. Indien in een zelfde onderzoek naar meer cases wordt gekeken, kan dit de generaliseerbaarheid van de resultaten ten goede komen. Het is dan namelijk mogelijk de cases onderling te vergelijken. Indien bij een casestudie maar één of enkele cases worden bestudeerd is dit te weinig om te mogen stellen dat de gemiddelde kenmerken van de onderzochte object(en) zullen gelden voor alle objecten in het algemeen. Belangrijke gegevensbronnen voor casestudies zijn: open interviews, documenten, archieven, statistieken, participerende observatie en de uitkomsten van eerder onderzoek.

3.2 Verantwoording en selectiecriteria casestudie

Voor de casestudie zelf dient een selectie te worden toegepast, omdat maar een beperkt aantal cases kunnen worden geanalyseerd. De cases moeten betrekking hebben op bewonersparticipatie met doel behoud dan wel verbetering van de fysieke en sociale woon- en leefomgeving. De cases zijn met uitzondering van één buitenlandse case verspreid in Nederland genomen, omdat dit de mogelijkheden voor documentatie en interviews vergroot. Daarnaast dient voor de cases te gelden dat:

- de projecten de sociale cohesie en de leefbaarheid dienen te bevorderen;
- de projecten een vorm van buurtprojecten of interactieve planning moet zijn;
- er al enige aantoonbare resultaten zichtbaar zijn en;
- dat voldoende documentatie voorhanden is.

Met inachtneming van de bovengenoemde selectiecriteria zijn de cases voor de illustraties willekeurig gekozen en geanalyseerd totdat alle succes- en faalfactoren minstens éénmaal geïllustreerd zijn aan de hand van een succes- en faalfactor uit de praktijk.

3.3 De illustraties uit de praktijk

In deze paragraaf worden een aantal projecten behandeld die als case dienen ter illustratie van de geïnventariseerde succes- en faalfactoren. De succes- en faalfactoren van de onderstaande projecten zijn genummerd: succesfactoren met een [S.+nummers] en de faalfactoren en een [F.+nummers]. Deze nummering correspondeert met de nummering van de in *paragraaf 2.5* genoemde succes- en faalfactoren.

3.3.1 Participatief toneelstuk Marsdijk

Het eerste project dat ter illustratie van de succes- en faalfactoren is bestudeerd betreft een buurtproject¹⁷ genaamd, Marsdijk, een beeld van een wijk dialoog over waarden en normen. De gemeenteraad van Assen heeft in 2003 een normen- en waardeproject te gaan uitvoeren in de wijk Marsdijk in het kader van de nota Waarden en Normen. Het project betrof een toneelstuk waarbij thema's worden besproken die bewoners van de wijk Marsdijk interesseerden. Het doel is om de dialoog tussen bewoners (onderling) en professionals te bevorderen om zo een beeld te verkrijgen van de wijk Marsdijk en te kunnen zien welke veranderingen in de wijk nodig zijn. Deelnemers van het project waren zowel bewoners (jongeren, volwassenen, ouderen) en professionals (raadsleden, maatschappelijke instanties, onderwijs, politie). Op een speelse manier zijn problemen – zowel fysiek als sociaal – in de wijk herleid en besproken. Ter voorbereiding zijn een aantal workshops gehouden waarbij een aantal probleemthema's zijn behandeld. Aan de hand van deze informatie heeft het projectteam van Formaat een interactieve voorstelling geschreven, waarbij het publiek mag reageren op wat zij zien. Uit het project kwam naar voren dat vooral de relatie tussen bewoners en gemeente

¹⁷ Voor deze casestudie is gebruik gemaakt van: rapport, Formaat (2004) *Marsdijk, een beeld van een wijk, Het bevorderen van een dialoog tussen overheid en burgers*, Formaat, Werkplaats voor participatief Drama, Rotterdam en contact met Matthijssen van Formaat.

(de verticale cohesie) als slecht werd ervaren. Het project heeft voor een basis gezorgd dat kan worden gebruikt voor wijkprojecten ter bevordering van de leefbaarheid.

De succesfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- door op een informele manier te werken is meer voor elkaar te krijgen [S.14];
- aanwezigheid van kennis en ervaringen op allerlei gebieden. Participatie en communicatie deskundigen, een psycholoog, ambtenaren en maatschappelijke organisaties [S.5 en S.7];
- het inschakelen van externe deskundige (Stichting Formaat). Dit heeft als voordeel dat kennis en ervaring worden binnengehaald en dat het proces onpartijdig kan worden geleid [S.7];
- goede voorbereiding. Voldoende achtergrond informatie in de vorm van nota's rapporten en interviews [S.22];
- goede organisatie. Rollen en taken waren duidelijk [S.1 en S.17] en;
- ondanks de lage opkomst waren de betrokken bewoners wel een goede afspiegeling van de wijk [S.11].

De faalfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- lage opkomst bij de workshops en voorstellingen. Onvoldoende publiciteit [F.8, F.9 en F.13];
- tijdens de voorstelling waren er vooral dialogen tussen bewoners onderling en niet met professionals [F.11] en;
- de uitkomsten van het project zijn niet concreet en geven dus geen garantie voor toekomstige participatieprojecten [F.5 en F.13].

3.3.2 Wijkbudgetten Zwolle

De volgende bestudeerde case betreft een combinatie van buurtprojecten en interactieve planning: Experiment Wijkbudgetten Zwolle¹⁸. Het project is In 2004 van start gegaan. In dit experiment zijn bewoners zelf opdrachtgever voor het uitvoeren van door hen zelf ontwikkelde plannen. De gemeente stelt hiervoor een budget beschikbaar en geeft ondersteuning waar nodig. Het experiment is uitgevoerd in drie buurten in Zwolle Zuid en in Assendorp. Het doel van het project was om bewoners meer betrekken bij het aanpakken van problemen in de eigen woon en leefomgeving en dat zij daar ook initiatief voornemen. Het experiment heeft goede resultaten opgeleverd. Het betrof onder andere de herinrichting van een speeltuin, herinrichting plein, snelheidsbeperkende maatregelen, sportzaal multifunctioneel maken en diverse voorzieningen voor de jeugd. Bewoners hebben enthousiast gereageerd en inzet getoond. De verticale cohesie (de relatie tussen bewoners en professionals) is toegenomen. Daarnaast heeft het project geleid tot ontplooiing van andere initiatieven, waaronder het opzetten van een buurtvereniging. Het uiteindelijke succes heeft geleid tot een vervolg van het experiment wijkbudgetten in de wijken Zwolle-Zuid en Aalanden.

De succesfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- de gemeente heeft voldoende budget beschikbaar gesteld [S.4];
- het aanstellen van externe deskundigen [S.7];

¹⁸ Voor deze casestudie is gebruik gemaakt van: Hiemstra & De Vries B.V. (2006) *Van experiment naar instrument Evaluatie experiment wijkbudgetten II*, Hiemstra & De Vries B.V. (2005) *Experiment wijkbudgetten is een succes en geeft inzicht in zeven lessen en evaluatie* Hiemstra & De Vries B.V. (2005) *Experiment wijkbudgetten is een succes, maar er zijn wel belangrijke aandachtspunten*.

- bewoners hebben een grote invloed en moeten zelf met initiatieven komen. Dit is goed voor de verticale cohesie (de relatie tussen bewoners en gemeente) [S.9 en S.10];
- er zijn een beperkt aantal inhoudelijke spelregels. Dit zorgt voor een laagdrempeligheid voor bewoners om met ideeën te komen [S.10 en S.20] en;
- dat aangesloten is bij bestaande bewonersnetwerken. Dit heeft onder andere plaatsgevonden bij de herinrichting van een speeltuin [S.13];

De faalfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- de oudere bewoners voelde zich niet aangesproken, omdat zij dachten dat het project bedoeld was voor de jongere bewoners. De benadering van bewoners en de voorlichting is dus niet goed verlopen [F.8 en F.9];
- in de beginfase liep de communicatie niet goed [F.13];
- onvoldoende aandacht voor en het ontbreken van vereiste competenties en inzet van bewoners. Hierdoor is het niet gelukt om een aantal deelprojecten van de grond te laten komen [F.4 en F.6] en;
- voor bewoners was het vaak onduidelijk wat de rollen van bepaalde ambtenaren waren. De gemeente benaderde bijvoorbeeld bewoners vanuit verschillende afdelingen [F.8 en F.12].

3.3.3 Onze Buurt aan Zet in Enschede

In deze case wordt Onze Buurt aan Zet¹⁹ (OBAZ) in Enschede genomen als project ter illustratie van de succes- en faalfactoren. Het project is een combinatie van een buurtproject en interactieve planning. De OBAZ in Enschede in 2001 opgestart met drie buurten: de Laares, Bothoven en Velve-Lindenhof. Het gaat bij alle drie om volksbuurten met zowel fysieke als sociale problemen. De OBAZ heeft tot doel met behulp van verschillende projecten de veilig- en leefbaarheid van de wijken te vergoten, waardoor de sociale cohesie zal toenemen en de huidige bewoners trotser worden op hun wijk en dat ook de uitstraling naar buitenstaanders zal toenemen. Bewoners van de drie wijken zijn geraadpleegd om ideeën en initiatieven in te brengen voor projecten. Daarna konden zij hun stem uitbrengen. De gekozen ideeën zijn vervolgens in werkgroepen – waar bewoners zitting hebben – verder uitgewerkt. De eerste twee jaren is het proces moeizaam verlopen, maar door het doorvoeren van een aantal veranderingen is de tevredenheid toegenomen. Hierbij ging het om een andere benadering van bewoners en communicatie, meer zeggenschap voor bewoners en een betere professionele organisatie. Inmiddels is het OZAB uitgebreid over heel Enschede en er zijn al vijftig projecten uitgevoerd. Een aantal fysieke problemen zijn opgelost maar het belangrijkste is dat de verticale cohesie – de relatie tussen gemeente en bewoners – is verbeterd. Wel blijft de betrokkenheid van allochtonen een knelpunt.

De succesfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- er is veel aandacht besteed aan het betrekken van bewoners. Verschillende methoden zijn toegepast waaronder: feestelijke opening projecten, (digitale) nieuwsbrieven, eigen website, betrekken van sleutelfiguren in allochtone groepen, lokale televisie en radio en voorlichting op scholen, sportverenigingen enzovoorts [S.13, en S.16].

¹⁹ Voor deze casestudie is gebruik gemaakt van: tussenrapport Buurt aan Zet (2002) *Evaluatie Buurt aan Zet, Met vallen en opstaan moet je het leren*, rapport Gemeente Enschede (2004) *Buurt aanzet – Enschede*, en interview met projectleider Berming van de gemeente Enschede.

- gemeente en woningbouwcorporaties hebben veel moeite gedaan om kennis en vaardigheden op te doen met betrekking tot bewonersparticipatie [S.2];
- bewoners waren van het begin af aan enthousiast [S.9 en S.25];
- het aantrekken van externe deskundigen. Hierbij gaat het om participatie- en communicatiedeskundigen [S.7];
- concrete projecten die op korte termijn resultaten opleveren [S.24];
- het initiatief ligt bij bewoners, de gemeente en woningbouwcorporaties ondersteunen [S.2];
- kennis en vaardigheden overdragen aan bewoners door middel van workshops en trainingen [S.21] en;
- voldoende inzet, middelen en budget van gemeente en woningbouwcorporaties [S.4];

De faalfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- in het begin van het project waren de posities van de verschillende participanten in proces niet duidelijk. Hierdoor stelde bewoners zich afwachtend op [F.12];
- in de beginfase wilde de gemeente te snel van start gaan. Er was te weinig tijd om bewoners op de juiste manier te benaderen [F.8];
- bewoners kregen in de beginfase te weinig begeleiding en ondersteuning [F.6 en F.14];
- onduidelijke communicatie tussen bewoners en professionals en tussen professionals onderling [F.13];
- de samenwerking tussen verschillende professionals was niet altijd even goed (institutionele cohesie) [F.11 en F.7];
- er is maar een beperkte groep bewoners bij het project betrokken geraakt [F.8] en;
- bewoners hadden weinig vertrouwen in gemeente en woningbouwcorporatie (verticale cohesie) in verband met de vuurwerkcramp [F.11].

3.3.4 Herstructurering Zeeheldenbuurt Groesbeek

Deze case betreft het een duurzame upgrading van de Zeelheldenbuurt te Groesbeek²⁰ door middel van interactieve planning. Het betrof hier een buurt met vooral fysieke achterstand. Woningen waren in een slechte technische staat en voldeden niet meer aan de eisen van tegenwoordig. De buurt is gebouwd in 1965 en 30 jaar na oplevering is in 1996 besloten tot herstructurering. Door de klassieke aanpak in het begin van het project hadden bewoners het vertrouwen in woningbouwcorporatie en gemeente verloren. Vanaf 1999 heeft de woningbouwcorporatie Oostenpoort Wooncombinatie bij de herstructurering gekozen voor een interactieve aanpak, waarbij intensief overleg plaatsvond tussen met zittende bewoners. Doel was de fysieke aanpak van het woningbestand, het vertrouwen – verticale cohesie – te herstellen met de bewoners en de tevredenheid van de herstructurering te kunnen vergroten. Er is een projectorganisatie opgezet waarin woningbouwcorporatie Oosterpoort, gemeentelijke projectleider, bewonerscommissie, huurderbelangenvereniging, architect en externe adviseurs participeerde. Verder waren er diverse werkgroepen met zitting van bewoners. Het project is in 2006 afgerond, waarbij alle participanten tevreden zijn over het uiteindelijke resultaat. Toch hadden een aantal punten anders aangepakt kunnen worden.

²⁰ Voor deze casestudie is gebruik gemaakt van: Crone, J. (2005) *Interactieve planning als beleidsinstrument, Evaluatie planproces herstructurering Zeeheldenbuurt Groesbeek* en interview met Sanders en Hendriks van Oosterpoort Wooncombinatie Groesbeek.

De succesfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- actieve bewoners. Vele wonen er al sinds de oplevering in 1965. Deze mensen kennen de historie van de buurt [S.15 en S.19];
- de buurt kent een grote horizontale cohesie. De bewoners waren niet tevreden over de woning wel over de buurt en medebewoners [S.3];
- aanstelling van een externe en onafhankelijke projectleider. Deze kan boven alle partijen staan en bezit kennis, vaardigheden en ervaring [S.6];
- professionele ondersteuning van bewoners op het gebied van communicatie [S.7];
- persoonlijke benadering van bewoners door middel van huisbezoeken [S.9];
- een vast informatiepunt voor bewoners in de buurt. Hier kunnen bewoners te allen tijde met vragen en, ideeën en op en of aanmerkingen komen [S.10];
- een goede en zorgvuldige voorbereiding op het participatieproces. Er is veel (achtergrond)informatie verzameld [S.22];
- de samenstelling bewonerscommissie was zeer breed. Qua leeftijd, achtergrond en meningen [S.11];
- goede informatievoorziening door middel van nieuwsbrieven [S.18] en;
- er was een intentieovereenkomst opgesteld. Hierin zijn door alle participanten afspraken vastgelegd met betrekking tot de procesgang, de samenwerking, positie van de verschillende partijen, de gelijkwaardigheid van partijen en de wijze van besluitvorming [S.17].

De faalfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- in het begin van het proces ondervond de bewonerscommissie dat zij niet goed kon functioneren binnen het proces zonder speciale begeleiding. Voldoende kennis, vaardigheden en ervaring met participatie. De benodigde ondersteuning betrof met name de proces en informatie verwerking [F.6];
- slechte interne communicatie binnen de woningbouwcorporatie Oosterpoort. Dit heeft onder andere geleid tot een lang doorlooptproces [F.11] en;
- de onervarenheid van woningbouwcorporatie Oosterpoort met betrekking tot interactieve planning. Dit heeft onder andere ook geleid tot een lang doorlooptproces en verlies aan vertrouwen van bewoners bij professionals [F.2 en F.6].

3.3.5 Hoor de Oosterparker

Debatcentrum Waag²¹ uit Groningen is een stichting ter bevordering van het publieke debat. Zij zijn ook betrokken geweest bij de aanpak van problemen in de Groningse Oosterparkwijk. Door het creëren van een onafhankelijk en publiek podium hebben zij geprobeerd bewoners te laten nadenken – door middel van discussiëren – omtrent de wensen over hun buurt. Het project “Hoor de Oosterparker” is dan ook bedoeld om de mening te horen van gewone Oosterparkers. Daarbij is gebruik gemaakt van een documentaire “Hart van de wijk” waarin een beeld van de wijk wordt geschetst. Naar aanleiding hiervan hebben bewoners is gediscussieerd door bewoners over de documentaire en nagedacht over de manieren hoe de Oosterparkwijk aantrekkelijker te maken. Gedurende de discussie ontstonden

²¹ Voor deze casestudie is gebruik gemaakt van: Dijkstra, Y. (2006) *Verslag hoor de Oosterparker*, Donderdag 22 juni, Nijestee, HVO, Debatcentrum Waag, interview met programmamakers Dekken en Systema van Debatcentrum Waag en website www.debatcentrum-waag.nl.

nieuwe inzichten. Verder is er gestemd over twee deelprojecten waarvan één uitgevoerd zou worden: Brandgang Vuur en Vlam en Boom verlicht een mooi aangezicht. Voor het project is een groep Oosterparkers de wijk in getrokken om mooie en minder mooi plekken in de wijk aan te wijzen. Voor die plekken die als minder mooi werden bestempeld zijn oplossingen te verbetering bedacht. Eén van de oplossingen was om in de wijk een boom te verlichten, waardoor dat gedeelte van de wijk een mooier aangezicht zou krijgen. Een andere oplossing was het opknappen van een brandgang met speelmogelijkheden voor kinderen (bijvoorbeeld een krijtplein) en picknicktafels voor de ouders. De winnaar, Boom verlicht een mooi aangezicht, is met behulp van een bijdrage uit het Annie Leefbaarheidsfonds uitgevoerd. Alle participanten zijn tevreden over het project. Met ruime inzet van alle betrokkenen is een nieuw netwerk van betrokken bewoners ontstaan die hun mening kunnen uiten.

De succesfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- de documentaire heeft als een katalysator gewerkt om een discussie op gang te brengen [S.16];
- dat gebruik is gemaakt van deelprojecten die op korte termijn tastbare resultaten hebben opgeleverd wat vertrouwen heeft gewekt bij bewoners [S.9 en S.24];
- dat bijeenkomsten gezamenlijk zijn georganiseerd, zodat een goede samenwerking heeft plaatsgevonden tussen de diverse instellingen en vrijwilligersorganisaties die actief zijn in de wijk [S.1, S.3 en S.13];
- dat veel tijd en inzet is gestoken in het vinden van vrijwilligers om mee te doen aan het project [S.4 en S.11];
- dat gebruik is gemaakt van externe kennis en ervaring omtrent participatie en communicatie [S.5 en S.7] en;
- dat gebruik is gemaakt van bestaande bewonersnetwerken [S.13].

De faalfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- wat sterk naar voren komt is dat in de documentaire weinig ouderen of authentieke Oosterparkers aan het woord zijn gekomen. Dit schetst een te éézijdig beeld [F.9];
- professionals hadden weinig ingangen bij bewoners in de wijk [F.11] en;
- de tegenstellingen tussen de Oosterparkers en nieuwe bewoners. De nieuwe bewoners zijn vaak niet bij de wijk betrokken en sturen bijvoorbeeld hun kinderen buiten de wijk naar school [F.4 en F.10].

3.3.6 Buitengewone lokale democratie Amsterdam Oud-West

In het Amsterdamse stadsdeel Oud-West is een project uitgevoerd onder het mom van buitengewone lokale democratie²². Het project liep van juni 2002 tot december 2005. Honderden buurtbewoners en een aantal lokale ondernemers hebben gezamenlijk door middel van het doorlopen van een democratisch proces een project opgezet dat een combinatie was van interactieve beleidsvorming en buurtproject. De stadsdeelraad had een plan om iets in de buurt te doen en wilde dat de bewoners met ideeën zouden komen. Het initiatief voor dit buurtproject ligt eigenlijk bij de stimulering van buitengewone democratie (Kensen, 2006). Met behulp van de subsidieregeling voor particulier initiatief en (wettelijk geregelde) inspraakprocedures ter stimulering van de participatie van bewoners is dit buurtproject opgezet. Het doel was versterking horizontale en verticale cohesie,

²² Voor deze casestudie is gebruik gemaakt van: Kensen, S. (2006) *Buiten-gewone lokale democratie, theorie, praktijk en relatie met de representatieve democratie*, Universiteit van Tilburg en een interview met Kensen.

kwaliteit van de bebouwde omgeving en de economische bedrijvigheid. Bewoners en ondernemers hadden een budget te besteden om ideeën te bedenken en een stuurgroep van raadleden, bestuurder, ambtenaren, voorzitterbewonersgroep en afgevaardigde van de Kamer van Koophandel namen de besluiten. Door het organiseren van een buurtontbijt en kerstbazaar en een maandelijks buurtborrel zijn bewoners gemobiliseerd en ideeën opgedaan. In een aantal straten (waar veel kunstenaars en meubelmakers wonen) is het plan uitgevoerd om op een artistieke manier de buurt op te vrolijken door het plaatsen zitbankjes, muurschilderingen en daarnaast zijn historische gevelreclames gerestaureerd. Alle participanten zijn uiteindelijk tevreden over het project. Wel hebben zich een aantal problemen voorgedaan.

De succesfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- dat gebruik is gemaakt van bestaande buurtnetwerken (lokale ondernemers, kunstenaars en meubelmaker) [S.12 en S.13];
- dat in is gespeeld op de achtergronden van de buurt en op onderwerpen die in de buurt speelden [S.15];
- het vertrouwen dat het stadsdeel heeft getoond in bewoners [S.14];
- persoonlijke (huis-aan-huis) benadering om bewoners uit te nodigen om deel te nemen aan activiteiten [S.14];
- de uitvoering van een aantal feestelijke activiteiten voorafgaande aan het project [S.23 en S.9] en;
- een feestelijke afsluiting van het project door middel van een zomerfeest [S.23].

De faalfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- bepaalde bewoners waren niet voldoende geïnformeerd en het negeren van een minderheidsstandpunt. Het betrof een aantal islamitische gezinnen die bezwaar maakte tegen de muurschildering van een naakte vrouw [F.9 en F.13];
- er heeft geen openinschrijving plaatsgevonden voor ontwerpobjecten in het project. Aan een klein aantal kunstenaars is gevraagd een ontwerp te maken [F.8 en F.9] en;
- tijdens evaluaties bleek dat de bewoners zich niet volledig verantwoordelijk voelde voor het project. Het stadsdeel hoort bepaalde zaken te regelen en te beslissen. Bewoners werkten in opdracht van het stadsdeel in plaats van in opdracht van de buurt en het stadsdeel [F.10 en F.12].

3.3.7 Fysieke herstructurering Hoogvliet

Het laatste project dat als case ter illustratie van de succes- en faalfactoren is bestudeerd treft één van Nederlands grootste fysieke herstructureringsprojecten: Hoogvliet²³. Hoogvliet is in de jaren vijftig in zeer korte tijd uit gegroeid tot satelliet stad van Rotterdam om arbeiders van Shell te kunnen huisvesten. Hierdoor was het woningaanbod zeer éénzijdig – vooral kleine portiekflats – en bouwtechnisch van lage kwaliteit. Ook de woon- en leefomgeving was eenvoudig. Dit heeft in de loop

²³ Zie ook: rapport Bommel, J. van (2006) *Herstructurering in Hoogvliet: samenwerken is samen leren, Een reflectie op kennis en leren in de herstructurering*, Habiform en Onderzoeksinstituut OTB, Winsemius, P. e.a. (2005) *Buurtinitiatieven en buurtbeleid in Nederland anno 2004, Analyse van een veldonderzoek van 28 casussen*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Steunpunt Wonen (2003) *Succes- en faalfactoren in de herstructurering* en de websites: www.hoogvliet.nl en www.rotterdam.nl.

van de jaren ervoor gezorgd dat de woningmarktpositie achteruit is gegaan. Fysieke achterstand en leegstand zorgden voor verpaupering, criminaliteit en onveiligheid. Gemeente, deelgemeente, woningbouwcorporaties, bewoners en ondernemers hebben gezamenlijk een plan ontwikkeld voor de herstructurering van Hoogvliet. Bewoners hadden geen zeggenschap over wat wel of niet gesloopt zou worden. Het had meer op betrekking op architectonische en stedenbouwkundige invulling. In dit plan zullen van 1998 tot 2012 zo'n 5000 worden vervangen door een even groot aantal kwalitatief betere woningen. Doel van het project is differentiatie van prijs, type en grootte van de woningen en woonmilieus. Uitgangspunt is dat voor en door bewoners wordt gebouwd en dat iedereen een plekje kan krijgen. Verder moet versterking van sociale cohesie en voorzieningsniveau (scholen en winkels) plaatsvinden. Het project heeft een hoog organisatorisch gehalte in de vorm van verschillende overleg organen: stuurgroep, programmteam, projectgroep en planteam. Bewoners hadden invloed door middel van bewonersraden, werkgroepen en door informatiebijeenkomsten waar beslissingen met bewoners werden genomen. Tot nu toe kan gezegd worden dat het project met vallen en opstaan is verlopen. Er is veel aandacht besteed aan communicatie en samenwerking. Alleen door de grote schaal van het project en te hoge ambities zijn problemen ontstaan. Vooral de (tijdelijke)herhuisvesting van bewoners is problematisch door de grote omvang van het project. Ondanks dat zijn de meeste bewoners tot nu toe tevreden over Hoogvliet.

De succesfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- goede samenwerking tussen gemeente, deelgemeente, woningbouwcorporaties, ondernemers en bewoners . Er is een intensieve overlegstructuur opgesteld [S.1, S.12 en S.17];
- de van tevoren gemaakte afspraken over de invloed van bewoners [S.17];
- de grote aandacht aan de informatievoorziening van bewoners. In klankbordgroepen wordt informatie gedeeld met bewoners. Daarnaast zijn een aantal informatiepunten opgezet waar bewoners elkaar kunnen treffen en informatie kunnen inwinnen en worden informatiekantjes uitgegeven [S.18];
- een goede en zorgvuldige voorbereiding van het participatieproces. Er is veel informatie verzameld, goede afspraken gemaakt, organisatiestructuur opgesteld en er is veel geïnvesteerd in de verticale cohesie [S.15 en S.22];
- een organisatiestructuur met een projectleider die aan het hoofd staat van een regiegroep en die de coördinatie en regie voert over verschillende projectteams [S.1, S.4 en S.6];
- het gebruik van eerder opgedane kennis en ervaringen. Gebruik wordt gemaakt van kennisnetwerken en ervaringen op kleinere schaal. Teven is het zogenaamde logiceraad aangesteld bestaande uit experts en deskundigen met verschillende achtergronden die zorgen voor de uitwisseling van informatie [S.5];
- aandacht voor flexibiliteit. Zowel in organisatie en proces, doelstellingen en het plan [S.1 en S.20];
- het willen leren en ervaring opdoen [S.25] en;
- de integrale aanpak. Aandacht voor woningbouw, stedenbouw, sociale voorzieningen, sociale cohesie, veiligheid en bedrijvigheid [S.26].

De faalfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- het proces loopt stroef doordat professionals het niet met elkaar eens zijn. Door de grootschaligheid en het aantal participanten met tegengestelde belangen ontstaan er stroefheden. Daarnaast willen gemeente en woningbouwcorporaties te veel zelf regie voeren [F.11];

- de plannen zijn te ambitieus en te grootschalig. Het gaat in Hoogvliet om circa 5000 woningen en naast woningen werden ook woon- en leefomgeving en voorziening aangepakt. Voor een groot aantal gezinnen waren er onvoldoende woningen beschikbaar voor (tijdelijke) herhuisvesting [F.5 en F.2];
- de bewonersorganisatie is geen afspiegeling van de bewoners [F.9];
- er zijn te veel participanten bij het proces betrokken (te intensieve en complexe samenwerking) en de manier hoe besluitvorming plaatsvindt is niet helemaal helder [F.12] en;
- de politiek had doelstellingen die lijnrecht tegenover die van andere participanten stonden [F.1 en F.11];

3.3.8 Minneapolis Neighborhood Revitalization Program

Het laatste project dat case bestudeerd is betreft een herstructureringsproject in Minneapolis²⁴, in de staat Minnesota in het noorden van de Verenigde Staten. Minneapolis is een staalstad met veel oude arbeiderswijken. Veel van deze wijken zijn de laatste jaren zowel fysiek als sociaal achteruitgegaan. Fysiek verval van woningen, sluiting voorzieningen, criminaliteit wat tot gevolg heeft dat bewoners met hogere inkomen wegtrekken. In 1990 is het Neighborhood Revitalization Program (NRP) van start gegaan die tot 2009 zal worden uitgevoerd. Het project is een vorm van wijkbudgetten en voor Amerikaanse begrippen innovatief. Per wijk wordt door bewoners binnen een bepaald budget een actieplan opgesteld bestaande uit verschillende fysieke en sociale maatregelen die na goed keurig door een stuurgroep (bestaande uit verschillende gemeentelijke afdelingen, staat, maatschappelijke instanties, ondernemers en bewoners) zal worden uitgevoerd. Doel van dit project is om bewoners de middelen te geven om ook echt zelf veranderingen in te zetten. Hierbij kan het gaan om subsidie ter verbetering van woningen, aanpak openbare ruimte en stimulering van economische activiteiten. Het project loopt – bewoners voelen zich betrokken bij hun wijk, het armoedecijfer is gedaald en resultaten zijn zichtbaar –, maar toch is er kritiek. Alleen bepaalde groepen bewoners zijn bij het project betrokken en participatie verloopt soms moeizaam door het ontbreken van kennis en ervaring bij bewoners.

De succesfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- bewoners voelen zich verantwoordelijk voor veranderingen [S.8, S.15 en S.19];
- bij professionals bestaat het vertrouwen in bewoners [S.3];
- er is voldoende budget beschikbaar. Per jaar 20 miljoen Dollar [S.4];
- het proces wordt geleid door een procesmanager en ondersteund door proces- en communicatiedeskundigen met kennis en ervaring [S.6];
- de stuurgroep die beslissen neemt bestaat uit leden van verschillende partijen om zo te kunnen voorkomen dat belangen van bepaalde groepen worden uitgesloten [S.12];

²⁴ Voor deze casestudie is gebruik gemaakt van: Turnham, J. en Bonjorni, J. (2004) *Review of Neighborhood Revitalization Initiatives*, Calece Johnson Neighborhood Reinvestment Corporation – Fagotto, E. en Fung, A. (2005) *Revitalizing Minneapolis1* – Picone, L. Editor Southwest Journal (200) *Evaluation of NRP Gives Largely Positive Report*, June 26 – Corcoran (2004) *Minneapolis Neighborhood Revitalization Program, NRP phase II neighborhood action plan* – Fung, A. en Fagotto, E. (2006) *Empowered Participation in Urban Governance: The Minneapolis Neighborhood Revitalization Program*, Harvard University International Journal of Urban and Regional Research Forthcoming, September 2006.

- een eerste vereiste voor het deel nemen aan het project was dat bewoners zich gingen verenigen in een projectgroep [S.13];
- het project kent een goede voorbereiding. Organisatie is duidelijk vastgesteld [S.1 en S.17] en;
- er is veel aandacht voor de informatievoorziening aan bewoners. In de plaatselijke krant wordt onder andere maandelijks verslag gedaan van de vorderingen [S.18].

De faalfactoren van bewonersparticipatie betreffende dit project:

- in de beginfase verliep de participatie van bewoners erg moeizaam. Bewoners wisten niet hoe deel te nemen aan vergaderingen. Er is een strak proces opgesteld om bewoners te sturen [F.6];
- de participanten hebben nog al eigen doelstellingen die met elkaar botsen [F.10];
- bewoners hebben weinig tot geen kennis en ervaring op het gebied van bewonersparticipatie. Dit bemoeilijkt het proces [F.6] en;
- alleen bepaalde – vooral blanke - bewoners met koopwoningen zijn bij het project betrokken. Vooral de verschillende minderheden en huurders zijn moeilijker te bereiken [F.8 en F.9];

Nu in deze paragraaf de succes- en faalfactoren bij toepassing van bewonersparticipatie uit *paragraaf 2.5* zijn geïllustreerd aan de hand van praktijkvoorbeelden worden deze in het volgende hoofdstuk geclusterd en verder worden uitgewerkt tot een aantal condities en aandachtspunten die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie doen vergroten. In *tabel bijlage 5 Overzicht succes- en faalfactoren casestudie*, wordt een overzicht gegeven van de succes- en faalfactoren van de verschillende projecten die tijdens de casestudie zijn geanalyseerd. Per succes- en faalfactor wordt aangegeven in elke cases deze terug te vinden is. De casestudie is zo opgezet dat het doel is om te illustreren dat de geïnventariseerde succes- en faalfactoren ook daadwerkelijk in de praktijk worden ervaren. Toch kunnen een aantal conclusies op basis van het overzicht van illustraties van succes- en faalfactoren worden gedaan. Uit het aantal malen dat bepaalde succes- of faalfactoren in de cases voorkomen kan gezegd worden dat: vooral de organisatie van het participatieproces, het wederzijdse vertrouwen tussen bewoners en professionals, de benadering van bewoners bij het participatieproces en de kennis en vaardigheden van zowel professionals als bewoners van belang zijn de resultaten van bewonersparticipatie.

4 De condities en aandachtspunten bij bewonersparticipatie

In dit hoofdstuk vindt de verdieping plaats van de in *paragraaf 2.5* geïnventariseerde algemene succes- en factoren waarbij deze vertaald worden naar een aantal condities en aandachtspunten die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie kunnen vergroten. De algemene succes- en faalfactoren kunnen op basis van gelijkwaardige kenmerken worden geclusterd in een vijftal thema's. Door de clustering in thema's worden de losse succes- en faalfactoren met elkaar in verband worden gebracht en kunnen zo gekoppeld worden aan het participatieproces. Het gaat hierbij om de thema's: aanpak & proces, kennis & vaardigheden, participatie (samenwerking & communicatie) en planning & uitvoering (zie *tevens figuur 4.1*). Deze thema's komen eveneens overeen, of overlappen, met de thema's die in diverse literatuur en onderzoeksrapport naar voren komen die van belang zijn voor een succesvolle toepassing van bewonersparticipatie (zie WRR, KEI, IPP en KCGS)²⁵. Elk van deze thema's bestaan uit een aantal deelonderwerpen die de condities en aandachtspunten verwoorden voor de toepassing van bewonersparticipatie.

Conditie en aandachtspunt bij toepassing van bewonersparticipatie
Aanpak & proces
Zorgvuldige voorbereiding
Het aanwijzen van een project- of procesleider voor een duidelijke regie
Gezamenlijke vastlegging rol, taken, verwachtingen van participanten en organisatiestructuur
Gezamenlijke vastlegging problemen, doelen en beoogde resultaten
Zorgvuldig plan van aanpak
Proces
Zorgvuldig procesarchitectuur
Competenties van de participanten
Kennis van participanten
Vaardigheden van participanten
Houding van participanten
Participatie (samenwerking & communicatie)
Samenwerking
Communicatie
Planning & uitvoering
De planning
De uitvoering
Evaluaties zowel tussentijds als net na voltooiing en op langer termijn
Niet te veel hooi op de vork, maar rekeninghoudend met plannen aansluitende gebieden

Figuur 4.1 Conditie en aandachtspunten bij de toepassing van bewonersparticipatie

²⁵ Zie onder andere: Galesloot, H. (2000) *Vraag het ze persoonlijk: inspiratiebronnen voor veelkleurige bewonersparticipatie*, Aedes/ Instituut voor Publiek en Politiek – Cornelissen, E. en Bogman (2003) *Raadsleden op de interactieve toer, Een exploratief onderzoek naar de kennis en vaardigheden die raadsleden nodig hebben in relatie tot interactieve beleidsvoering*, Stedennetwerk Wijkgericht Werken en Bestuurlijke Innovatie – Fortuin, K. en Ouwehand, A. (2003) *Leidraad sociale wijkvisie, Project Sociaal fysieke wijkaanpak*, Ministerie van VROM, Den Haag – Ministerie van BZK (2003) *Burgerparticipatie: inspiratiebron voor de Europese Unie? Verslag van een onderzoek naar burgerparticipatie in Nederland, ter gelegenheid van het Europese seminar over 'Multilevel Governance & Democratic Legitimacy* – Steunpunt Wonen (2003) *Succes- en faalfactoren in de herstructurering* – Ministerie van VROM (2004) *De zeven uitdagingen van bewonersparticipatie in herstructureringsoperaties, een handreiking voor uitvoerende professionals*, Den Haag – Crone, J. (2005) *Interactieve planning als beleidsinstrument, Evaluatie planproces herstructurering Zeeheldenbuurt Groesbeek*.

In het onderstaande wordt per paragraaf één van de bovengenoemde thema's verder uitgewerkt tot condities en aandachtspunten. Bij de uitwerking zijn verschillende onderzoeksrapporten en projectevaluaties gebruikt die zijn aangevuld met literatuur op het gebied van de planningtheorie, bestuurs- en communicatiekunde.

4.1 Aanpak & proces

Het eerste thema van condities en aandachtspunten dat wordt behandeld is de aanpak en het proces bij bewonersparticipatie. Bewonersparticipatie is een complex proces en zeker in het geval van interactieve planning (de Roo en Voogd, 2004). De uiteindelijke slagvaardigheid van bewonersparticipatie wordt voor een groot deel bepaald door de aanpak van het proces en het procesverloop. Condities en aandachtspunten kunnen hierbij mogelijke problemen voorkomen. Om effectieve participatie op te zetten dient rekening te worden gehouden met de volgende condities en aandachtspunten:

1. een zorgvuldige voorbereiding;
2. een project- of procesleider;
3. gezamenlijke vaststelling rol, taken, verwachtingen van participanten en organisatiestructuur;
4. gezamenlijke vaststelling probleem, doel, beoogde resultaten en begin- en eindpunt;
5. een zorgvuldig plan van aanpak;
6. een zorgvuldig procesarchitectuur en;
7. optimaal proces.

De bovengenoemde condities en aandachtspunten worden achtereenvolgens in de onderstaande paragrafen verder besproken.

4.1.1 Een zorgvuldige voorbereiding

Bewonersparticipatie vraagt door zijn complexiteit om een zorgvuldige voorbereiding (Steunpunt Wonen, 2003 en Projectbureau Aarde-Werk, 2004). De slagvaardigheid – en dus doelmatig- en doeltreffendheid – van bewonersparticipatie staat en valt met een goede voorbereiding. Onder een voorbereiding vallen activiteiten die overeenkomen met de initiatieffase van projectmanagement: van informatie verzamelen tot en met de vaststelling van plan of beleid (Kor en Wijnen, 2005). Voor een goede voorbereiding zijn verschillende stappen nodig (van vooronderzoek tot aan evaluaties). Het doorlopen van alle stappen voorkomt valkuilen of teleurstellingen in een later stadium. Een goede voorbereiding draagt dus bij aan het behalen van het gewenste resultaat. Globaal kunnen de werkzaamheden die bij een goede voorbereiding aandacht vereisen onderverdeeld worden in:

- een gedegen vooronderzoek en besluitvorming tot de toepassing van bewonersparticipatie (Notitie Bewonersparticipatie en Democratie, 2004) en;
- een juiste benadering van bewoners en andere belanghebbenden (Marissing, 2005 en Galesloot, 2000).

Een gedegen vooronderzoek en besluitvorming tot toepassing bewonersparticipatie

Alvorens bewonersparticipatie kan worden toegepast dient een rationele besluitvorming omtrent de toepassing van bewonersparticipatie te worden genomen. Hierbij dient een besluit te worden

genomen of de noodzaak bestaat voor het toepassen van bewonersparticipatie. Als deze er niet is kan bewonersparticipatie alleen maar resulteren in verkeerde verwachtingen en teleurstellingen. Bewonersparticipatie is vaak helemaal niet zo vanzelfsprekend en eenvoudig (Notitie bewonersparticipatie en deconcentratie, 2004). Daarom is het voor elk project opnieuw van belang na te gaan waarom bewonersparticipatie nodig is en welke doelen ermee gediend zijn (input, kennis, ervaring of draagvlak). Ter ondersteuning van de besluitvorming dient dan ook een gedegen vooronderzoek te worden uitgevoerd (Projectbureau Aarde-Werk, 2004). Hierbij dient informatie te worden verzameld omtrent: de achtergronden van fysieke en sociale problemen (soort problemen, de oorzaken enzovoorts), de achtergronden van de buurt of wijk (cijfers, historie, enzovoorts) en de achtergronden van de verschillende belanghebbenden en bewoners in het bijzonder (bevolkingsopbouw en samenstelling, gevoelens en ideeën, belangen enzovoorts). Op de website van ParticipatieWijzer²⁶ worden de volgende punten betreffende de noodzaak voor het toepassen van bewonersparticipatie genoemd:

1. er spelen grote belangen voor bewoners en het is een politiek en maatschappelijk gevoelig onderwerp. De zorgvuldigheid is voor het proces belangrijker dan de snelheid;
2. het gaat om een complex vraagstuk dat geleidelijk ontrafeld dient te worden. Er is onvoldoende inzicht in de problemen en of oplossingsmogelijkheden en het betrekken van bewoners is noodzakelijk om tot beter inzicht te komen om zo doende plan en beleid te kunnen ontwikkelen;
3. er dient ingegrepen te worden in de directe woon- en leefomgeving van bewoners. Bij de keuze van maatregelen zullen bewoners betrokken moeten worden;
4. er zijn participanten nodig om plan en beleid tot een succes te maken, zowel bewoners, organisaties en lokale ondernemers. Dan is het verstandig om samen met de participanten plan en beleid voor te bereiden (zorgen voor draagvlak);
5. dat een goede kans bestaat dat met creatieve inbreng en informatie van bewoners de kwaliteit van plan- en beleid worden verhoogd en;
6. het vraagstuk zich leent voor bewonersparticipatie en als professionals in contact willen komen met de bewoners en bereid zijn daar tijd, middelen en geld in te investeren.

Het besluit tot toepassing van bewonersparticipatie hangt daarnaast ook af van de beleidsruimte, de (politieke) wil, de afhankelijkheid van andere projecten, het beschikbaar budget en de capaciteit van gemeenten en of woningbouwcorporaties om participatietrajecten te kunnen opzetten (Postma, 2005).

Juiste benadering van bewoners en andere belanghebbenden

Bij stedelijke vernieuwing en zeker ingeval van bewonersparticipatie, draait het om de interactie met bewoners (Ekkers, 2002). Maar om die bewoners ook betrokken te laten voelen is een tweede. Het benaderen van bewoners vraagt de nodige aandacht (Marissing, 2005). In het vooronderzoek dient dan ook verdiept te worden in bewoners en hun ideeën, doelstelling enzovoorts. Onderzoek kan verricht worden door middel van enquêtes, interviews met maatschappelijke instanties en buurtgesprekken. Bij een effectieve benadering gaat het om de manier van benaderen, om de informatie die wordt gegeven en dat bewoners worden bereikt (Galesloot, 2000). Het benaderen van bewoners zal op een respectvolle, positieve en persoonlijke manier moeten plaatsvinden. Daarnaast

²⁶ ParticipatieWijzer, is een website opgezet door de gemeenten Zoetermeer en Dordrecht en XPIN (Expertise Bureau voor Innovatieve Beleidsvorming). De website helpt en verschaft informatie betreffende de betrekking van burgers en organisaties bij projecten of beleid [Bron: www.participatiewijzer.nl].

moeten bewoners zich aangesproken voelen en gemotiveerd worden om te gaan participeren. Bewoners moeten het gevoel hebben dat er daadwerkelijk naar hen geluisterd gaat worden en dat zij zelfs invloed kunnen uitoefenen op plan en beleid betreffende hun woon- en leefomgeving (Hofman, 2003). Voor het bereiken van bewoners moet gebruik worden gemaakt van huis-aan-huis bezoeken, goede voorlichtingsprogramma (via media enzovoorts) en dient gebruik te worden gemaakt van openbare voorzieningen en bestaande bewonersnetwerken, zoals (sport)verenigingen en kerken of moskeeën (Witteveen, 2004). Opgemerkt dient te worden dat bij het participatieproces naast bewoners, ook andere belanghebbenden betrokken dienen te worden ten behoeve van het uiteindelijke resultaat van bewonersparticipatie. Deze beschikken vaak over belangrijke informatie en aanknopingspunten (Verreck en Wijffels, 2004 en Galesloot, 2000). Hierbij kan het gaan om politie en justitie, maatschappelijke instanties en organisaties, openbare voorzieningen (scholen, (sport)verenigingen), bewonersorganisaties en -netwerken en ook lokale ondernemers.

4.1.2 Het aanwijzen van een proces- en projectleider

Om bewonersparticipatie effectief te kunnen laten verlopen dient voor het participatieproces een duidelijke en centrale regie aanwezigheid te zijn (Kor en Wijnen, 2005). Deze zorgt voor het voorbereidingen en het leiden van vergaderingen, zodat de samenwerking optimaal kan verlopen. Daarnaast zal ook de supervisie van de vorderingen in de uitvoering tot de taken kunnen behoren. Als succesfactor wordt vaak genoemd dat deze taken worden vervuld in de combinatievorm van een proces- en projectleider (Bouwens en Hatzmann, 2005). Projectleiders zijn vaak inhoudelijke vakmensen, terwijl complexe processen – zoals bewonersparticipatie – eerder vragen om procesleiders die kennis en vaardigheden bezitten op het gebied van procesmanagement.

4.1.3 Gezamenlijke vastlegging van rollen, taken, verwachtingen en organisatiestructuur

Om verrassingen tijdens het proces of project te kunnen voorkomen dienen de rollen, taken en verwachtingen van de verschillende participanten en bijbehorend organisatiestructuur van te voren – gezamenlijk – te worden vastgelegd (Steunpunt Wonen, 2003). Hierdoor wordt het proces overzichtelijker en ontstaat duidelijkheid over wat van iedere participant verwacht kan worden en wie verantwoordelijk is voor bepaalde taken. Ook kan, indien bepaalde zaken fout gaan, effectiever worden ingegrepen. Het gezamenlijk vastleggen is van groot belang zodat iedere participant de afspraken steunt en respecteert (Bruijn en Oomens, 2005).

4.1.4 Gezamenlijke vastlegging van problemen, doelen en beoogde resultaten

Bewonersparticipatie is een proces waarbij belanghebbenden op een gezamenlijke en interactieve manier plan en beleid ontwikkelen die berusten op consensus (de Roo en Voogd, 2004). De weg hier naar toe – het proces – is door de veelheid en verscheidenheid aan belanghebbenden en de uiteenlopende belangen niet eenvoudig. Om openheid, helderheid en draagvlak te scheppen dienen van te voren door middel van consensus gezamenlijk de precieze problemen te worden benoemd en de doelstellingen en beoogde resultaten te worden vastgesteld (Steunpunt, 2003). Door dit gezamenlijk te doen kan het vervolgproces van plan- en beleidsvorming éénvoudiger verlopen en kan de kwaliteit van de eindresultaten worden vergroot, doordat iedereen de uitgangspunten en -situatie erkent en steunt.

4.1.5 Een zorgvuldig plan van aanpak

Om effectief een bepaald probleem te kunnen aanpakken dient projectmatig gewerkt te worden (Kor en Wijnen, 2005). Een vereiste hiervoor is dat voor de helderheid en duidelijkheid ten opzichte van de participanten, van te voren een Plan van Aanpak (PvA) – ook wel startdocument genoemd – wordt opgesteld (Bouwens en Hatzmann, 2005). Het doel van het PvA is om een algemeen projectdocument – in de vorm van een contract – op te stellen waardoor misverstanden tijdens en na voltooiing van plan of beleid kunnen worden voorkomen. In dit PvA worden de afspraken uit de voorbereiding (doelstellingen, rollen, taken en verantwoordelijkheden van de participanten), de aanpak en de planning met bijbehorende begroting tot het oplossen van problemen vastgelegd (Noorduyn en Wals, 2003). In het PvA dient daarnaast ook een duidelijke beschrijving van de participanten en organisatiestructuur te worden gegeven. Tevens dienen volgens de Adviesraad Vernieuwingsimpulse Dualisme en Lokale democratie, ook afspraken omtrent participatie, communicatie en de spelregels met betrekking tot het participatieproces in het PvA te worden opgenomen.

4.1.6 Een zorgvuldig procesarchitectuur

Om het proces zo goed mogelijk te kunnen laten verlopen is het van groot belang van te voren een weloverwogen ontwerp van het proces op te stellen: de zogenaamde procesarchitectuur. Een procesarchitectuur is een schematische (stappen)overzicht van taken, activiteiten en de betrokken participanten (Voogd, 2001). Het doel van de procesarchitectuur is om het proces te stroomlijnen. Bij procesarchitectuur is het van belang zorg te dragen voor een heldere fasering van het participatieproces (tijdspad) met verschillende tijdvakken en (tussen)resultaten met bijbehorende (tussentijdse)evaluatiemomenten (Voogd, 2001). Volgens de Roo en Voogd (2004) zijn er vele mogelijke manieren voor de vormgeving van een procesarchitectuur voor het planproces, maar de beste procesarchitectuur bestaat niet. Integendeel, het planproces is sterk contextbepaald, dat wil zeggen dat de gevolgde aanpak sterk afhangt van de betrokken participanten, de aan de orde zijnde problemen en de ervaring en bekwaamheid van de professionals en bewoners. Wel dient vermeld te worden dat het om een beschrijving in hoofdlijnen gaat, want een van te voren te vaststaand proces is weinig flexibel en dus erg kwetsbaar.

4.1.7 Optimaal proces

Bovengenoemde condities en aandachtspunten hebben allemaal betrekking op de voorbereidingen van het participatieproces, waardoor effectief geparticipeerd kan worden. Maar ook tijdens het proces zijn er een aantal condities en aandachtspunten te benoemen waardoor moeilijkheden tijdens het proces kunnen worden voorkomen. Voor een optimaal participatieproces zijn de volgende punten van belang:

- goede (spel)regels met betrekking tot participatie en communicatie zijn tijdens het proces noodzakelijk (Rottier en Hopstaken, 2004). Deze dienen goed te worden nageleefd;
- het proces dient levend te worden gehouden (Winsemius, e.a. 2005). Om bewoners zich betrokken te laten voelen is één, maar om die betrokkenheid ook te kunnen vasthouden is een tweede. In het begin van participatietrajecten is de betrokkenheid hoog, maar deze zal geleidelijk doen afnemen. Het is van belang dat het proces levend wordt gehouden door onder

- andere een positieve houding van professionals, door afwisseling in het proces, door successen te vieren, door het geven van presentaties en vooral door bewoners actief mee te laten doen;
- dat alle stappen tijdens het proces zorgvuldig dienen te worden doorlopen, maar met voldoende snelheid (Witteveen, 2004). Zoals uit de succes- en faalfactoren blijkt is de duur van het proces ook van grote invloed. Resultaten en of uitkomsten moeten op korte termijn zichtbaar kunnen worden gemaakt;
 - het proces dient helder, duidelijk en niet te ingewikkeld (formeel) te zijn en zeker voor alle participanten begrijpbaar en navolgbaar (Galesloot, 2002);
 - het proces dient nooit onderschat te worden (Steunpunt Wonen, 2003). Te hoge verwachtingen en ambities zorgen voor valkuilen, zowel bij bewoners als professionals. De zorg voor voldoende tijd, inzet en middelen en budget is belangrijk;
 - dat gebruik wordt gemaakt van eerder opgedane kennis en ervaringen – zowel intern als extern – op het gebied van participatietrajecten. Dit kan veel procesproblemen voorkomen (Ministerie van VROM, 2003);
 - dat kleine stappen de kans van slagen verhogen (Bruijn en Oomens 2005). Het proces is hierdoor beter bestuurbaar en aan te passen aan veranderingen. Het vieren van de (tussen)resultaten vergroot of behoudt daarbij de motivatie van participanten en;
 - dat er aandacht wordt besteed aan de nodige flexibiliteit, zodat er ruimte overblijft voor improvisatie. Van te voren is niet alles te voorzien en te overzien (de Roo en Voogd, 2004). Te veel vastleggen met betrekking tot doelstellingen, rollen en taken kan negatief op het proces inwerken en ervoor zorgen dat er geen ruimte kan zijn voor nieuwe inzichten en ontwikkelingen.

4.2 Competenties van de participanten

In de literatuur, onderzoeksrapporten en projectevaluaties komt veelvuldig naar voren dat het succes van bewonersparticipatie in belangrijke mate afhangt van de competenties van de participanten – hierbij gaat het zowel om de bewoners als professionals (bestuurders en ambtenaren). De Roo en Voogd (2004) spreken hierover de individuele kwaliteiten. Onder competenties wordt verstaan: de kennis, vaardigheden en gedrag (houding) en het effectief ervan kunnen toepassen door een individu of een organisatie (Cornelissen en Bogman, 2003). Competenties zijn een voorwaarde voor effectief functioneren, ze bieden echter geen garantie dat het gewenste (hoge) prestatieniveau ook wordt gerealiseerd. Gezegd zou kunnen worden dat participatieprojecten in buurten en wijken met een hoger opleidingsniveau van de bewoners betere resultaten zullen opleveren dan in buurten en wijken waar dit minder het geval is. Maar dit moet gerelativeerd worden, omdat buurten en wijken, ongeacht het opleidingsniveau van de bewoners aangepakt dienen te worden indien fysieke dan wel sociale problemen zich voordoen. Daarbij komt dat benodigde competenties door middel van training en workshops kunnen worden bijgebracht en dat deze door ervaringen kunnen groeien. Bij gemeente en woningbouwcorporaties geldt dat gezorgd dient te worden voor een continuïteit van kennis en vaardigheden (van Bommel, 2006). Hierbij gaat het erom dat personen met kennis en ervaring zoveel mogelijk bij de projecten worden betrokken, dat personen met veel kennis en ervaring worden aangetrokken en dat bij nieuwe professionals kennisoverdracht plaatsvindt (door middel van trainingen en opleidingen).

In de drie onderstaande paragrafen worden achtereenvolgens de drie componenten van competenties besproken: de kennis, vaardigheden en de houding van participanten.

4.2.1 Kennis

Bij kennis gaat het om het eigen maken en bezitten van informatie over bepaalde thema's en onderwerpen (Kor en Wijnen, 2005). Zowel bewoners als professionals dienen beide over bepaalde kennis te beschikken om te zorgen voor een goede participatie (Graaf e.a., 2005). Bewoners dienen informatie eigen te maken met betrekking tot het onderwerp bewonersparticipatie, samenwerking en communicatie. Deze benodigde kennis kan worden verbeterd dan wel worden vergroot door middel van voorlichting en opleiding. Professionals daarentegen moeten kennis bezitten over relevante informatie met betrekking tot de achtergronden en historie van de desbetreffende buurt of wijk.

4.2.2 Vaardigheden

Bij vaardigheden gaat het om het kunnen doen, in staat zijn tot en het verrichten van activiteiten (Kor en Wijnen, 2005). Het gaat om geleerd te hebben om de kennis toe te passen bij het uitvoeren van een taak: het denken in combinatie met doen. Kor en Wijnen (2005) spreken bij vaardigheden ook over ambachtelijke, analytische en communicatieve handigheid en bekwaamheid en daarbij kunnen inspireren en verdedigen. Om bewoners effectief te kunnen laten meepraten in vergaderingen kunnen door middel van workshops en trainingen sociale en communicatieve vaardigheden (zowel mondeling als schriftelijk) worden bijgebracht. Naast bepaalde vaardigheden van bewoners, worden ook bepaalde vaardigheden van professionals verwacht. Door de complexiteit van bewonersparticipatie dienen organisatorische en coördinatorische vaardigheden aanwezig te zijn.

4.2.3 Houding van participanten

Als laatste onderdeel van competenties gaat het om de houding van participanten. Bij houding gaat het om het gedrag – bewust of onbewust – van participanten tegenover de andere participanten dat van invloed is op de inzet en motivatie. Een optimale houding hoort positief, enthousiast, resultaat gericht en integer te zijn (Kor en Wijnen, 2005). Bij integriteit gaat het om respect, eerlijkheid, betrouwbaarheid en verantwoordelijkheidsbesef (www.123management.nl). Vooral de houding van professionals tegen over bewoners is van groot belang, waarbij het vertrouwen tegenover bewoners te allen tijde aanwezig dient te zijn.

4.3 Participatie (samenwerking & communicatie)

In deze paragraaf wordt de volgende groep condities en aandachtspunten gevormd door factoren die te maken hebben met het participeren in een proces. Uit onderzoek blijkt dat de participatie van bewoners vaak slechts beperkt blijft tot een kleine groep bewoners. Vaak gaat het om actieve ouderen of een groep bewoners ook wel quasi-professionals, die al jaren meedraaien in participatie- en inspraaktrajecten (Marissing, 2005). Het gevaar hiervan is dat de inbreng van deze actieve bewonersgroepen gezien wordt als de algemene mening van bewoners. Zo kan niet voldoende rekening worden gehouden met wat de buurt- of wijkbewoners willen. Het gaat bij bewonersparticipatie juist om een zo breed mogelijke samenstelling van bewoners actief te krijgen (zie ook Steunpunt Wonen, 2003 en Postma, 2005). Om ook de andere bewoners (zoals jongeren en allochtonen) te bereiken, zullen andere manieren van participatie moeten worden ingezet (Galesloot,

2000). Hierbij is de persoonlijke benadering (aan huis) van bewoners van belang. Voor een goede participatie dient met de volgende condities en aandachtspunten rekening te worden gehouden:

- het vroegtijdig betrekken van bewoners in het proces. Dit zorgt voor een hogere kwaliteit van plan en beleid en voor meer draagvlak (Steunpunt Wonen, 2003 en Marissing, 2005);
- dat bewoners zich verantwoordelijk voelen en dat een persoonlijke benadering wordt gehanteerd (Galesloot, 2000);
- een zo breed mogelijke samenstelling (diversiteit) van bewoners (Steunpunt Wonen, 2003 en Marissing, 2005);
- dat gezorgd wordt voor professionele ondersteuning van bewoners en hun organisaties (Postma, 2005). Dit stelt bewoners in staat een grotere bijdrage te leveren;
- het geven van vertrouwen aan bewoners (Galesloot, 2000 en Marissing, 2005). Dit motiveert en stimuleert;
- dat professionals goed voorbereid dienen te zijn op bewonersparticipatie. Dit houdt in dat zij beschikken over de nodige kennis, vaardigheden en ervaringen op het gebied van participatie en dat zij ook bereid zijn om zich in te zetten (de Roo en Voogd, 2004 en Postma, 2005);
- dat vooraf naar bewoners toe duidelijk wordt gemaakt wat de randvoorwaarden binnen het participatieproces zijn, dus wat wel en niet ter discussie staat (Steunpunt Wonen, 2003 en Postma, 2005);
- met de erkenning ten opzichte van bewoners als vol- en gelijkwaardig partner met ook een eigen verantwoordelijkheid gedurende het gehele participatieproces (Galesloot, 2000 en Steunpunt Wonen, 2003) en;
- dat ook openbare instellingen (zoals scholen, kerken, moskeeën) en lokale ondernemers betrokken worden (Postma, 2005). Dit zijn belangrijke netwerken waar bewoners te benaderen zijn.

Voor een goed participatieproces is tevens aandacht nodig voor samenwerking en communicatie. Deze worden in *paragraaf 4.3.1* en *4.3.2* achtereenvolgens besproken.

4.3.1 Samenwerking

Het volgende condities en aandachtspunten worden gevormd door factoren die te maken hebben met de samenwerking tussen participanten. Bij samenwerking gaat het om met elkaar gezamenlijk, wederzijds gevoelde problemen aan te pakken. Bij samenwerking zijn de volgende condities en aandachtspunten punten van belang:

- de houding ten opzichte van andere participanten²⁷. Deze houding dient inzet, positiviteit, betrokkenheid, begrip, respect en gelijkwaardigheid uit te stralen. Van gemeenten en woningbouwcorporaties wordt een proactieve en ondersteunende houding verwacht (Bruijn en Oomens, 2005);
- de betrouwbaarheid van participanten ten opzichte van de andere participanten (de Roo en Voogd, 2004 en Marissing, 2005). Afspraken moeten worden nagekomen;
- het stimuleren en het informeren van en tussen participanten (Steunpunt Wonen, 2003);
- dat samen wordt gewerkt met andere buurten en wijken waar ook sociale en fysieke problemen worden aangepakt (Bruijn en Oomens, 2005);

²⁷ Zie ook: de Roo en Voogd (2004), Nieuwenhuis (2006) en Rottier en Hopstaken (2004).

- dat samengewerkt wordt met andere beleidssectoren dan alleen volkshuisvesting en ruimtelijke ordening. Betrek ook milieu, infrastructuur en economie (Bruijn en Oomens, 2005) en;
- dat geprobeerd moet worden om niet te veel te willen overleggen en te vergaderen. Daarnaast is het van belang dat vergaderingen een informeel karakter hebben, waarbij discussies op basis van argumenten worden gevoerd (Galesloot, 2000).

4.3.2 Communicatie

Voor een goed participatieproces is goed communiceren van groot belang (de Roo en Voogd, 2004). Zoals al eerder uit de paragraaf over planningtheoretische beschouwing is gebleken, is communicatie één van de vereiste van bewonersparticipatie. Alle participanten – met uiteenlopende belangen – dienen door interactieve communicatie een gezamenlijke visie vast te stellen van waaruit activiteiten en maatregelen worden opgesteld die door middel van projecten zullen worden uitgevoerd. Bij communicatie betreffende bewonersparticipatie kan onderscheid worden gemaakt in de communicatie met direct betrokken bewoners tijdens vergaderingen en de communicatie ten behoeve van informatievoorziening aan de niet direct betrokken bewoners en andere belanghebbenden. De Roo en Voogd (2004) benadrukken in de *Methodologie van planning* dat een goed communicatieproces afhankelijk is van de voorwaarden voor een succesvol onderhandelingsproces: redelijkheid/billijkheid, doeltreffendheid, wijsheid en evenwichtigheid. Het komt er op neer dat het in het algemeen bij een goede communicatie gaat om: duidelijkheid, gelijkwaardigheid en eerlijkheid. Vertaald naar condities en aandachtspunten met betrekking tot de communicatie bij toepassing van bewonersparticipatie betekent dit dat:

- gezorgd dient te worden voor een goede externe (tussen bewoners en gemeenten en woningbouwcorporaties) communicatie (Rottier en Hopstaken, 2004 en Marissing, 2005). Zorg voor duidelijkheid en dit op het juiste tijdstip. Tussenstappen, keuzes en uitkomsten moeten steeds gedeeld worden (Noorduyn en Wals, 2003). Communiceer regelmatig met bewoners, ook indien er niets valt te melden. Een goede externe communicatie begint bij een goede interne communicatie bij gemeenten en woningbouwcorporaties. Een communicatieplan kan hierbij helpen, zowel intern in het desbetreffend project als extern binnen gemeenten en woningbouwcorporaties (Rottier en Hopstaken, 2004);
- informatie op een positieve manier gebracht moet worden (Galesloot, 2000);
- hoge eisen worden gesteld aan de communicatie tijdens vergaderingen en overleg. Zorg voor duidelijkheid – gebruik zoveel mogelijk informeel taalgebruik. Ook dient gebruik te worden gemaakt van allochtone intermediairs om de allochtone bewoners te kunnen bereiken en te betrekken bij participatieprojecten (Galesloot, 2000);
- hoge eisen worden gesteld aan de informatievoorziening en voorlichting. Een goede informatievoorziening legt de basis voor een goed participatieproces (zowel voor buurtprojecten als interactieve planning). Zorg voor een persoonlijke benadering van bewoners (Marissing, 2005). Voorlichting kan door middel van media – publicaties in de lokale bladen of wijkkranten, programma's op de plaatselijke of stadstelevisie en websites –, of door het organiseren van een centraal informatiepunt (Witteveen, 2004).
- informatie volledig en juist dient te zijn (de Roo en Voogd, 2004). Ook moet iedere participant op hetzelfde moment over dezelfde informatie kunnen beschikken. Verder dient voorkomen te worden dat bewoners via de media besluiten meegedeeld krijgen zonder betrokkenheid en overleg en;

- er goed naar alle participanten geluisterd dient te worden en dat gediscussieerd wordt op basis van argumenten (Steunpunt Wonen, 2003).

4.4 Planning & uitvoering

In deze paragraaf worden de condities en aandachtspunten behandeld die worden gevormd door factoren die te maken hebben met de planning en de uitvoering van bewonersparticipatie. In *paragraaf 4.4.1* worden de condities en aandachtspunten van planning behandeld, waarna in *paragraaf 4.4.2* de condities en aandachtspunten bij de uitvoering van bewonersparticipatie aan bod komen.

4.4.1 De planning

Om bepaalde fysieke en sociale problemen aan te pakken dan wel te voorkomen dienen maatregelen en acties te worden ondernomen. Deze worden in plan en beleid, door middel van bewonersparticipatie, vastgesteld. In plan en beleid worden problemen besproken en doelstellingen vastgesteld, welke vertaald worden naar maatregelen en acties. Maar voordat deze in de praktijk kunnen worden uitgevoerd dienen ze tevens te worden gepland (Voogd, 2001). Het gaat daarbij om de planning van tijd, middelen en budget²⁸. Er zijn ook een aantal condities en aandachtspunten van de planning van plan en beleid die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie kunnen vergroten (Steunpunt Wonen, 2003). Deze condities en aandachtspunten zijn dat:

- zorg wordt gedragen dat plan en beleid open en inzichtelijk zijn voor alle participanten (Steunpunt Wonen, 2003). Dit houdt moet voor alle participanten begrijpelijk zijn;
- alle participanten plan en beleid en de inhoud ervan steunen (Steunpunt Wonen, 2003). Doelstellingen en afspraken moeten herkenbaar terug te vinden zijn;
- plan en beleid gebiedsgericht en integraal dienen te zijn (Bruijn en Oomens, 2005). Dit impliceert maatwerk waarbij oplossingen worden vastgesteld met inbreng van verschillende belanghebbenden (bewoners, lokale ondernemers), vanuit verschillende beleidssectoren (sociaal, economisch en fysiek) en dat rekening wordt gehouden met lokale factoren en context van een buurt of wijk (Bruijn en Oomens, 2005). Maatwerk is ook van belang omdat een toegepaste aanpak in de ene buurt of wijk niet hoeft te slagen in een andere buurt of wijk. Verder dient bij de planning van plan en beleid rekening te worden gehouden met bestaande plannen en beleid (ook van aanliggende buurten en wijken).
- plan en beleid niet te ambitieus en te grootschalig mag zijn. Rekening moet worden gehouden met de aard en de complexiteit van problemen (Verreck en Wijffels, 2004). Dit kan teleurstelling in de uitvoeringsfase en na voltooiing voorkomen;
- gezorgd dient te worden voor concrete deelprojecten waarvan resultaten op korte termijn zichtbaar kunnen worden gemaakt. Dit zorgt voor blijvend draagvlak, enthousiasme en vertrouwen bij bewoners. Successen mogen daarbij ook gevierd worden (Bruijn en Oomens, 2005).

²⁸ Zie ook: het stappenplan bewonersparticipatie van communicatiebureau Noordtij, Stap 5 - De realisatie [Bron: www.bewonersparticipatie.nl/90].

- Gezorgd dient te worden voor de flexibiliteit van plan en beleid (de Roo en Voogd, 2004)²⁹. Tijdens de uitvoering doen zich vaak allerlei problemen voor die het uiteindelijke resultaat kunnen beïnvloeden. Het kan zijn dat bewoners afhaken of dat er te weinig tijd of budget beschikbaar is. Door plan en beleid flexibel en op hoofdlijnen te houden kan hiermee rekening worden gehouden. Volgens de condities en aandachtspunten die voor de aanpak en proces zijn opgesteld en volgens de Roo en Voogd (2004) dient wel gewaakt te worden voor te veel flexibiliteit: doelstellingen, taken en verantwoordelijkheden dienen wel degelijk te worden vastgelegd.

4.4.2 De uitvoering

Nadat doelstellingen zijn uitgewerkt in plan en beleid en tevens te zijn gepland, kan de uitvoering ervan – door middel van programma's en projecten – plaatsvinden (Voogd, 2001). Ook hierbij kunnen een aantal condities en aandachtspunten worden opgesteld die uiteindelijk de slagvaardigheid van bewonersparticipatie kunnen vergroten. Bij de uitvoering van bewonersparticipatie zijn de volgende condities en aandachtspunten van belang:

- dat ook de uitvoering van plan en beleid goed wordt voorbereid (Steunpunt Wonen, 2003 en Witteveen, 2004). Dit kan problemen tijdens de uitvoering voorkomen, waardoor de snelheid tot het behalen van resultaten wordt vergroot wat uiteindelijk ook het draagvlak en de kwaliteit ten goede komt;
- dat bewoners en andere participanten ook tijdens de uitvoering betrokken blijven (Bruijn en Oomens, 2005). Maak de vorderingen zichtbaar, informeer en vraag indien nodig advies enzovoorts. Dit zorgt ervoor dat bewoners zich betrokken blijven voelen;
- dat voortgangsbewaking (tussentijdse evaluaties) en ex-post evaluaties worden toegepast (de Roo en Voogd, 2004). Bij voortgangsbewaking wordt gekeken of de uitvoering van plan en beleid volgens planning verlopen. In de fase van uitvoering kunnen zich allerlei problemen voordoen: afspraken worden niet nagekomen, maatregelen hebben geen effect en over scheiding van tijd, middelen en budget. Door dit bij te houden kan tijdig worden bijgestuurd. De voortgang kan in de vorm van tussentijdse evaluaties worden bijgehouden. Ook dient er na voltooiing van een project een zogenaamde ex-post te worden uitgevoerd (Ministerie van Financiën, 2003). Het doel hiervan is om na te gaan of de doelstellingen – genoemd in het plan en beleid – zijn gehaald (de doeltreffendheid) en of afspraken zijn nagekomen. Daarbij is het ook belangrijk te beoordelen of de geïnvesteerde tijd, middelen en het budget in verhouding staan tot het bereikte resultaat (doelmatigheid)³⁰. Ook zou een evaluatie geruime tijd na voltooiing van een project kunnen worden uitgevoerd om de effecten op lange termijn te kunnen vaststellen. Door middel van deze evaluaties kan een algemeen oordeel worden gegeven omtrent het uiteindelijke verloop van het participatieproject en kan lering worden getrokken voor toekomstige participatieprojecten;
- dat tussenresultaten worden gevierd (Bruijn en Oomens, 2005). Door het ervaren van successen zal de inzet van bewoners in stand worden gehouden of kan deze juist een nieuwe impuls krijgen. Daarnaast dient na voltooiing van een project deze feestelijk te worden afgesloten. Dit zorgt voor zelfvertrouwen van bewoners (horizontale cohesie) en vertrouwen in gemeenten en

²⁹ Zie ook: Ministerie van VROM (2004) *De zeven uitdagingen van bewonersparticipatie in herstructureringsoperaties, Een handreiking* voor uitvoerende professionals, Den Haag en de Roo en Voogd (2004).

³⁰ Zie ook: het stappenplan van communicatiebureau Noordtj, stap 6 - De oplevering en evaluatie [Bron: www.bewonersparticipatie.nl/stappenplan/91].

woningbouwcorporaties (verticale cohesie). Dit kan ten goede komen voor toekomstige participatieprojecten (Marissing, 2005) en;

- dat structureel beheer wordt uitgevoerd na voltooiing van plan en beleid juist ter voorkoming van fysiek verval en sociale achteruitgang (Hortulanus en Kempen, 1987 en Steunpunt Wonen, 2003). Bewonersparticipatie heeft een doel en na het bereiken daarvan kan niet achterover worden geleund. Zoals eerder is genoemd is (sociaal) beheer van groot belang voor de leefbaarheid van buurten en wijken.

Nu in dit hoofdstuk de algemene succes- en faalfactoren van bewonersparticipatie door middel van clustering en koppeling zijn vertaald in een aantal condities en aandachtspunten, kunnen de conclusies van dit onderzoek worden getrokken en een aantal praktische aanbevelingen worden gedaan omtrent de vergroting van de slagvaardigheid. Deze worden in het volgende hoofdstuk besproken.

5 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk wordt dit onderzoek afgesloten in de vorm van conclusies en aanbevelingen. In *paragraaf 5.1* worden de conclusies van dit onderzoek besproken, waarbij antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag met de bijbehorende onderzoeksvragen. In *paragraaf 5.1* vindt een praktische uitwerking van de conclusies plaats in de vorm van enkele aanbevelingen voor een vergroting van de slagvaardigheid van bewonersparticipatie.

5.1 De conclusies

De doelstelling binnen dit onderzoek is: ***een inventarisatie van condities en aandachtspunten die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing doen vergroten.*** De doelstelling is vertaald in een hoofdvraag. Om deze te kunnen beantwoorden zijn een aantal onderzoeksvragen opgesteld. De beantwoording van deze onderzoeksvragen wordt hieronder verder beantwoord.

5.1.1 Beantwoording van de onderzoeksvragen

In deze paragraaf worden antwoorden gegeven op de onderzoeksvragen die afgeleid zijn van de hoofdvraag binnen dit onderzoek.

Onderzoeksvraag 1: wat is bewonersparticipatie?

Bewonersparticipatie is een vraaggerichte bottom-up aanpak, waarbij bewoners op een gezamenlijke manier met andere belanghebbenden (gemeenten, woningbouwcorporaties, maatschappelijke instanties, politie en justitie enzovoorts) actief zorgdragen voor de kwaliteit hun woon- en leefomgeving. Het gaat om aan de ene kant om het actief participeren in plannen en beleid en aan de andere kant het actief participeren bij het beheer van de woon- en leefomgeving. Daarnaast gaat het aan de ene kant ook om concrete inbreng en zeggenschap en aan de andere kant om de eigen verantwoordelijkheid en initiatief van bewoners.

Onderzoeksvraag 2: hoe wordt bewonersparticipatie in de praktijk vormgegeven?

In de praktijk kunnen de toegepaste vormen van bewonersparticipatie vaak herleid worden tot: inspraak, buurtprojecten, interactieve planning en leefbaarheidbudgetten. Binnen dit onderzoek is alleen gekeken naar buurtprojecten en interactieve planning als vormen van bewonersparticipatie. Uit vooronderzoek blijken de meeste participatieprojecten uit één van beide vormen van bewonersparticipatie te bestaan. Buurtprojecten zijn kleine éénmalige projecten betrekkinghebbende op een buurt waarbij bewoners activiteiten organiseren en uitvoeren ten behoeve van behoud dan wel verbetering van woon- en leefkwaliteit van die buurt. Buurtprojecten zijn vaak gericht op korte termijn effecten betreffende de sociale cohesie en leefbaarheid. Bij interactieve planning vindt de plan- en beleidsvorming betreffende de fysieke woon- en leefomgeving interactief plaats, dit wil zeggen dat plan en beleid in samenspraak en wisselwerking met bewoners wordt ontwikkeling.

Onderzoeksvraag 3: wat is stedelijke vernieuwing?

De stedelijke vernieuwing is een gebiedsgerichte integrale aanpak van fysieke en sociale problemen in stedelijke gebied. In de stedelijke vernieuwing worden fysieke en sociale maatregelen gecombineerd ter verbetering van de woon- en leefkwaliteit. Daarbij wordt vooral aandacht besteed aan het versterken van de sociale cohesie en het bevorderen de leefbaarheid en veiligheid. In de Nota Stedelijke Vernieuwing worden eisen gesteld aan de communicatie naar burgers toe en de participatie van bewoners. Bewoners dienen in de stedelijke vernieuwing inspraak en zeggenschap te hebben in plan en beleid betreffende hun woning en woon- en leefomgeving.

Onderzoeksvraag 4: wat zijn de motieven voor de toepassing van bewonersparticipatie?

Voor het toepassen van bewonersparticipatie blijken vier motieven te bestaan. Ten eerste uit strategische overwegingen (draagvlak, geld –en tijdwinst). Door participatie van bewoners kan tegenwerking worden voorkomen en het draagvlak voor plan en beleid te kunnen vergroot. Ten tweede wordt bewonersparticipatie toegepast omdat veel problemen in buurten en wijken hebben te maken met de leefbaarheid en veiligheid van woon- en leefomgeving. Omdat dit grotendeels door de bewoners zelf wordt bepaald zijn maatregelen alleen effectief met de medewerking van bewoners. Ten derde uit oogpunt van democratische legitimiteit. Beleidskeuzes die (ingrijpende) gevolgen hebben voor woon- en leefomgeving mogen niet zonder steun en betrokkenheid van bewoners plaatsvinden. Het vierde en laatste motief voor het toepassen van bewonersparticipatie is om de tevredenheid en kwaliteit van plan en beleid te verhogen. Door participatie wordt er geluisterd naar de problemen en wensen van bewoners, wordt gebruik gemaakt van kennis en de achtergrond van een buurt of wijk en worden beslissingen genomen op basis van consensus.

Onderzoeksvraag 5: wat is slagvaardige (doelmatige en doeltreffende) bewonersparticipatie?

Bij de slagvaardigheid van bewonersparticipatie gaat het om het vergroten van de doelmatig- en doeltreffendheid van het participatieproces. Van een slagvaardige toepassing van bewonersparticipatie is dus sprake wanneer de doelstellingen worden behaald (doeltreffendheid), tegen minimale besteding van tijd, middelen en budget (doelmatigheid) en waarbij het participatieproces zo optimaal mogelijk (zonder moeilijkheden) verloopt.

Onderzoeksvraag 6: wat zijn de voordelen van bewonersparticipatie?

Uit de analyse van literatuur en een groot aantal onderzoeksrapporten komen de volgende voordelen naar voren. De voordelen van het toepassen van bewonersparticipatie voor bewoners zijn:

- het kunnen verwezenlijken van algemene wensen en verlangens van bewoners voor een betere woon- en leefomgeving;
- persoonlijke winst voor bewoners. Ze voelen zich serieus genomen ongeacht het besluit (dit leidt tot draagvlak voor het proces);
- meer helderheid en duidelijkheid voor bewoners omtrent plan en beleid van gemeente en woningbouwcorporaties en;
- het hebben van een uitlaatklep voor het uiten van ontevredenheid over woon- en leefomgeving.

De voordelen van bewonersparticipatie voor gemeenten en woningbouwcorporaties zijn:

- zelfgunstige en praktische motieven: door het vergroten van de betrokkenheid van bewoners bij het proces vermindert de weerstand tegen plan en beleid, ontstaat een breder draagvlak,

waardoor de kans op succes groter wordt en door grotere betrokkenheid zijn (toekomstige) investeringen (in andere projecten) meer renderend;

- kwaliteitsverhogingsmotief: kwaliteit en de duurzaamheid van de plannen wordt vergroot;
- strategische motieven: doordat het draagvlak wordt vergroot, kan geld –en tijdwinst worden gerealiseerd. Dit betekent ook lagere maatschappelijke kosten;
- principiële motieven, vaak gedreven door een maatschappijvisie: zo goed mogelijk leefkwaliteit voor iedereen;
- windowdressing of beleidsmarketing voor bedrijfsvoering gemeenten en woningbouwcorporaties en;
- versterken beeld tegenover bewoners en maatschappelijke organisaties en;

De algemene voordelen van het toepassen van bewonersparticipatie zijn dat:

- het bevordert de samenwerking tussen verschillende partijen met tegengestelde belangen en kan de samenwerking nieuw leven in blazen door een meer gelijkwaardige positie. Het gevolg hiervan is dat de kwaliteit van de resultaten kan worden vergroot door inbreng en inzichten van verschillende belanghebbenden;
- versterking van de sociale cohesie in een buurt en het ontstaan van een groepsgevoel;
- versterking wederzijds begrip tussen de verschillende partijen (bewoners versus overheid), die normaal gesproken verschillende belangen hebben of vertegenwoordigen;
- mogelijkheid tot het realiseren van compromissen en consensus door het samen bezig zijn, wat kan leiden tot een gezamenlijk gedragen visie;
- het van elkaar leren en uitwisseling van ervaringen en kennis wat kan leiden tot het verkrijgen van gedeelde kennis en verrijking van kennis en;
- ideeën en oplossingen worden genereren en gemobiliseerd.

Onderzoeksvraag 7: wat zijn de nadelen van bewonersparticipatie?

Uit de analyse van literatuur en een groot aantal onderzoeksrapporten komen de onderstaande nadelen naar voren. Voor bewoners blijkt bewonersparticipatie eigenlijk maar weinig echte nadelen te kennen, maar een paar mogelijke nadelen voor bewoner kunnen zijn:

- proces is complex door het groot aantal belanghebbenden met vaak tegengestelde belangen, dit kan een lange procesduur en inzet met zich meebrengen en;
- tegenvallende uitkomsten, mogelijk anders dan de bewoners van te voren hadden verwachten.

De nadelen van bewonersparticipatie voor gemeenten en woningbouwcorporaties zijn:

- proces is complex door het groot aantal belanghebbenden met vaak tegengestelde belangen, dit kan een lange procesduur en -kosten met zich meebrengen;
- de traagheid van het proces kan leiden tot afbrokkeling van steun van bewoners;
- de uitkomsten zijn onzeker doordat de wegen ernaar toe liggen niet van tevoren vast;
- de kwaliteit van de uitkomsten zijn afhankelijk van proces. Verloopt het proces soepel dan zal dit de kwaliteit van de resultaten ten goede komen;
- het is een proces met extra kosten en inzet en;
- verlies aan macht doordat rekening gehouden dient te worden met onder andere bewoners.

De algemene nadelen van het toepassen van bewonersparticipatie zijn:

- proces is complex door het aantal groot belanghebbenden met vaak tegengestelde belangen, dit kan een lange procesduur en -kosten met zich meebrengen;
- de uitkomsten zijn onzeker doordat de wegen ernaar toe liggen niet van tevoren vast;
- de kwaliteit van de uitkomsten zijn afhankelijk van proces. Verloopt het proces soepel dan zal dit de kwaliteit van de resultaten ten goede komen en;
- er zijn bijzondere vaardigheden nodig, dit geldt zowel voor professionals zoals voor bewoners: het is als het ware een leerproces.

Onderzoeksvraag 8: wat zijn de succesfactoren van bewonersparticipatie?

In dit onderzoek zijn aan de hand van literatuur en een groot aantal onderzoeksrapporten de volgende succesfactoren bij het toepassen van bewonersparticipatie geïnventariseerd:

- een goede (project)organisatie;
- de aanwezigheid van kennis en ervaring bij gemeenten en woningbouwcorporaties en zij passen dit toe, ook ter ondersteuning van bewoners;
- de aanwezigheid van horizontale (tussen bewoners), verticale (tussen bewoners en beleidsmakers en professionals) en institutionele cohesie (tussen politici, woningbouwcorporaties, politie, jeugdzorg, hulpverlening en opbouwwerk);
- voldoende tijd, middelen, budget en inzet van gemeenten en woningbouwcorporaties;
- het gebruik van opgedane kennis en ervaring, zowel intern als extern;
- dat een project of proces begeleid wordt door een project- procesleider;
- dat gewerkt wordt met (externe) deskundigen c.q. professionals (adviesbureaus, intermediair, opbouwwerker). Vergroot kennis en ervaring;
- veranderingen in directe leefomgeving (woning, achtertuin en buurt) wat bewoners motiveert tot participatie;
- het investeren in het vertrouwen van bewoners. Aanwezigheid van opbouwwerk voor ondersteuning en versterking van een groep bewoners;
- de laagdrempeligheid voor de bewoners om deel te nemen aan activiteiten en om gedachten te uiten;
- het betrekken van alle soorten en maten van bewoners – zowel jong als oud, man als vrouw en allochtoon als autochtoon. Samen maken zij de buurt en zorgen zij voor de leefbaarheid. Gebruik bovensculturele thema's om mensen met elkaar in contact te brengen;
- het betrekken van lokale ondernemers (middenstand), waar vaak geen aandacht aan wordt besteed;
- het gebruik van de aanwezigheid van buurtnetwerken en stimuleren van bewonersorganisaties. Scholen en andere openbare gelegenheden zoals kerken, moskeeën en sportverenigingen zijn hierbij van belang;
- respect en gelijkwaardigheid van ambtenaren en professionals tegenover bewoners, ook bij de benadering van bewoners;
- maatwerk: inspelen op de achtergronden en historie van een buurt en aansluiten op wat er in buurt en samenleving speelt. Ga daarbij uit van behoeften en interesses van bewoners;
- de aanwezigheid van een trekker (sleutelfiguur) met voldoende gewicht en eigenwijsheid;
- een helder en open proces: duidelijkheid over doelen, activiteiten, taken en verantwoordelijkheden;
- een goede communicatie (opstellen communicatieregels) en informatievoorziening;

- gevoel voor urgentie met betrekking tot de aanpak van problemen. Bij het slagen van projecten is de motivatie van bewoners van belang;
- aandacht voor een soepel (flexibel) en snel verloop van het participatieproces;
- trainingen van bewoners in de vorm van cursussen en workshops op het gebied van communiceren enzovoorts;
- een goede voorbereiding. Voldoende noodzaak voor toepassing van bewonersparticipatie;
- informele feestelijke activiteiten ter voorbereiding op projecten, om tussentijdse resultaten te vieren en ter afsluiting van een project;
- concrete gestelde doelstellingen. Projecten met resultaten op korte termijn;
- de juiste instelling, Willen gaan voor veranderingen en openstaan voor nieuwe aanpak en bereid te willen leren en ervaring op te doen en;
- een integrale aanpak. Zowel fysiek (infrastructuur en milieu), sociaal als economisch.

Onderzoeksvraag 9: wat zijn de faalfactoren van bewonersparticipatie?

In dit onderzoek zijn aan de hand van literatuur en een groot aantal onderzoeksrapporten de volgende faalfactoren bij het toepassen van bewonersparticipatie geïnventariseerd:

- geen politiek of ambtelijk draagvlak voor de toepassing van bewonersparticipatie. Nut en noodzaak is niet bekend en bewonersparticipatie wordt als lastig gezien;
- een lange doorlooptijd. Bewoners verliezen hun motivatie en haken af en er kunnen interne en externe veranderingen plaatsvinden welke gevolgen kunnen hebben voor bewonersparticipatie;
- bewonersparticipatie dat vooral symbolisch is, dus gesloten kenmerken kent;
- onvoldoende tijd, middelen, budget en inzet. Hierbij kan het ook gaan om de inzet van bewoners;
- een te hoge en verkeerde verwachtingen en ambities, zowel bij bewoners als bij gemeente en woningbouwcorporatie;
- onvoldoende kennis, vaardigheden en ervaring met betrekking tot participatieprocessen bij zowel bewoners als gemeente en woningbouwcorporatie;
- geen vertrouwen bij bewoners in gemeenten en woningbouwcorporaties;
- een verkeerde toenadering naar bewoners toe van gemeente en woningbouwcorporatie. De inzet bij participatie zal hiervan afhangen. Het gaat om verschil tussen overheid en bewoners en beleidstaal en taal van de burgers. Raadpleeg mensen op belangrijke ontmoetingsplaatsen in de wijk, zoals de bibliotheek of de moskee;
- dat alleen bepaalde bewonersgroepen betrokken zijn. Bij bewonersparticipatie is vaak maar een beperkte groep actieve bewoners (ook wel "quasi-professionals" genoemd) betrokken. Gewaakt dient te worden dat deze actieve bewoners niet door de andere bewoners verantwoordelijk worden gesteld voor de uitkomsten van plannen. Inspraaktrajecten, avonden waarop alle bewoners aan het woord komen, zijn dan ook cruciaal voor het proces;
- de afwezigheid van een gemeenschappelijke ambitie;
- onvoldoende horizontale (tussen bewoners), verticale (tussen bewoners en beleidsmakers en professionals) en institutionele cohesie (tussen ambtenaren, politici, woningbouwcorporaties, politie, jeugdzorg, hulpverlening en opbouwwerk);
- de onduidelijkheid omtrent rol, verantwoordelijkheid en bevoegdheid van de participanten;
- onvoldoende aandacht voor communicatie. Dit kan zowel extern (tussen professionals en bewoners) als intern (tussen professionals onderling) zijn en;
- onvoldoende ondersteuning en begeleiding van bewoners tijdens het participatieproces.

5.1.2 Beantwoording van de hoofdvraag

De doelstelling van dit onderzoek is vertaald in de volgende hoofdvraag: *welke condities en aandachtspunten kunnen op basis van succes- en faalfactoren worden opgesteld die de slagvaardigheid (doelmatig- en doeltreffendheid) van bewonersparticipatie in het kader van stedelijke vernieuwing doen vergroten?*

Een blauwdruk voor bewonersparticipatie bestaat niet, want elke situatie vraagt om maatwerk. Wel kan als rekening wordt gehouden met een aantal condities en aandachtspunten het ertoe bijdragen dat een aantal – in de praktijk ervaren – problemen worden voorkomen. Met nadruk moet gezegd worden dat deze condities en aandachtspunten geen garanties geven voor een succesvolle toepassing van bewonersparticipatie. Ondanks de steeds verschillende omstandigheden, uitdagingen en belanghebbenden dienen deze altijd op het participatieproces te worden toegepast. De algemeen toepasbare condities en aandachtspunten betrekkinghebbende op het participatieproces die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen zien er als volgend uit:

Eisen aan de aanpak & proces

- een zorgvuldige voorbereiding van bewonersparticipatie;
- een proces- en projectleider dient aangewezen te worden voor een duidelijke regie;
- een gezamenlijke vastlegging van rol, taken en verwachtingen van participanten en organisatiestructuur;
- een gezamenlijke vastlegging van problemen, doelen en beoogde resultaten;
- een zorgvuldig Plan van Aanpak;
- een zorgvuldig procesarchitectuur en;
- bepaalde eisen voor een optimaal proces.

Eisen aan de competenties van de participanten

- participanten dienen over bepaalde kennis (bewonersparticipatie, communicatie, specifieke informatie) te beschikken;
- participanten dienen over bepaalde (sociale en communicatieve) vaardigheden te beschikken en;
- participanten dienen een juist houding en inzet te tonen.

Eisen aan participatie (samenwerking & communicatie)

- eisen voor een goede participatie (gelijkwaardigheid, participanten vanaf het eerste moment betrekken);
- eisen voor een optimale samenwerking (houding, betrouwbaarheid) en;
- eisen voor een optimale communicatie (informatievoorziening, volledigheid).

Eisen aan planning & uitvoering

- eisen aan de planning (flexibel en maatwerk: integraal en gebiedsgericht) en;
- eisen aan de uitvoering (evaluaties, terugkoppeling en beheer).

5.2 De aanbevelingen

In deze paragraaf worden bovengenoemde condities en aandachtspunten vertaald in een aantal praktische aanbevelingen die de slagvaardigheid van bewonersparticipatie kunnen vergroten.

Het actief betrekken van bewoners bij plan en beleid betreffende de kwaliteit van hun woon- en leefomgeving, door middel van bewonersparticipatie, is een goed gegeven. Maar om bewonersparticipatie slagvaardig te laten zijn dient het participatieproces zo doelmatig- en doeltreffend mogelijk te verlopen. Bewonersparticipatie draait om de interactie tussen bewoners en professionals en het participatieproces. Om problemen in de praktijk te kunnen voorkomen dient rekening te worden gehouden met de bovengenoemde condities en aandachtspunten die gebaseerd zijn op de succes- en faalfactoren van bewonersparticipatie die betrekking hebben op het participatieproces. Aan de hand van het overzicht van geïllustreerde succes- en faalfactoren in de casestudie blijken een aantal succes- en faalfactoren extra van belang te zijn voor de uiteindelijke resultaten van bewonersparticipatie. Wanneer deze gekoppeld worden aan de geïnventariseerde condities en aandachtspunten binnen dit onderzoek kunnen een aantal praktische aanbevelingen worden gedaan om de slagvaardigheid (en dus de doelmatig- en doeltreffendheid) van het participatieproces (en dus bewonersparticipatie) te vergroten. De belangrijkste condities en aandachtspunten ter vergroting van de slagvaardigheid die binnen dit onderzoek naar voren komen zijn dat:

- bewonersparticipatie goed moet worden voorbereid en dat voldoende aandacht dient te worden besteed aan de organisatie. Van belang is dat voldoende tijd, middelen en budget beschikbaar worden gesteld. Ook is het van belang dat professionals (gemeente en woningbouwcorporaties) goed voorbereid zijn op bewonersparticipatie. Professionals moeten de beschikken hebben over voldoende (achtergrond)informatie. De gaat om de achtergronden van fysieke en sociale problemen, achtergronden van de buurt of wijk en de achtergronden van bewoners. Daarnaast moeten rollen, taken en verantwoordelijkheden van te voren worden vastgelegd;
- participanten dienen te beschikken over benodigde kennis en vaardigheden. Bewoners en professionals dienen bepaalde kennis te bezitten op het gebied van participatie en daarnaast te beschikken over communicatieve vaardigheden. Ook is het belangrijk dat externe deskundigen, die beschikken over de nodige kennis en ervaring, bij bewonersparticipatie worden betrokken. Ook dienen bewoners tijdens het participatieproces ondersteund te worden. Daarnaast dient aandacht te worden besteed aan een goede communicatie tijdens het participatieproces. Communicatiespelregels en een goede informatievoorziening naar bewoners toe is daarbij van groot belang en;
- bij bewonersparticipatie de relatie tussen bewoners en professionals (verticale cohesie) van groot belang is. Professionals moeten vertrouwen tonen in bewoners zodat zij het gevoel hebben serieus te worden genomen en een gelijkwaardig participant zijn. Dit begint bij een juiste benadering van bewoners die vanaf het begin van het proces moeten worden betrokken. Een goede benadering kan door middel van huis-aan-huis bezoeken, voorlichting in de media en gebruikmakend van bestaande bewonersnetwerken. In het participatieproces dienen de betrokken bewoners tevens een goede afspiegeling van buurt of wijk te zijn.

Nawoord

Een goede planning is voor een project van essentieel belang, dat horen alle planologen te weten. Deze Master Thesis kan in dat opzicht dan ook goed als een project worden gezien, waarbij de planning een cruciaal element is gebleken in het totale proces. In het begin liet ik mij dan ook niet leiden door een planning wat tot gevolg had dat het proces zo af en toe moeizaam is verlopen. Te veel informatie willen verzamelen, te veel willen vertellen en niet tot de kern kunnen komen waren de gevolgen, maar gaande weg – met behulp van een goede planning en zo nu en dan een advies – heb ik dan toch mijn Master Thesis kunnen voltooien.

Wat ik van te voren niet verwacht had is dat er zoveel aandacht is voor het onderwerp bewonersparticipatie. Er is een groot aantal instanties – zelfs wereldwijd – die zich met dit onderwerp bezig houden. Er zijn vele websites en een nog grote verzameling van literatuur, onderzoeksrapporten en evaluaties op dit gebied, dus aan informatie dus geen gebrek. Wat ik verder niet had verwacht zijn de positieve reacties die ik tijdens het onderzoek heb ontvangen. Iedereen toont interesse in het onderzoek en was bereikt informatie te verschaffen. Ik kan zeggen dat het afstuderen een zeer leerzaam proces voor mij is geweest. Ten eerste heb ik de nodige kennis en ervaring kunnen opdoen met betrekking tot het zelfstandig opzetten en uitvoeren van een wetenschappelijk onderzoek en het daarbij rapporteren. Ten tweede heb ik de opgedane theoretische kennis en vaardigheden van de opleiding Planologie in de praktijk kunnen toepassen. Daarbij is mij opgevallen dat in de praktijk weinig met wetenschappelijke kennis wordt gedaan. Ten derde heb ik de nodige theoretische en praktische kennis kunnen opdoen op het gebied van de volkshuisvesting en stedelijke vernieuwing. Daarnaast heb ik tijdens de verschillende interviews een kijkje mogen nemen bij verschillende belanghebbenden die bij de aanpak van fysieke en sociale problemen zijn betrokken. Ik wil dan ook deze richting van de planologie opgaan. Ik wil maatschappelijke mijn steentje kunnen bijdragen aan de aanpak van fysieke, maar vooral sociale problemen in de onderkant van de woningmarkt.

Uiteindelijk kan ik tevreden zijn met het eindresultaat van deze Master Thesis, zeker omdat het gehele onderzoek op eigen kracht is opgezet en uitgevoerd. Het was een interessant en leerzaam project wat met vallen en opstaan is gegaan, maar uiteindelijk denk ik dat het een goede voorbereiding is op het leven na de.. opleiding Planologie..

Bronnenlijst

Overzicht gebruikte literatuur:

- Arnstein, S.R. (1971) *A ladder of citizen participation*, Extracts from Sherry R. Arnstein, *A ladder of citizen participation*, Journal of the Royal Town Planning Institute
- Baartman, H., Veenema, H. en Wit, C. de (1983) *De buurtaanpak in de praktijk*, Vakgroep Stadsstudies R.U.U
- Bommel, J., van en Muller, M. (2005) *Samenwerken kun je leren*, Rooilijn, volume 38, nummer 4
- Cammen, H. van der en Klerk, L. de (2003) *Ruimtelijke Ordening, van grachtengordel tot vinex-wijk*, Het Spectrum, Utrecht
- Ekkers, P. (2002) *Van volkshuisvesting naar woonbeleid*, Sdu Uitgevers, Den Haag
- Galesloot, H. (2000) *Vraag het ze persoonlijk: inspiratiebronnen voor veelkleurige bewonersparticipatie*, Aedes/ Instituut voor Publiek en Politiek
- Healey, P. (2003) *The communicative Turn in Planning Theory and its Implications for Spatial Strategy Formation*, Blackwell Publishing, Carlton Australia
- Hidding, M.C. (2001) *Omgevingsplanning, Een innovatief proces, Over integratie, participatie, omgevingsplannen en de gebiedsgerichte aanpak*, Sdu Uitgevers, Den Haag
- Hofman, J. (2000) *De autocipatieladder en de achterkant van participatieladder*, KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing
- Hoogvliet, A. (1992) *Wijken in beweging, Bevolkingsdynamiek en wooncarrières in vroeg-20ste-eeuwse woongebieden*, Bureau Stedelijke Netwerken, Utrecht
- Hortulanus, R.P. en Kempen, E.T., (red.) (1987) *Sociaal beheer van buurten, Leefklimaat, bewonersselectie en vormen van beheer*, VUGA, Den Haag
- Hortulanus, R.P. (1995) *Stadsbuurten, Bewoners en beheerders in buurten met uiteenlopende reputaties*, VUGA, Den Haag
- Kleinhans, R.J. (2005) *Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting*, Delft University Press
- Kor, R. en Wijnen, G. (2005) *Essenties van project- en programmamanagement, Succesvol samenwerken aan unieke opgaven*, Kluwer, Deventer
- Kräwinkel, M. (1997) *Nieuw voegwerk voor de wijk, een netwerkanalyse van de effecten van volkshuisvestingsregelgeving op besluitvormingsprocessen rondom wijkverbetering*, Rijksuniversiteit, Groningen
- Krek, A. (2005) *Rational Ignorance of the Citizens in Public Participatory Planning*, Salzburg Research FG, Department of Geoinformation.
- Marissing, E., van (2005) *Onderzoek uitgelicht: Stedelijk Beleid en Sociale Cohesie*, Habiforum Nieuwsflits 56
- Marissing, E., van (2005) *Stedelijk beleid en bewonersparticipatie. De aloude inspraak voldoet niet meer*, Aedes Magazine 9/10, pp.64-67
- Marissing, E., van e.a. (2005) *Onbedoelde vormen van sociale cohesie*, Rooilijn 38 (5), pp. 213-218
- Ministerie van Financiën (2003) *Handreiking evaluatieonderzoek ex post*, Den Haag
- Nadler, G. en Hibino, S. (1996) *The first step in community action From Breakthrough Thinking*
- Nederhoed, P. (2000) *Helder rapporteren: een handleiding voor het opzetten en schrijven van rapporten, scripties, nota's en artikelen*, Houten/ Diegem
- Orardet, S. and Rio, P. (2002) *Approaches and tools for helping at formulating a negotiation problem*

- Roo, G. de (2001) *Planning per se, planning per saldo; over conflicten, complexiteit en besluitvorming in de milieuplanning*, Sdu, Den Haag
- Roo, G., de en Schwartz, M. (red.) (2001) *Omgevingsplanning, een innovatief proces, Over integratie, participatie, omgevingsplannend en de gebiedsgerichte aanpak*, Sdu Uitgevers, Den Haag
- Roo, G. de en Voogd, H. (2004) *Methodologie van de planning, Over processen ter beïnvloeding van de fysieke leefomgeving*, Uitgeverij Coutinho, Bussum
- Sprinkhuizen, A. e.a. (2004) *De sociale verbouwing, een programma van eisen voor herstructureringsgebieden, project Sociaal fysieke wijkaanpak*, Den Haag
- Turpijn, W. en Dorsma, E. (1980) *Over het beheer in en van stadsbuurten, een poging tot een analyse*, Vakgroep bouwen en wonen Rijksuniversiteit Utrecht
- Turpijn, W. en Veenema, T. (1979) *Bewonersparticipatie*, Deventer
- Voogd, H. (2001) *Facetten van de planologie*, Kluwer, Alphen aan den Rijn
- Wouden, R. van der e.a. (1994) *Evaluatie sociale vernieuwing: het rapport*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk

Overzicht gebruikte artikelen en papers:

- Ardiaanse, C. (2004) *Succesfactoren van wijken die werken: een verkennende studie in twee naoorlogse flatwijken*, Onderzoeksinstituut OTB en TU Delft
- Bommel, J. van (2006) *Herstructurering in Hoogvliet: samenwerken is samen leren, Een reflectie op kennis en leren in de herstructurering*, Habiform en Onderzoeksinstituut OTB
- Boer, N.G.J. de, en Duyvendak, J.W. (2000) *Buurten in de wijk, Verslag van een onderzoek*, Kenniscentrum Grote steden, Den Haag
- Bouwens, C. en Hatzmann, N. (2005) *Open planproces in de stedelijke vernieuwing*, Rotterdam: SEV Realisatie
- Bruijn, T., de en Oomens, P. (2005) *Duurzaam, integraal, gebiedsgericht, de burger centraal, Evaluatie van de GIDO-pilots 1998-2004*
- Chanan, G. (1997) *Actief burgerschap en bewonersparticipatie: Werken aan de basis Europese Stichting tot Verbetering van de Levens- en Arbeidsomstandigheden*, Wyattville Road Loughlinstown
- Crone, J. (2005) *Interactieve planing als beleidsinstrument, Evaluatie planproces herstructurering Zeeheldenbuurt Groesbeek, SEV, Rotterdam*
- Corcoran (2004) *Minneapolis Neighborhood Revitalization Program, NRP phase II neighborhood action plan*
- Cornelissen, E. en Bogman, R. (2003) *Raadsleden op de interactieve toer, Een exploratief onderzoek naar de kennis en vaardigheden die raadsleden nodig hebben in relatie tot interactieve beleidsvoering*, Stedennetwerk Wijkgericht Werken en Bestuurlijke Innovatie
- Deuten, J. en Kam, G., de (2005) *Weten van renderen, Wegen om het maatschappelijk rendement van woningcorporatie zichtbaar te maken*, SEV, Eindhoven
- Deuten, B. en Pauwels, S. (2004) *De levensvatbaarheid van leefbaarheid*, KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing
- Dijkstra, Y. (2006) *Verslag hoor de Oosterparker, 22 juni, Nijestee, HVO, Debatcentrum Waag*
- Dobson, C. (2002) *A short list of what works for community development, Vancouver ThinkCity Conference*
- Fagotto, E. en Fung, A. (2005) *Revitalizing Minneapolis 1*

- Formaat (2004) *Marsdijk, een beeld van een wijk, Het bevorderen van een dialoog tussen overheid en burgers*, Formaat, Werkplaats voor participatief Drama, Rotterdam
- Fortuin, K. en Ouweland, A. (2003) *Leidraad sociale wijkvisie, Project Sociaal fysieke wijkaanpak*, Ministerie van VROM en Verwey-Jonker Instituut, Den Haag
- Fung, A. en Fagotto, E. (2006) *Empowered Participation in Urban Governance: The Minneapolis Neighborhood Revitalization Program*, Harvard University, International Journal of Urban and Regional Research Forthcoming, September 2006
- Gemeente Enschede (2002) *Buurt aanzet – Enschede*
- Gemeente Enschede (2002) *Tussenrapportage, Evaluatie Buurt aan Zet, Met vallen en opstaan moet je het leren*
- Graaf, P., van der en Duyvendak, J.W. van (2004) *Emmen Revisited; de koersresultaten van 5 jaar integrale wijkvernieuwing*, Verwey Jonker Instituut, Utrecht
- Graaf, P., van der e.a. (2005) *Onze Buurt aan Zet onder het vergrootglas, Tussenevaluatie en instrument eindevaluatie*, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Verwey Jonker Instituut, Den Haag
- Heins, G.H. (2006) *College Volkshuisvesting en Stedelijke Vernieuwing*, Rijksuniversiteit Groningen
- Helleman, G. (2002) *Rijksbeleid door de jaren heen*, KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing
- Iedema, R. en Pröpper, I. (2004) *Werkboek Interactieve Planvorming*, Partners+Pröpper, Vught
- Israël, F. J. e.a. (2003) *Handreiking meten van doelmatigheid*, Algemene rekenkamer
- Kennis Netwerk (2002) *Bewonersparticipatie bij stedelijke vernieuwing, Smeulend vuurtje of uitslaande brand? Cahier 5*
- Kensen, S. (2006) *Buiten-gewone lokale democratie, theorie, praktijk en relatie met de representatieve democratie*, Universiteit van Tilburg
- Kleinhans, R. (2005) *De maakbaarheid van sociaal kapitaal*, 3 augustus, in Aedes-Magazine nummer 12
- Kuipers, S.K. (2006) *Integratie en Sociale Weerbaarheid, Samen werken aan een betere samenleving*, Maatschappelijk Topinstituut, Groningen
- Lustgraaf, R.H., van de en Veen, J.L. van (2004) *Volwaardige bewonersparticipatie met de sociocratische methode, Een experiment bij de renovatie van een hoogbouwflat*, Weblog Volkshuisvesting
- Meere, F., de en Davelaar, M. (2005) *Tot de achterdeur, leren van buurtgerichte initiatieven ter versterking van de sociale relaties*, Provincie Gelderland en Verwey Jonker Instituut, Utecht
- Ministerie van BZK (2003) *Burgerparticipatie: inspiratiebron voor de Europese Unie? Verslag van een onderzoek naar burgerparticipatie in Nederland, ter gelegenheid van het Europese seminar over 'Multilevel Governance & Democratic Legitimacy*, Den Haag
- Ministerie van VROM (2003) *Participatie als troefkaart voor kwaliteit: experimenten met interactief planproces*, Den Haag
- Ministerie van VROM (2004) *De zeven uitdagingen van bewonersparticipatie in herstructureringsoperaties, een handreiking voor uitvoerende professionals*, Den Haag
- Ministerie van VROM (2006) *Evaluatie Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing 2000 t/m 2004 (ISV1)*, Rotterdam
- Nieborg, S., e.a. (2004) *Een goeie buurt maak je samen, Interculturele bewonersnetwerken*, Verwey-Jonker Instituut en Stichting De Wijk, Amsterdam
- Noorduyn, L. en Wals, A. (2003) *Een tuin van de hele buurt, De weg tot een gemeenschappelijke tuin*, gemeente Culemborg

- Ouwehand, A. en Davis, S. (2004) *Operatie geslaagd, vervolgingreep noodzakelijk, Evaluatieonderzoek naar de effecten van de wijkaanpak in naoorlogse wijken in de jaren negentig*, Onderzoeksinstituut OTB en Technische Universiteit Delft
- Omel, B. (2005) *Participatie met effect, Factoren voor een goede praktijk, Quickscan naar participatie bij zeven woningcorporaties*, Steunpunt Wonen, Rotterdam
- Picone, L. (2002) *Evaluation of NRP Gives Largely Positive Report*, june 26, Southwest Journal
- Postma, N. (2005) *Samen met de burgers aan de slag!* Bureau voor Overheidscommunicatie
- Projectbureau Aarde-Werk (2004) *Investeren in wijkactiviteiten loont*, Provincie Zuid-Holland
- Rottier, C. en Hopstaken, E. (2004) *Van participatie naar zelfredzaamheid, Over het organiseren van het eigenbelang*, KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing, Rotterdam
- Steunpunt Wonen (2003) *Succes- en faalfactoren in de herstructurering*, Rotterdam
- Schuyt, K. (1997) *Sociale cohesie en sociaal beleid*, Publiekcolleges in De Balie, Amsterdam
- Terpstra, P.R.A. (2004) *Sheets behorende bij het college methodologie*, Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen
- Turnham, J. en Bonjorni, J. (2004) *Review of Neighborhood Revitalization Initiatives*, Calece Johnson Neighborhood Reinvestment Corporation
- Vereniging Klimaatverbond Nederland en Syncera BV (2005) *Bewoners aan de bak! 18 inspirerende praktijkvoorbeelden*, gemeente Apeldoorn, gemeente Haarlemmermeer, waterschap Veluwe, gemeente Lingewaard
- Verreck, K. en Wijffels, B. (2004) *Zet een boom op in de wijk, Over bewonersparticipatie en duurzaamheid*, gemeente Den Haag
- Vrowlijk, D. en Hemker, A. (2005) *Geplande spontaniteit Creatieve steden, een nieuw tijdperk?* S&RO
- Winsemius, P. e.a. (2005) *Buurtinitiatieven en buurtbeleid in Nederland anno 2004, Analyse van een veldonderzoek van 28 casussen*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag

Overzicht gebruikte websites:

- www.123management.nl
- www.bewoners.startpagina.nl
- www.bng.nl
- www.buurt-online.nl
- www.communityplanning.net
- www.de-wijk-is-van-ons-allemaal.nl
- www.gido.nl
- www.habiforum.nl
- www.hetkenniscentrum.nl
- www.ikipedia.nl
- www.inicio.nl
- www.instituutisw.nl
- www.instrumentenwijzer.nl
- www.kei-centrum.nl
- www.onzebuurtaanzet.nl
- www.participatiewijzer.nl
- www.publiek-politiek.nl
- www.thuisindestad.be

- www.utrechtwonen.nl
- www.vernieuwingsimpuls.nl
- www.vcn.bc.ca/citizens-handbook
- www.vrom.nl
- www.wijkalliantie.nl
- www.x-s2.nl

Contactpersonen:

- Beek, H. van, woningbouwcorporatie In-Groningen
- Beimin, D., Stichting Wijkwerk Leeuwarden
- Berning, M., gemeente Enschede
- Bruin, N. de, Kenniscentrum Grote Steden en VSO
- Dekken, T. en Sytema, S., Debatcentrum Waag
- Hellevoort, M., voorzitter bewonerscommissie wijkraadwest, Utrecht
- Huisman, C., Forum voor Democratische Ontwikkeling
- Kensen, S., Universiteit van Tilburg
- Leeuwen, R. van, gemeente Heemskerk
- Marissing, E., Universiteit Utrecht
- Matthijssen, R., Stichting Formaat - Participatief Drama
- Paree, P., gemeente Breda
- Sanders, R., woningbouwcorporatie Oosterpoort Wooncombinatie Groesbeek
- Sibma, J.H., gemeente Zwolle
- Steenbergen, S., Habiforum
- Venema, A., woningbouwcorporatie Wooncom Emmen